

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОНИК ТЕТЯНА ГРИГОРІВНА

УДК: 355.45(477):342.3

ДИСЕРТАЦІЯ

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ (1991–2004 рр.)

052 Політологія

052 Соціальні і поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. Коник

Наукові керівники – Гон Максим Мойсеєвич, доктор політичних наук, професор; Дерев'янку Сергій Миронович, доктор політичних наук, професор.

АНОТАЦІЯ

Коник Т. Г. Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991–2004 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Міністерство освіти і науки України. Івано-Франківськ, 2025.

Дисертацію присвячено дослідженню теоретичних, політико-правових і організаційних засад формування і реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки України як політико-правової категорії та аналізу практики її здійснення в період з 1991 по 2004 рік.

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, доцільність його проведення, зв'язок з науковою темою. Вибір предмету наукового пошуку зумовлений значенням державної політики із забезпечення національної безпеки для самого факту безпечного існування України та її сталого розвитку як незалежної держави, необхідності вивчення історичного досвіду її формування і реалізації з метою його врахування для підвищення ефективності захисту її суверенітету і територіальної цілісності, конституційного ладу та гарантування надійності функціонування механізму життєдіяльності країни, а також відсутністю достатніх наукових доробок з цього питання.

Окреслено стан наукової розробки проблеми, визначену, мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, наукову гіпотезу, визначено її теоретико-методологічні основи, розкрито наукову новизну та практичну значущість, а також особистий внесок здобувача, ступінь апробації отриманих результатів.

У *першому розділі* розглянуто теоретичні і методологічні основи дослідження державної політики із забезпечення національної безпеки. З'ясовано стан наукової розробки проблеми, простежено еволюцію понять «державна політика» і «національна безпека» як політико-правових категорій, розроблено та запропоновано їх власне визначення як політичних інститутів. Систематизовано основні теоретико-методологічні засади дослідження

державної політики України із забезпечення національної безпеки, сучасні концептуальні засади осмислення механізмів її реалізації. При формуванні концептуальних засад дослідження застосовано міждисциплінарний підхід, результати досліджень з різних галузей наукового знання: гуманітарних (філософія) і соціально-поведінкових (політологія) наук; право; воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону; використано філософські, загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що забезпечило комплексний аналіз державної політики у сфері забезпечення національної безпеки України, дозволило визначити особливості теоретичних, правових та практичних аспектів її формування у визначений історичний період.

У *другому розділі* досліджено концептуальні засади організації державної політики із забезпечення національної безпеки. Проаналізовано її розуміння як політико-правової категорії, сутність якої полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку України шляхом розробки та законодавчого закріплення у формі відповідних програмних документів визначеними суб'єктами необхідних правових засобів впливу – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності. Стверджується що *державна політика національної безпеки України* – це передусім діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв'язання проблем безпекового сектору держави та втілюється в життя шляхом розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів та їх наступної практичної реалізації. Ретроспективно охарактеризовано теоретичні і правові основи формування засад державної політики України із забезпечення національної безпеки та її інституціоналізації в 1991-2004 роках. Узагальнено нагальні проблеми законодавчого регулювання державної політики для забезпечення національної безпеки. Акцентується на спонукальних мотивах прийняття політичних рішень акторами політики.

Третій розділ присвячено з'ясуванню процесу реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки в 1991-2004 роках та можливостей її удосконалення в сучасних умовах. Досліджено теоретичні основи та особливості реалізації державної політики України із забезпечення національної безпеки в 1991-2004 роках, конкретизовано й обґрунтовано вагомість і доцільність врахування досвіду формування і впровадження державної політики України із забезпечення національної безпеки досліджуваного періоду для її удосконалення в новітніх умовах європейської та євроатлантичної інтеграції. Оцінено стан і перспективи модернізації державної державної політики із забезпечення національної безпеки умовах інтеграції України до ЄС, залучення до її реалізації інститутів громадянського суспільства, зокрема, політичних партій і громадських об'єднань.

У висновках до дисертаційного дослідження сформульовано низку положень, які мають теоретичне і практично-політичне значення, конкретні пропозиції щодо шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання та практики реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки України. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є проблеми формування і реалізації механізму державної політики у різних сферах забезпечення національної безпеки для удосконалення його організаційно-правових засад. В умовах європейської і євроатлантичної інтеграції України вважається за необхідне до Закону України «Про національну безпеку» внести відповідні зміни щодо чіткого визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки, їх повноважень, класифікації, сфери відповідальності, організаційних засад та механізму взаємодії і координації діяльності. З цією метою доцільно використати нагромаджений у минулому позитивний досвід з формування державної політики із забезпечення національної безпеки, що знайшло відображення в нормативно-правових актах періоду зародження і становлення України як незалежної самостійної держави. У роботі запропоновано й обґрунтовано проєкт Закону України «Про внесення

зміни до Закону України «Про національну безпеку» щодо удосконалення засад державної політики із забезпечення національної безпеки».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що започатковується такий новий напрямок наукових досліджень як генеза державної політики із забезпечення національної безпеки України, аналіз становлення і розвитку вітчизняного законодавства в зазначеній сфері. У дисертації визначено сутність і зміст державної політики її еволюція в період становлення України як самостійної, незалежної, суверенної держави.

У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, зокрема *вперше*: сформульовано дефініцію «державна політика із забезпечення національної безпеки», яка розкриває її сутнісні ознаки, структуру, співвідношення зі спорідненими поняттями тощо; проведено структурування досліджуваної політики; розкрито генезу її становлення в Україні в 1990-2004 роках, здійснено її періодизацію, яка корелюється з відповідними етапами створення законодавчої бази; визначено сутність формування державної політики із забезпечення національної безпеки України, як політико-правової категорії, яка полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку країни шляхом розробки, законодавчо визначеними суб'єктами, відповідних правових засобів – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності; визначені обов'язкові компоненти її реалізації. У дисертації *удосконалено*: понятійно-категоріальний апарат теорії національної безпеки шляхом авторського визначення і впровадження в науковий обіг низки понять, а саме : державної політики, державної політики національної безпеки України; державної безпеки; класифікацію ДП за напрямками діяльності держави у безпековій сфері; алгоритм процесу формування державної політики, визначивши його структурні елементи (3 етапи). *Набули подальший розвиток*:- теоретичні уявлення про сутність державної політики, державної політики із забезпечення національної безпеки; кваліфікація суб'єктів державної політики шляхом поділу їх в залежності від призначення, ролі і значення в системі

забезпечення національної безпеки; - визначення суб'єктів реалізації державної політики; наукові позиції щодо взаємозв'язку державної політики із забезпечення національної безпеки України і права.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які дозволяють усвідомити сутність ДП ЗНБ, її теоретичні, правові і організаційні основи формування та реалізації, а також розширити теоретико-правове уявлення загалом про державну політику України, що може сприяти їх вдосконаленню. Основні результати дослідження, що представлені в дисертації, можуть бути використані в *правотворчій роботі* – для вдосконалення чинного законодавства з правого забезпечення процесу формування та реалізації ДП в окремих сферах суспільного життя в умовах інтеграції України до Європейського Союзу і НАТО; *діяльності органів публічної влади* – вдосконалення реалізації ДП органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування України; *науково-дослідній діяльності* – з метою поліпшення наукового забезпечення державної політики, в тому числі у сфері національної безпеки, удосконалення її теоретичних, правових та організаційних засад, проведення галузевих і міждисциплінарних наукових розвідок; *освітньому процесі* – для підготовки навчально-методичних матеріалів в процесі викладання політології, національної безпеки, правових та інших соціально-гуманітарних дисциплін.

Ключові слова: безпекова політика, гібридна війна, держава, державна політика, європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, загрози національній безпеці, національна безпека, національні інтереси, нормативно-правові акти, політико-правова регламентація, політичні інститути, політичні процеси, сектор безпеки і оборони, забезпечення національної безпеки.

ABSTRACT

Konyk T. H. State Policy on Ensuring National Security of Ukraine (1991-2004) - Qualification Research Paper on the rights of a manuscript

The dissertation for a Doctor of Philosophy Degree (PhD) in 052 – Political Science. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to the study of theoretical, political, legal and organizational foundations of the formation and implementation of state policy to ensure the national security of Ukraine as a political and legal category and the analysis of its implementation practice in the period from 1991 to 2004.

The *introduction* substantiates the relevance of the research problem, the expediency of its conduct, and the connection with the scientific topic. The choice of the subject matter of the research is due to the importance of the State policy on ensuring national security for the very fact of Ukraine's safe existence and its sustainable development as an independent State, the need to study the historical experience of its formation and implementation with a view to taking it into account in order to improve the effectiveness of protection of its sovereignty and territorial integrity, the constitutional order and to ensure the reliability of the functioning of the country's vital functions, and also due to the lack of sufficient scientific developments on this issue. The state of scientific development of the problem is outlined, as well as the purpose, objectives, object, subject of research, scientific hypothesis, its theoretical and methodological foundations, scientific novelty and practical significance, as well as the personal contribution of the applicant, the degree of testing of the results obtained are revealed.

The *first chapter* deals with the theoretical and methodological foundations of the study of the state policy of ensuring national security. The author clarifies the state of scientific development of the problem, traces the evolution of the concepts of “state policy” and “national security” as political and legal categories, and develops and proposes their own definition as political institutions. The author systematizes the

main theoretical and methodological foundations of the study of Ukraine's state policy on ensuring national security, as well as the modern conceptual framework for understanding the mechanisms of its implementation. In forming the conceptual framework of the study, an interdisciplinary approach was applied, the results of research from various fields of scientific knowledge were used: humanities (philosophy) and social and behavioral (political science) sciences; law; military sciences, national security, state border security; philosophical, general scientific and special methods of scientific knowledge were used, which provided a comprehensive analysis of the State policy in the field of ensuring national security of Ukraine, and allowed to determine the features of theoretical, legal and practical aspects of its implementation.

The *second chapter* examines the conceptual foundations of the organization of the State policy on national security. The author analyzes its understanding as a political and legal category, the essence of which is to create conditions for ensuring secure and sustainable development of Ukraine by developing and legislating in the form of relevant program documents by certain entities the necessary legal means of influence - permits, prohibitions and restrictions for appropriate regulation of social relations in certain areas of its life. The author argues that the State policy of national security of Ukraine is, first of all, the activity of the supreme public authorities which consists in determining the goals, priorities, directions, principles and regulatory measures to address the problems of the security sector of the State and is implemented through the development and adoption of relevant regulations and their subsequent practical implementation. The author retrospectively characterizes the theoretical and legal foundations of the formation of the principles of Ukraine's state policy on national security and its institutionalization in 1991-2004. The author summarizes the urgent problems of legislative regulation of the state policy for ensuring national security.

The *third chapter* is devoted to clarifying the process of implementation of the State policy on ensuring national security in 1991-2004 and the possibilities of its improvement in modern conditions. The author examines the theoretical foundations

and peculiarities of implementation of the State policy of Ukraine on ensuring national security in 1991-2004, specifies and substantiates the importance and expediency of taking into account the experience of forming and implementing the State policy of Ukraine on ensuring national security of the period under study for its improvement in the new conditions of European and Euro-Atlantic integration. The state and prospects of modernization of the state national security policy in the context of Ukraine's integration into the EU are assessed.

The *conclusions* to the dissertation study formulate a number of provisions of theoretical and practical and political significance, specific proposals on ways to improve the legal regulation and practice of implementation of the state policy on ensuring national security of Ukraine. Promising areas for further scientific research are the problems of formation and implementation of the mechanism of the State policy in various areas of national security with a view to improving its organizational and legal framework. In the context of Ukraine's European and Euro-Atlantic integration, it is considered necessary to amend the Law of Ukraine "On National Security" accordingly to clearly define the subjects of national security, their powers, classification, sphere of responsibility, organizational principles and mechanism of interaction and coordination of activities. To this end, it is advisable to use the positive experience of the past in the formation of the State policy on ensuring national security, which is reflected in the legal acts of the period of Ukraine's emergence and formation as an independent state. The paper proposes and substantiates the draft Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine 'On National Security' to improve the principles of state policy on national security".

The *scientific novelty* of the results obtained is that it launches a new area of scientific research such as the genesis of the state policy on ensuring the national security of Ukraine, analysis of the formation and development of domestic legislation in this area. The dissertation defines the essence and content of the state policy and its evolution in the period of Ukraine's formation as an independent, sovereign state.

As a result of the study, a number of new scientific provisions have been formulated, in particular, for the first time: the definition of “state policy on ensuring national security” has been formulated, which reveals its essential features, structure, correlation with related concepts, etc.; the policy under study has been structured; the genesis of its formation in Ukraine in 1990-2004 has been revealed, and its periodization has been carried out, which correlates with the relevant stages of creation of the legislative framework; the essence of the formation of the state policy on ensuring national security in Ukraine has been determined. The thesis improves: the conceptual and categorical apparatus of the theory of national security by the author's definition and introduction into scientific circulation of a number of concepts, namely: state policy, state policy of national security of Ukraine; state security; classification of SOEs by areas of state activity in the security sphere; algorithm of the process of forming state policy, defining its structural elements (3 stages). The following have been further developed: - theoretical concepts of the essence of state policy, state policy on ensuring national security and the essence of the state's legal policy; qualification of state policy subjects by dividing them depending on their purpose, role and importance in the system of ensuring national security; - identification of subjects of state policy implementation; scientific positions on the relationship between the state policy on ensuring national security of Ukraine and law.

The *practical significance* of the results obtained lies in the fact that the dissertation formulates and substantiates scientific provisions which allow to understand the essence of the SE ZNB, its theoretical, legal and organizational foundations for its formation and implementation, and also to expand the theoretical and legal understanding of the State policy of Ukraine in general, which can contribute to their improvement. The main results of the study presented in the dissertation can be used in lawmaking - to improve the current legislation on the legal support of the process of formation and implementation of state policy in certain areas of public life in the context of Ukraine's integration into the European Union and NATO; activities of public authorities - to improve the implementation of state

policy by executive authorities and local self-government bodies of Ukraine; research activities - to improve the scientific support of the state policy.

Keywords: security policy, hybrid warfare, state, state policy, European integration, Euro-Atlantic integration, threats to national security, armed conflict, national security, national interests, legal acts, political and legal regulation, political institutions, political processes, security and defense sector.

Перелік публікацій здобувача за темою дисертації

Статті, що індексуються в міжнародних наукометричних базах:

1. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Botvinkin O. (2022). Formation and formulation of state policy to ensure national security: theoretical and legal aspects. *Amazonia Investiga*, 11(57), p. 152–161.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.16>

URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000911443100016>

2. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Chekhovska M. (2023). Theoretical and Legal basis for the implementation of state policy on national security of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(64), p. 57-64.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.6>

(Web of Science Core Collection).

URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001069401300006>

Стаття у фаховому виданні України:

3. Абдуліна Т. Г. Політика держави у сфері національної безпеки як наукова категорія. *Панорама політологічних студій* : Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2014. Вип. 12. С. 92–97.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Pps_2014_12_15

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

4. Шилін М. О., Коник Т. Г. Можливості використання законодавчого визначення в минулому повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки України для їх удосконалення в умовах її європейської та євроатлантичної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 17. С. 219–230.

DOI.1032782/2312-1815/2024-17-27.

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/134/132>

5. Коник Т. Г. Інституційні основи політики України із забезпечення національної безпеки на етапі її становлення як незалежної держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології* / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 49. С. 193–199.

DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.34>

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/36.pdf

*Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
здобувача:*

6. Абдуліна Т. Г. Системи національної безпеки країни Центральної та Східної Європи : порівняльний аналіз. *Wschodnie partnerstwo – 2014 : materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Volume 3 : Filologiczne nauki. Historia. Filozofia. Politologija. Przemysl : Nauka i studia, 2014. С. 59–65.*

URL: https://www.rusnauka.com/28_WP_2014/Politologia/2_177536.doc.htm

7. Абдуліна Т. Г. Безпекове середовище Європи : трансформація та нові виклики. *Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014 : materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Volume 11. Historia. Politologija. Przemysl : Nauka i studia, 2014. С. 49–53.*

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18306/>

8. Абдуліна Т. Г. Реформування системи управління сектором безпеки України на сучасному етапі. *Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми і пріоритети розвитку* : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острого, 1 груд. 2017 р) [за заг. ред. д.юн. Романова М. С.]. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. С. 42–44.

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18304/>

9. Коник Т. Г. Періодизація державної політики національної безпеки України. *Сучасний рух науки* : тези доп. ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 2–3 груд. 2019 р.). Т. 2. С. 79–84.

URL: <http://www.wayscience.com/>

10. Коник Т. Г., Шилін М. О. Правова політика із забезпечення національної безпеки як складова правової політики держави. *Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану* : збірник тез І міжнародної науково-практичної онлайн конференції (м. Луцьк, 27 трав. 2022 р.) / за заг. ред. Батюк О. В. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 201–205.

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18308/>

11. Коник Т. Г., Шилін М. О. Щодо визначення суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікації». *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 лист. 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 460-463.

URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1289/4/НАДПСУ_24_11_22.pdf

12. Шилін М. О., Коник Т. Г. Визначення в чинному законодавстві повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки: проблеми та можливості використання досвіду минулого для їх вирішення. *Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми та пріоритети розвитку* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 17 трав. 2024 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка. Острог : Вид-во Національний університет «Острозька академія» 2024. С. 28-32.

URL: <https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4557/1/Освіта%20і%20наука%20у%20сфері%20національної%20безпеки%20%2817%20травня%202024%20р.%29.pdf>

Список публікацій здобувача, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Коник Т. Г., Шилін М. О. Державна політика із забезпечення національної безпеки як правова категорія. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2022. № 82. С. 56–68. Інв. № 4321.(видання з обмеженим доступом)

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	17
ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	31
1.1. Стан наукової розробки державної політики із забезпечення національної безпеки	31
1.2. Понятійно-категоріальний апарат предмету дослідження	53
1.3. Методологічні основи дослідження державної політики України із забезпечення національної безпеки	83
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	94
2.1 Державна політика України із забезпечення національної безпеки як політико-правова категорія	94
2.2. Теоретичні і правові основи формування державної політики України із забезпечення національної безпеки в 1991–2004 роках	103
2.3. Інституційні основи державної політики із забезпечення національної безпеки України в 1991–2004 роках	130
РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В 1991–2004 РОКАХ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	151
3.1. Теоретичні основи та особливості реалізації державної політики України із забезпечення національної безпеки в 1991–2004 роках	151
3.2. Врахування досвіду формування і впровадження державної політики України із забезпечення національної безпеки для її удосконалення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції	184
ВИСНОВКИ	204
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	215
ДОДАТКИ	251

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

АРК	Автономна республіка Крим
ВРУ	Верховна Рада України
ДБ	державна безпека
ДП	державна політика
ДПСУ	Державна прикордонна служба України
ЗДБ	забезпечення державної безпеки
ЗНБ	забезпечення національної безпеки
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗНІ	захист національних інтересів
ЗСУ	Збройні сили України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КРД	контррозвідувальна діяльність
КСУ	Конституційний суд України
МВСУ	Міністерство внутрішніх справ України
МОУ	Міністерство оборони України
НБУ	Національний банк України
НПУ	Національна поліція України
НГУ	Національна гвардія України
НБ	національна безпека
НПА	нормативно-правові акти
НПБ	нормативно-правова база
НПЗ	нормативно-правове забезпечення
НПР	нормативно-правове регулювання
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
РНБОУ	Рада національної безпеки і оборони України
рф	російська федерація
СБУ	Служба безпеки України
СЗР	Служба зовнішньої розвідки України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Забезпечення національної безпеки (надалі – ЗНБ) для будь-якої держави апріорі є пріоритетом, оскільки від вирішення цієї проблеми напряду залежить її існування та розвиток, а також захист життя, здоров'я, матеріальних і духовних цінностей її громадян. Для України, яка переживає найдраматичніший період своєї історії у зв'язку широкомасштабною збройною агресією росії (надалі – рф), яка створює загрозу самому існуванню нашої держави, це є першочерговим завданням. Тому державна політика (надалі – ДП) із ЗНБ України на сьогодні набула особливої важливості. Розв'язання існуючих в цьому контексті проблем у свою чергу потребує вирішення комплексу питань, пов'язаних з визначення теоретичних основ як міжнародної, так і національної безпеки (надалі – НБ), особливостей формування ДП ЗНБ у період становлення України як незалежної, суверенної держави. Здійснення ефективних заходів із забезпечення існування України як незалежного, суверенного, стабільного у всіх відношеннях політико-територіального утворення, його самозбереження, безпечного функціонування і сталого розвитку можливе лише за умов розробки і впровадження належної системи ДП із захисту національних інтересів (надалі – ЗНІ) від зовнішніх і внутрішніх загроз. Це потребує вивчення і врахування набутого досвіду формування національної системи ЗНБ, аналізу стану та проблем реалізації ДП у цій сфері, її впливу на суспільно-політичні процеси.

Дослідженням теоретико-правових основ НБ та її забезпеченням займалися українські науковці – правники і політологи: О. Белов, О. Власюк, В. Горбулін, С. Гордієнко, І. Доронін, В. Ліпкан, В. Настюк, Г. Новицький, В. Пилипчук, А. Сменковський, В. Смолянюк, Д. Тихомиров та інші. Проблеми визначення сутності, структури та напрямків реалізації НБ проаналізували О. Данільян, О. Дзюбань, М. Панов.

Організаційні і правові засади, основні напрями та особливості здійснення в Україні ДП ЗНБ в окремих сферах життєдіяльності країни

досліджували як правники й політологи, так і фахівці у сфері публічного управління та адміністрування, зокрема, О. Андрєєва, В. Антонов, О. Безпалова, В. Богданович, М. Іжа, Ю. Кобець, О. Кравчук, О. Криштанович, В. Лагодіна, Г. Мерніков, М. Мурашко, Б. Параховський, Х. Приходько, Я. Пушак, В. Ребкало, С. Федуняк, М. Флейчук, В. Франчук, В. Шахов, В. Шатун, Г. Яворська та ін.

ДП, її природа, сутність і зміст, призначення в різних сферах суспільного життя досліджувалась як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Серед них слід виокремити таких вчених як Т. Авякян, В. Андріяш, Д. Андерсон, Р. Бичай, В. Бакуменко, О. Валевський, І. Гладуняк, М. Говлет, Т. Дай, В. Дженкінсон, О. Дем'янчук, С. Дерев'янку, О. Кілієвич, Ю. Ковбасюк, К. Козлов, Н. Коршунова, О. Кучеренко, Е. Левченкова, О. Литвиненко, В. Ляшенко, Т. Мадрига, В. Марчук, Н. Ніколаєнко, І. Петренко, М. Пірен, В. Романов, О. Скрипнюк, О. Соснін, Д. Стоун, Ю. Сурмін, О. Сліпущко, В. Степанов, П. Рабінович, М. Рамеш, В. Ребкала, О. Рябічко, В. Тертичка, Д. Тихомиров, М. Чеховська та інші.

Їх численні праці присвячені розробці теоретико-правових і організаційних основ формування та реалізації ДП, понятійно-категоріального апарату зазначеного соціального феномену, розкриттю змісту вияву у різних сферах життєдіяльності суспільства, методики дослідження. Водночас, питанню дослідження становленню і розвитку ДП ЗНБ України увага науковцями достатньо не приділялася. Зокрема, визначення теоретичних, правових та організаційних основ ДП, її аналізу в період з 1991 року по 2004 рік не було предметом наукової розвідки, наукової літератури із цього питання обмаль. Зазначене і обумовлює актуальність і важливість обраної теми дисертаційного дослідження.

Тому логічним видається запропоноване дослідження формування і становлення державної політики із забезпечення національної безпеки України (1991–2004 рр.) саме у політико-правовому аспекті, оскільки між політологією і юридичною наукою існує природна близькість й практично кожен аспект політичної діяльності на

всіх рівнях (національному, субстанціональному, глобальному рівнях) має свої правові аспекти й натомість впливає на формування та реалізацію правових норм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано у межах комплексної науково-дослідної роботи «Розвиток політичних інститутів і процесів в сучасному світі» (реєстраційний номер 0116U007101), затверджена на 2019-2022 р.р. та «Трансформація політичних інститутів та політичних процесів в умовах викликів сучасності» (реєстраційний номер 0122U200418) затверджена у 2022 році, теми розроблялися на факультеті історії, політології та міжнародних відносин, Рівненського державного гуманітарного університету. Тему дисертації затверджено вченою радою РДГУ (протокол № 10 від 28 листопада 2019 р.).

Дисертаційне дослідження завершене на кафедрі політичних інститутів та процесів (з 01 січня 2025 року – кафедри політичних наук) в рамках держбюджетної теми Навчально-методичного і наукового центру політичних та євроінтеграційних досліджень «Євроінтеграційний вибір України: історія, політика, перспективи» за номером державної реєстрації 0109U001413.

Об'єкт дисертаційного дослідження – державна політика України із забезпечення національної безпеки.

Предмет дисертаційного дослідження – політологічний аналіз державної політики із забезпечення національної безпеки України на етапі її становлення як самостійної держави у період з 1991 року по 2004 рік.

Наукова гіпотеза ґрунтується на розумінні того, що ДП ЗНБ є складним політико-правовим явищем. Від її ефективності залежить безпечне функціонування і сталий розвиток країни. Така логіка побудови гіпотези зумовила висунення припущення, що ефективність ДП ЗНБ залежить від чіткого усвідомлення її сутнісних ознак, суб'єктів і об'єктів, алгоритму формування та реалізації, належного аналізу і врахування суспільно-політичної ситуації в державі в конкретний історичний період, існуючих і потенційно можливих загроз.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення і обґрунтування теоретичних, правових і організаційних засад формування і реалізації ДП ЗНБ України та аналіз практики її здійснення в період з 1991 по 2004 рік.

Для досягнення дослідницької мети сформульовано *завдання*:

- з'ясувати стан наукової розробки предмету дослідження шляхом огляду наявних наукових джерел, які його стосуються;
- визначити напрями і методологічні основи предмету дослідження;
- проаналізувати понятійно-категоріальний апарат, що стосується предмету дослідження, з'ясувати сутність і зміст ДП ЗНБ;
- дослідити інституційні основи ДП ЗНБ;
- визначити правові основи ДП ЗНБ України, розкрити її зв'язок з правом та обґрунтувати, що вона є правовою категорією;
- визначити теоретичні і правові основи формування ДП ЗНБ України та розкрити її еволюцію в 1991-2004 роках;
- визначити теоретичні, правові і організаційні основи та розкрити практику реалізації ДП України ЗНБ в 1991-2004 роках;
- виокремити позитивний досвід нормативно-правового забезпечення (надалі – НПЗ) формування ДП ЗНБ України на етапі становлення України як самостійної, суверенної держави для його удосконалення в умовах її європейської та євроатлантичної інтеграції; залучення громадських об'єднань до формування і реалізації ДП ЗНБ України.

Дослідження автором ДП ЗНБ України сконцентровано на етапах становлення України як незалежної, самостійної держави (1991-2004 рр.). Водночас, воно охоплює і період зародження цієї політики (1990 р.), що обумовлюється потребами генези цього явища.

Методи дослідження. Основоположними засадами визначеного предмету наукової розвідки обрано та використано філософські методи, насамперед діалектичний метод. Методологічною основою стали як загальнонаукові так і спеціальні методи пізнання суспільно-політичних явищ. При цьому

загальнонаукові методи використано таким чином: *історичний (історико-логічний)* – для розкриття генези, визначення періодизації, виокремлення та характеристики етапів ДП ЗНБ України на стадії її зародження і становлення з 1990 року по 2004 рік, а також нормативно-правової бази (надалі НПБ), яка стосується ЗНБ (підрозділ 2.1); *формальної логіки (формально-логічної)* – *аналіз, синтез, дедукція, індукція, узагальнення та абстрагування* – *сходження від абстрактного до конкретного* у сукупності відіграли значну роль в процесі опрацювання – понятійно-категоріального апарату, що стосується предмету дослідження в цілому та визначення дефініцій окремих категорій, зокрема «державна політика», «формування державної політики» «реалізація державної політики» та інші (підрозділ 1.2). Їх осмислення й теоретичне формулювання, а також визначення сутності зазначених категорій проведено з урахуванням таких принципів наукового пізнання, як всебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність. Вони надали можливість : дослідити роль і місце ДП ЗНБ у структурі загальної системи ДП; розкрити взаємозв'язок ДП ЗНБ і права, отримати достовірні знання про значення права у формування і реалізації ДП; обґрунтувати, що ДП є політико-правовою категорією; обґрунтувати структурні елементи формування і реалізації ДП ЗНБ, алгоритм цих процесів, принципи, основні форми і методи застосування, та запропонувати шляхи удосконалення системи наукового забезпечення впровадження її в практику (підрозділи 3.1, 3.2). *Формально-логічний підхід* було використано й у процесі узагальнення матеріалів та обґрунтування висновків дисертаційного дослідження; *за допомогою методу аналогії* було виявлено базову основу понять «політика», «державна політика», «безпека», «безпекова політика» «національна безпека» (підрозділ 1.2); *структурно-функціональний* використано : для здійснення структурної характеристики поняття «державна політика» (підрозділ 1.2); визначення структури системи суб'єктів ДП ЗНБ України та формування і реалізації ДП ЗНБ, а також їх алгоритмів (підрозділи 3.1, 3.2); виокремлення НПА, що мали відношення до правового забезпечення формування і реалізації безпекової політики України на етапі її

державотворення (підрозділи 3.1, 3.2); *класифікаційний* – для диференціювання ДП на види за таким критерієм як напрями діяльності держави у безпековій сфері (підрозділ 3.2);

З огляду на сутнісні вияви досліджуваного феномену для його вивчення обрано та використано такі спеціальні наукові методи: *формально-догматичний* або *юридико-технічний* з метою дослідження нормативно-правових засад ДП ЗНБ України в 1991–2004 роках (підрозділ 3.1, 3.2); виведення низки власних визначень понять з метою удосконалення понятійно-категоріального апарату сфери безпекознавства (підрозділ 1.1, 2.2. 3.1, 3.2), а у сукупності з загальнонауковими і емпіричними методами аналізу, дедукції та порівняння для визначення ролі і місця ДП як політико-правової категорії в організації механізму ЗНБ; *порівняльний* – для з'ясування спільного та відмінного між поняттям «політика», «державна політика» «політика», «державна політика», «безпека», «безпекова політика», «національна безпека» (підрозділ 2.3), а також взято за основу при аналізі ДП ЗНБ і досвіду України, зокрема щодо правового статусу автономної республіки Крим (надалі – АРК) в 1991-2004 роках та розв'язання в зазначений період конфліктів з РФ, пов'язаних з її територіальними претензіями до нашої країни (підрозділ 3.2); метод тлумачення правових норм (герменевтичний метод) – для аналізу і характеристики змісту правових норм, що регулювали суспільні відносини, пов'язані із формуванням і реалізацією ДП ЗНБ в період зародження і становлення України як самостійної незалежної держави (1991–2004 роках).

Поряд з названими було також застосовано й комплекс таких політологічних методів як: «case-study» (підрозділ 3.3), дескриптивні дослідження, крос-темпоральні порівняння (підрозділи – 1.1, 2.1, 2.2, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження склали такі вітчизняні нормативно-правові акти (надалі – НПА), що є основою регулювання в сфері НБ: Конституція України, Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року; Закони України, Укази Президента України, а також: Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, Угода про партнерство і співробітництво

між Україною і ЄС, які забезпечили формування спеціального законодавства із визначення ДП у сфері НБ та характеризують її відповідну еволюцію.

Напрацювання зарубіжних і вітчизняних науковців з методології аналізу, стратегії, механізмів впровадження ДП, теоретико-методологічні засади дослідження процесу її формування та здійснення в умовах соціальних трансформацій, а також із теоретичних, правових та організаційних засад та структури і напрямів реалізації національної безпеки, видання яких датовано 1990–2005 роками стали теоретичною основою дослідження.

Аналіз наявних наукових розвідок учених і НПА 2004-2024 років використано з метою визначення шляхів і формулювання пропозицій з удосконалення теоретичних, організаційних засад формування і реалізації ДП в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що започатковується такий новий напрямок наукових досліджень як генеза ДП ЗНБ України, аналіз становлення і розвитку вітчизняного законодавства в зазначеній сфері. Дисертація є одним з перших у вітчизняній науці комплексним дослідженням з визначення і обґрунтування теоретичних, правових і організаційних основ ДП ЗНБ України та аналізу її формування і реалізації в 1991–2004 роках. В ній визначено сутність і зміст ДП та її еволюція в період становлення України як самостійної, незалежної, суверенної держави.

У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, зокрема:

вперше:

- на основі аналізу наявних у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених понять «політика», «державна політика», «правова політика» «безпекова політика» сформульовано дефініцію «державна політика із забезпечення національної безпеки», яка розкриває її сутнісні ознаки, структуру, співвідношення зі спорідненими поняттями тощо;

- проведено структуризацію ДП ЗНБ з використанням діяльнісного підходу до визначення її змісту як динамічної єдності суб'єктів, об'єктів, цілей,

завдань, засобів, форм, і методів формування та реалізації ДП з гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку країни;

- розкрито генезу ДП ЗНБ України в 1990-2004 роках, здійснено її періодизацію шляхом поділу на два етапи – перший (з 16 липня 1990 року по 16 січня 1997 року); другий (з 16 січня 1997 року до 1 січня 2005 року), які корелюються з відповідними етапами створення законодавчої бази з визначення ДП на зазначеному напрямі;

- визначено сутність формування ДП ЗНБ України, як політико-правової категорії, яка полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку країни шляхом розробки, законодавчо визначеними суб'єктами, відповідних правових засобів – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності;

- доведено, що реалізація ДП ЗНБ України повинна передбачати наявність таких обов'язкових компонентів: а) наявність прийнятих і закріплених НПА рішень вищих органів державної влади з розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, забезпечення державної безпеки (надалі – ЗДБ) і захисту національних інтересів (надалі – ЗНІ); б) наявність спеціального (них) виконавчого (их) суб'єкта (ів) – органу (ів) державної влади уповноваженого (них) чинним законодавством на втілення в життя рішень вищих органів державної влади, що стосуються життєдіяльності держави у певних сферах, які забезпечують її сталий і безпечний розвиток; в) здійснення спеціальним (ними) виконавчим (ими) суб'єктом (ами) – уповноваженим органом (ами), в межах його (їх) компетенції, визначеної чинним законодавством, впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини з метою її сталого і безпечного розвитку шляхом розробки і проведення відповідної системи цілеспрямованих заходів, використання певних форм та методів, передбачених законодавством; г) участь інститутів громадянського суспільства та громадян (робота в консультативних радах, представницьких органах тощо, надання практичної допомоги у проведенні певних заходів з виконання ДП суб'єктами сектору безпеки, здійснення

громадського контролю за діяльністю державних органів і посадових осіб у цій сфері);

- обґрунтовано, що ДП в правовій державі є політико-правовою категорією, оскільки в правовій державі вся державна діяльність опосередковується правом. Те, що ДП є політико-правовою категорією безпосередньо слідує зі статті 19 Конституції України, яка встановлює, що державні органи, їх посадові особи повинні діяти на основі, в межах і в порядку, передбаченими законодавством. Відтак і ДП ЗНБ – політико-правова категорія, тому, що її ядром є правова політика держави із ЗНБ;

удосконалено:

- понятійно-категоріальний апарат теорії НБ шляхом авторського визначення і впровадження в науковий обіг низки понять, а саме : *державної політики* як цілеспрямованого, системного, законодавчо регламентованого діяння, що спрямоване на вирішення, визначених за результатами аналізу, суспільно-важливих проблем шляхом впливу органів влади на інших відповідних суб'єктів за допомогою певних сил і засобів, форм і методів, що ґрунтуються на конституційних засадах, на суспільні відносин з метою забезпечення сталого розвитку загалом суспільства і держави чи окремих сфер їх життєдіяльності; *державної політики національної безпеки України* як передусім діяльності вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв'язання проблем безпекового сектору держави та втілюється в життя шляхом розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів, що утворюють у своїй сукупності відповідну систему – законодавчу базу, та їх наступної практичної реалізації; *державної безпеки* як стану захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, який гарантує безпечне її суверенне існування та розвиток завдяки створенню і функціонуванню відповідної державної системи суб'єктів та реалізації ними комплексу організаційних, юридичних, політичних, економічних та військових заходів;

- класифікацію ДП за таким критерієм як напрями діяльності держави у безпековій сфері шляхом поділу її на ДП: із забезпечення правопорядку і громадської безпеки; із ЗНБ, із ЗБД, із забезпечення економічної безпеки, із забезпечення воєнної безпеки, із забезпечення енергетичної безпеки, із забезпечення інформаційної безпеки, із забезпечення екологічної безпеки, із забезпечення продовольчої безпеки, із забезпечення біологічної безпеки, із забезпечення демографічної безпеки, із забезпечення гуманітарної безпеки, кібербезпеки тощо. Зазначені види ДП мають визначальне значення для самого факту існування держави, безпечного функціонування її державного механізму, усіх сфер життєдіяльності та гарантування їх сталого розвитку;

- алгоритм процесу формування ДП, визначивши такі його структурні елементи (3 етапи). *Перший – підготовчий*, який полягає : в аналізі і оцінці існуючої ситуації в країні; визначенні, усвідомленні та формулюванні актуальної суспільної проблеми, що підлягає нагального вирішення для ЗНБ; пошуку варіантів (альтернатив) розв’язання зазначеної проблеми, виборі з них оптимального, прогнозуванні результатів його реалізації; обґрунтуванні необхідності формування ДП та її моделі; прийнятті щодо цього відповідного рішення. *Другий – основний* (безпосередня розробка ДП, визначення її змісту : мети, завдань, об’єктів і суб’єктів та їх повноважень, засобів вирішення існуючої суспільної проблеми. *Третій – завершальний*, який передбачає ухвалення на законодавчому рівні прийнятого рішення – закріплення його у вигляді НПА, програмно-цільового та організаційно-розпорядчого документу у формі Доктрини, Стратегії, Концепції;

дістало подальший розвиток:

- теоретичне уявлення про сутність ДП, ДП ЗНБ завдяки їх визначення таким чином: *сутність державної політики – формування та реалізація відповідної системи розв’язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності політичного устрою, конституційного ладу країни та інших сфер життєдіяльності держави і суспільства; сутність державної політики із забезпечення національної безпеки*

– формування та реалізація відповідної системи впливу на певні сфери життєдіяльності держави з метою гарантування її безпечного функціонування та сталого розвитку;

- кваліфікація суб'єктів ДП шляхом поділу залежно від призначення, ролі і вагомості в системі ЗНБ на: головний, основний виконавчий та допоміжний;

- визначення безпосередніх суб'єктів реалізації ДП ЗНБ шляхом віднесення до них органів державної влади і управління, силового блоку, інститутів громадянського суспільства і громадян України;

- наукові позиції щодо взаємозв'язку ДП ЗНБ України і права. Він полягає у тому, що формування і реалізація ДП обов'язково передбачає: створення відповідного правового механізму (розробку і прийняття системи НПА, які утворюють відповідну систему – НПБ). Розробка і впровадження в практику належної НПБ має особливе значення оскільки є необхідною передумовою реалізації ДП.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано наукові положення, які дозволяють усвідомити сутність ДП ЗНБ, її теоретичні, правові і організаційні основи формування та реалізації, а також розширити теоретико-правове уявлення загалом про ДП України, що може сприяти їх вдосконаленню.

Основні результати дослідження можуть бути використані в:

- *правотворчій роботі* – для вдосконалення чинного законодавства з правового забезпечення процесу формування та реалізації ДП в окремих сферах суспільного життя в умовах інтеграції України до Європейського Союзу і НАТО (акт впровадження Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинною діяльністю При РНБО України від 30 жовтня 2024 року) (Додаток К);

- *діяльності органів публічної влади* – для вдосконалення реалізації ДП органами виконавчої влади та місцевого самоврядування України;

- *науково-дослідній діяльності* – з метою поліпшення наукового забезпечення ДП, в тому числі у сфері НБ, удосконалення її теоретичних,

правових та організаційних засад, проведення галузевих і міждисциплінарних наукових розвідок;

- *освітньому процесі* – для підготовки навчальних і навчально-методичних матеріалів в процесі викладання політології, а також інших соціально-гуманітарних дисциплін (акти впровадження : Національного університету «Острозька академія» від 19 листопада 2024 року (Додаток Л), Рівненського державного гуманітарного університету від 19 грудня 2024 року (Додаток М).

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри політичних наук Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, а також оприлюднено на 8 науково-практичних конференціях: X Міжнародній науково-практичній конференції *«Східне партнерство – 2014»* (м. Перемишль, Республіка Польща); X Міжнародній науково-практичній конференції *«Актуальні проблеми сучасної науки – 2014»* (м. Перемишль, Республіка Польща); Третій міжнародній науковій конференції *«Міжнародна інформаційна і кібербезпека : сучасні виклики і загрози»* (м. Київ, 7 грудня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції *«Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми і пріоритети розвитку»* (м. Острог, 1 грудня 2017 р.); IX Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції *«Сучасний рух науки»* (м. Дніпро, 2–3 грудня 2019 року); I міжнародній науково-практичної онлайн конференції *«Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану»* (м. Луцьк, 27 травня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції *«Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану»* (м. Хмельницький, 24 листопада 2022 року); VI міжнародній науково-практичній конференції *«Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку»* (м. Острог, 17 травня 2024 року).

Публікації. Основні результати дисертації відображено 13 наукових працях, зокрема 2 статті у науковому періодичному виданні, яке індексоване в

міжнародній наукометричній базі Web of Science Core Collection; 3 статті у наукових фахових виданнях України, зокрема категорії Б, а також 1 стаття в інших, в т.ч. фахових виданнях з інших наук, у 7 тезах доповідей, вміщених у збірниках матеріалів міжнародно науково-практичних конференцій України та закордоном.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що містять 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (310 найменувань на 36 сторінках). 10 додатків розміщені на 58 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 320 сторінок, з них основного тексту 214 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Стан наукової розробки державної політики із забезпечення національної безпеки

У контексті визначеного нами предмету дослідження заслуговують на увагу аналіз наукових публікацій вчених з ДП, проблем НБ та її забезпечення.

ДП є доволі складним процесом, який передбачає розробку і прийняття визначеними суб'єктами та інститутами багатьох рішень та їх реалізації відповідними заходами і засобами.

90-ті роки минулого століття засвідчили, що процес розробки ДП має відповідати підвищеним вимогам. Він має бути осмисленим і обґрунтованим – іншими словами, стратегічним за природою, бо це необхідно для прийняття доцільних рішень [21, с. 16].

На сьогодні зарубіжними і вітчизняними науковцями розроблено численні підходи до аналізу процесів ДП. При цьому її вивчення здійснювалося представниками різних суспільних наук (політологічних, економічних, юридичних, державного управління). Серед зарубіжних вчених, насамперед, назвемо: Леслі А. Пала, Брауна М. Пола, Міхаеля Говлета, Магадевана Рамеша, Пітера Де Леона, Теодора Льові, Джемса К. Вільсон, Лестора Саломона, М. Вебера, В. Данна. Так, Зокрема, Леслі А. Пал запропонував теоретичні підходи до аналізу ДП, починаючи від визначення проблеми, цілей і завдань і до втілення в життя та оцінки її політичних, економічних і соціальних наслідків. Опис розвитку аналізу політики Канади та його особливостей науковець поєднує з обговоренням питань аналізу політики з урахуванням нових підходів щодо ролі ідей, експертизи, демократії і сучасної держави в контексті «цілісної картини» міжнародного політичного, економічного, екологічного та технологічного становища [105].

Різні підходи до питань формування й аналізу політики висвітлив Браун, М. Пол «Посібнику з аналізу державної політики» (українське видання, 2000), де розглядає їхні переваги й вади, детально розкриває весь процес аналізу політики на регіональному та національному рівнях [21].

Знані зарубіжні фахівці Говлет М. (США) і Рамеш Г. (Канада) у праці «Дослідження державної політики : цикли та підсистеми політики» (українське видання, 2004) продемонстрували як ДП виникає зі складного взаємозв'язку форм влади, типів проблем та організації держав і суспільств у особливі підсистеми політики. Найбільшою цінністю запропонованої ними моделі є її емпірична спрямованість. Аналізуючи праці зарубіжних вчених з ДП вони зазначають, що напрямком досліджень багатьох теоретиків є пошук причинних змінних у розробці ДП, або, іншими словами, – політичних детермінант, метою яких є відповідь на питання: що визначає – макрорівень соціоекономічних факторів чи мікро рівень елементів поведінки. Такі дослідження значною мірою є емпіричними і часто кількісними за орієнтацією. Деякі з аналітиків у спробі зрозуміти розробку ДП обмежується організацією самої держави. Одним із шляхів розуміння процесу ДП є дослідження природи політичного режиму – розпливчасто визначеної як організація політичної системи. Такі науковці як Теодор Льові, Джемс К. Вільсон, Лестор Саломон зосереджують увагу на дослідженні змісту політики. Ще одна група дослідників концентрується на впливі та наслідках політики [125, с. 15–16].

Загалом, як вважають Міхаель Говлет і Магадеван Рамеш, вивчення політики здійснювалося вже протягом довгого часу, однак предметом комплексного дослідження вона стала лише декілька десятиліть тому різними академічними школами із застосуванням своїх підходів до вирішення цієї проблеми [125, с. 27].

В Україні є значна кількість праць вітчизняних науковців, які стосуються предмету даного дослідження, а саме: з ДП та її аналізу, НБ та її складових, у тому числі праці, які мають фундаментальний характер. Розглянемо детальніше деякі з них за такою схемою: наукові праці, які присвячені загалом ДП як

політико-юридичному явищу (визначенню поняття, сутності і змісту, суб'єкта і об'єкта), методології аналізу, ролі і значення конституційних засад для формування та реалізації); наукові розробки теоретико-правових і організаційних засад НБ та таких її складових як політична безпека, воєнна безпека, цивільна безпека; наукові праці, в яких здійснюється аналіз ДП ЗНБ.

Так, зокрема, автор монографії «Державна політика: аналіз та здійснення в Україні» (2002) В. Тертичка систематизував наукову парадигму аналізу ДП, обґрунтував необхідність її виокремлення як самостійного та перспективного напрямку досліджень, розкрив її зміст, принципи та методологічні засади; проаналізував змістові та структурно-функціональні особливості ДП в контексті загального процесу аналізу, визначивши ключові елементи та етапи ДП; основні принципи та підходи до класифікації аналізу за ключовими напрямами. Окрім цього, дослідник впорядкував і охарактеризував систему державного управління як інструменту реалізації політичних рішень, визначивши її роль у втіленні державної політики. Виокремивши набір специфічних засобів її впровадження проаналізував соціально-економічні та політичні аспекти оцінки державної політики, розглядаючи її як ефективний ресурс для формування та реалізації стратегічних рішень у контексті демократичного розвитку України [257; 256].

Спробу створити теоретичну концепцію досліджуваного поняття здійснила Н. Коршунова у праці «Поняття державної політики : теоретико-правове дослідження» (2018) та низці статей. Простеживши еволюцію наукових підходів, а також досвід дослідження терміна «державна політика» в різних соціогуманітарних науках, науковиця виокремила ознаки поняття ДП, її структуру, визначила співвідношення «державна політика» з спорідненими поняттями теорії держави та права, здійснила аналіз міжнародних і європейських стандартів формування і реалізації ДП, оцінила стан вітчизняного НПР, та визначила перспективи подальшого розвитку ДП України в різних сферах суспільного життя в контексті євроінтеграції. Вона також здійснила класифікацію видів ДП та надала їх теоретичну характеристику. При цьому Н.

Коршунова запропонувала їх поділ, який певною мірою, використаний і нами, за такими критеріями : територією здійснення; механізмом відносин між суб'єктами розроблення й реалізації ДП; регіональним виміром; запланованим періодом дії; часовим виявом або актуальністю; основними сферами життя суспільства; формами діяльності держави [94, с. 17].

Критично проаналізував підходи окремих науковців до визначення сутності і аналізу ДП у статті І. Петренко й запропонував власне бачення через з'ясування співвідношення ДП та державних цільових програм [146.].

Проаналізувавши визначення ДП у зарубіжних та вітчизняних наукових джерелах В. Андріяш у статті «Державна політика: концептуальні аспекти» (2013) дійшов висновку про безпідставність спроби обґрунтування визначення ДП як певної системи координаційно-управлінської діяльності владних структур держави, а не як системи впливу певних людських спільнот, соціальних груп та політичних об'єднань, оскільки саме вони є визначальними елементами процесу формування і реалізації ДП в сучасному демократичному суспільстві. Науковець формулює, на наш погляд, слушний висновок, що ДП є ключовим елементом суспільного розвитку, охоплюючи різноманітні аспекти та характеристики, що сприяють формуванню відповідної системи та механізмів соціально орієнтованого державного управління. Її основна мета – підвищення якості життя громадян і забезпечення соціальної стабільності [7].

Знаний фахівець у сфері державного управління, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень О. Валевський у відомій монографії «Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження» (2001) дослідив основні поняття та засади аналізу і планування ДП, здійснив реконструкцію окремих випадків впровадження ДП, а також визначив пріоритети реформування політичної системи українського суспільства [22]. Здійснений науковцем аналіз структури та особливостей механізмів впровадження ДП має системний характер [23].

Актуальні теоретичні й методологічні проблеми аналізу ДП, наявні в сучасних вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах різні концептуальні

підходи щодо усвідомлення сутності ДП, основних аспектів та умов її формування й дієвого провадження систематизував О. Кучеренко у дослідженні «Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення» (2001). Науковець детально проаналізував організаційну структуру та ключові функції, які повинна ґрунтуватися на принципах та закономірностях системних змін у суспільстві [103].

Суб'єктом ДП виступає держава – стверджує на основі аналізу існуючих методологічних підходів О. Скрипнюк у статті «Сучасна державна політика України: основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття» (2004). Як явище ДП являє собою систему цілеспрямованих заходів, спрямованих на вирішення різних суспільних проблем, забезпечення конституційних засад, економічного, правового устрою держави. Як діяльність ДП здійснюється державою, від імені держави і в інтересах держави. Вона не зводиться до простої сукупності державних програм. Реалізація ДП означає, що діяльність органів державної влади з впровадження у практику державного та громадського життя політичних рішень щодо розв'язання суспільних проблем здійснюється згідно з конституційно визнаною моделлю організації державної влади та її відносин з суспільством. Наявність ДП є однією з характеристик самої державності [243].

Власне визначення понять «державна політика» та «функції сучасної держави», їх змісту, ознак та призначення на основі дослідження теоретико-правових засад концепцій закордонних та вітчизняних авторів, запропонував М. Дзевелюк у статті «Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку» (2016) [45].

Співвідношення дефініцій «державна політика» і «публічна політика» з визначенням останніх термінологічно розглядає О. Дем'янчук у статті «Державна політика та публічна політика : варіант перехідного періоду» (2000) зауважує, що «що брак участі громадських організацій суттєво обмежує ефективність політики при розробці плану дій, залученні необхідних ресурсів та оцінці результатів політики» [48, с. 31].

Конституція України є джерелом ДП, є не лише одним з ймовірних факторів впливу на неї, а постає саме її фундаментальною основою та вирішальним фактором, без якого руйнуються засади демократії. Цю гіпотезу доводить І. Гладуняк у статті «Конституція як основа формування та реалізації державної політики» (2007), обґрунтовуючи роль і значення конституційних засад для формування та реалізації ДП. Логічним є висновок автора про те, що відступ ДП від конституційних цінностей, принципів та реальності може призвести до втрати нею як законності, так і визнання з боку суспільства [35].

Проаналізувавши досвід інших країн І. Ломака, О. Липчук та Ю. Кобець у статті «Соціальна складова національної безпеки : міжнародний досвід» (2921) стверджують, що однією з пріоритетних стратегічних цілей національної безпеки та сталого розвитку є соціальна безпека, оскільки «можна суттєво послабити національну безпеку, руйнуючи (або не розвиваючи) системи освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, тим самим розхитуючи стабільність держави зсередини» [76, с. 49].

Зміст поняття «державна політика соціальної безпеки» у дослідженні «Державна політика соціальної безпеки: взаємодія органів влади і громадських організацій» (2008) розкриває К. Козлов. Науковець доводить, що вдосконалення партнерських відносин між органами влади і громадськими організаціями можливе за ініціативи зацікавлених сторін та визнання взаємодії як форми реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами. Методом експертної оцінки ним встановлено пряму залежність ефективності здійснення ДП соціальної безпеки від ступеня участі громадських організацій [79].

Авторське визначення дефініції «державна політика у правоохоронній сфері» сформулювала О. Безпалова. Аналізуючи правові засади реалізації цієї політики, визначила її місце, мету та основні завдання, надала конкретні рекомендації щодо удосконалення національного законодавства у цій сфері [13]. Дослідниця аналізує пріоритетні напрями діяльності органів Служби безпеки України як суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави [14].

Організаційно-правовим аспектам здійснення державної інформаційної політики України присвятив своє дослідження Ю. Мосенко, у якому характеризує систему державних органів, які її проводять шляхом розподілу компетенційних повноважень на функцію формування, реалізації та контролю за реалізацією, правові передумови та історію розвитку цього інституту. Автор визначив категоріальний апарат державної інформаційної політики України та розкрив зміст відповідних категорій; розробив систему її принципів; визначив основні проблеми, а також надав пропозиції щодо їх усунення та вдосконалення системи державних органів та їх функцій з метою підвищення ефективності реалізації, розглянув питання адміністративної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері України [127].

Комплексне дослідження особливостей ДП в галузі управління інформаційним ресурсом здійснив О. Соснін. Науковець з'ясовує роль держави в регулюванні інформаційної діяльності в умовах становлення інформаційного суспільства та докорінних суспільних трансформацій, визначив зміст і обсяг поняття «інформаційний суверенітет держави», сутність, мету, об'єкти, завдання державної інформаційної політики в сучасних умовах [251].

Наукові здобутки вчених з осягнення філософсько-соціологічного, політологічного та управлінського спрямування ДП, у своїх публікаціях проаналізував Т. Авакян й окреслив основні напрямки подальшого розвитку проблематики у сфері внутрішніх справ. в контексті загальної теорії держави та права [3, 5]. Поряд з цим розглянув статус суб'єктів реалізації ДП у цій сфері, відповідні форми цієї діяльності [4]. Актуальними є його дослідження безпекової політики України в умовах європейської інтеграції, сформульоване своє бачення змісту, форми, суб'єктів й напрямів такої політики [2].

Власне бачення безпекових проблем у контексті євроінтеграційних процесів послідовно відстоює В. Марчук. Погоджуємось із його твердженням, сформульованим в одній із крайніх статей автора «Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри» (2024), що «євроінтеграція може стати своєрідним рефреймінгом для посилення обороноздатності країни, з

іншого боку, російська загроза – це не лише українська проблема, а й безпековий виклик усій Європі, тому консолідація зусиль для спільного спротиву є нагальною потребою для партнерів із ЄС» [117, с. 106].

Поряд з названими вище науковими працями з дослідження ДП чимало нових ідей знаходимо у виданнях навчального характеру. Серед найбільш відомих – підручник «Державна політика» (2014) у якому фахівці Національної академії державного управління при Президентіві України, висвітлили важливі аспекти ДП, її суспільно-політичні засади та шляхи модернізації, теоретичні та методологія основи дослідження, а також визначаються політико-суспільні засади, напрями і шляхи вдосконалення практики реалізації ДП. Аналіз сутності ДП здійснюється на підставі всебічного розгляду її у сферах місцевого самоврядування, проблем регіонального розвитку та різноманітного життя суспільства. Достатньо приділяється в ньому уваги кадровій політиці держави, обранню та застосуванню інструментарію для аналізу існуючих проблем політичного розвитку та ДП [54].

Автори навчального посібника «Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні» (2000) характеризують наукові підходи до аналізу ДП, визначають концептуальні засади ДП (предмет ДП та її функції, типологізація ДП та її періодизація, співвідношення та взаємозв'язок ДП і державного управління). Попри призначення видання, імпонують, подані у ньому авторські визначення понять: «держава», «політика» «дослідження державної політики»; розгляд питань організації і проведення аналізу ДП у процесі формування та впровадження політики у різних сферах суспільного життя; визначені цілі, інструменти, рішення шляхи та механізми формування і впровадження ДП, а також моніторингу та оцінки її ефективності [55].

Особливий пласт серед літератури, що стосується предмету нашого дослідження, займають наукові праці, в яких розкриваються теоретико-правові аспекти НБ та особливості ДП в таких її сферах як : політична безпека, цивільна безпека і військова безпека.

Зокрема, О. Дзьобань у дослідженні «Національна безпека в умовах соціальних трансформацій» (2005) обґрунтував філософську концепцію місця та ролі системи ЗНБ у суспільстві, що трансформується, показав динаміку перехідних процесів у період трансформацій, з'ясував суть геополітичних проблем сучасності й особливості їх впливу на функціонування системи ЗНБ країн трансформативного типу. Окрім того він розкрив суть механізмів ЗНБ та їх типології, виокремив основні компоненти структури таких механізмів за соціокультурних умов, визначив принципи і умови, що дають змогу трансформативній соціальній системі гарантувати стабільність і стійкість, а також тенденції, що впливають на практичне втілення механізму ЗНБ у країнах трансформативного типу, запропонував комплекс напрямів оптимізації даного механізму у разі соціокультурних трансформацій [46].

Оригінальністю відзначається дослідження О. Андрєєвої «Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з росією» (2010). Під цим кутом дослідниця доводить методологічну роль категорії «національна безпека» в розробці політичної теорії взаємовідносин держав. , доводить, що криза національної ідентичності України як проблема її НБ має об'єктивні і суб'єктивні підстави та справляє значний вплив на політичну стабільність в Україні. У цьому зв'язку потрібен трансформаційний проєкт України який би розірвав історичну і політичну спадковість з тоталітарною системою, а окремі додаткові проєкти модернізації (політичний, економічний, правовий) повинні базуватися на реальних принципах демократії, правової і соціально-економічної держави, а не на принципах квазі демократичної, корумпованої держави. Такий підхід, як вважає О. Андрєєва – є імперативом реальної НБ України [8].

НБ як конституційно-правову категорію у своїй монографії «Конституційно-правові засади національної безпеки України» (2017) [9], дисертації (2018) [10], низці статей досліджує В. Антонов. У межах загальнотеоретичних підходів науковець простежує генезу конституційно-правових засад НБ Української держави, підкреслює, що кожний з етапів їх

становлення і розвитку має своє змістовне наповнення і тільки йому притаманні риси у зв'язку з особливостями розвитку суспільства. В. Антонов аналізує структуру системи НБ в контексті конституційно-правового виміру, розглядає її зміст і сутність, визначає конституційно-правову дефініцію «система національної безпеки» як базову категорію і складову понятійно-категоріального апарату теорії НБ та подає її авторське формулювання. Поряд з цим ґрунтовно досліджує ключові елементи системи НБ. Так, аналізуючи військову складову НБ, підкреслює, що озброєна агресія РФ проти України доводить незаперечну тезу про те, що становлення та формування України як суверенної, незалежної держави залежить від надійного забезпечення військової безпеки та робить обґрунтований підсумок, що основним знаряддям цього є ЗСУ – ключовий елемент Військової організації держави. Відтак Україні, яка має оборонну доктрину, необхідно забезпечити формування сучасних ЗСУ, які б відповідали стандартам Північноатлантичного Альянсу [9, с. 424–425].

НБ України через призму еволюцію проблем внутрішньої політики розглядає у своїй монографії О. Власюк (2016) : визначає концептуальні основи та розглядає науково-методологічні підходи до формування системи НБ; розкриває еволюцію загроз; досліджує питання забезпечення безпеки держави в інформаційній сфері; аналізує проблеми ЗНБ в умовах агресії РФ та реформування у зв'язку з цим безпекового сектору [29, с. 11].

Системний аналіз змісту НБ та її складових здійснив В. Ліпкан у навчальному посібнику «Національна безпека України» (2009). Цінність його праці у прагненні уніфікувати методологічні засади дослідження НБ. Зокрема ним: запропоновані засади розробки загальної теорії НБ (націобезпекознавства) – обґрунтовано необхідність формування, сутність і зміст, основні категорії); визначено системи ЗНБ України та управління нею, сили ЗНБ, роль сил спеціального призначення у ЗНБ України, поняття і зміст НПЗ НБ; розкрито роль права в ЗНБ, сутність і зміст інформаційної, воєнної, екологічної безпеки як складових НБ, а також геополітичної безпеки, сучасні загрози їй та систему

і пріоритетні напрями забезпечення. Поряд з цим він дає характеристику стратегії НБ зарубіжних країн. Новаторським є підхід В. Ліпкана до вирішення проблеми використання для управління НБ певних засобів недержавної системи управління, а також таких інноваційних технологій як бенчмаркінг [107].

У спільній праці «Національна безпека України: структура та напрями реалізації» (2002) О. Данільян, О. Дзюбань і М. Панов обґрунтували своє бачення теоретичних основ НБ, зокрема, сутності і основних положень концепції НБ, засобів її забезпечення, розкрили зміст політичної, економічної, воєнної, екологічної, інформаційної, демографічної, міжнародної і правової безпеки та практичне забезпечення зазначених видів НБ [42].

З метою утворення виваженої ДП у сфері НБ В. Лагодіна у статті «Національна безпека як зміст і мета державної політики України» (2007) аналізує процеси, що мають місце в різних галузях діяльності суспільного життя, та пропонує механізми її впровадження. Актуальним видається його висновок про те, що жодна країна не може перекладати проблему захисту своїх національних інтересів на інші держави, та сподіватися на їх добродійність. Найвищий рівень самодостатності і опора на власні сили і механізми самовдосконалення повинні бути водночас визначальним чинником національних інтересів України і принципом стратегії її НБ. Не можна не погодитися і з тезою цього науковця, що в подальшому боротьба за перевагу між країнами за реалізацію національних інтересів буде загострюватися. Тому нагальним завданням стає пошук компромісів та шляхів взаємовигідного співробітництва. Останнє є невід'ємною частиною національних інтересів і стратегії НБ України. Без розробки і впровадження належної ДБ у сфері НБ України неможливе вирішення проблем державотворення, врегулювання політичних процесів та формування ефективної системи захисту населення у соціальній сфері [104].

Системне дослідження політичної сфери НБ України у своїх наукових статтях здійснила О. Кравчук : з'ясувала концептуальні засади політичної

безпеки як цілісної системи політичних інтересів особи, суспільства, держави, розглянула загрози політичній безпеці України, місце і роль у системі НБ країни [97]; акцентувала увагу на тому, що в сучасній Україні політична безпека в системі НБ є однією з визначальних, що обумовлено її роллю, яку вона відіграє у створенні необхідних умов для благополуччя держави, суспільства, громадян [96]; розглядає підходи розуміння поняття «безпека», «політична безпека» українських і зарубіжних вчених, а також генезу цього явища; описує ряд принципів забезпечення політичної безпеки України та формулює її основні завдання і цілі [98].

Проблеми взаємозв'язку політичної стабільності і політичної безпеки, їх сутність, стан реалізації в Україні, наявні загрози цілісно проаналізовані В. Ребкало і В. Шаховим (2011). Дослідники обґрунтовують роль політичної стабільності в забезпеченні політичної безпеки країни і роль останньої як ключової ланки національної безпеки, а також аналізують механізми досягнення політичної стабільності і забезпечення політичної безпеки [229].

Конституційно-правові основи політичної безпеки України, яка розглядається як невід'ємна складова НБ дослідила Х. Приходько. Особлива увага приділена формуванню та висвітленню основних домінант категоріально-понятійного апарату конституційно-правової теорії політичної безпеки України, зокрема, визначаються конституційні принципи політичної безпеки; окреслюється її суб'єктно-об'єктний склад; відзначаються внутрішні фактори політичної безпеки [160].

Комплексний аналіз нинішньої ситуації та прогностичні оцінки вірогідних небезпек, які можуть загрожувати політичній стабільності в Україні в умовах війни, а також пропозиції з їх нейтралізації здійснено вченими Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у новітній монографії «Політична безпека України : проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення» (2023). Увага авторів проведеного аналізу ситуації воєнного часу зосереджена на проблемах, які найімовірніше можуть виникнути під час здійснення державної

влади, особливо по лінії «центр-регіони», у стосунках між суб'єктами політичного поля країни. Розглянуто симптоми проблем, які спостерігаються у зусиллях з мобілізації країни на опір агресору, у міжцерковному протистоянні у православному середовищі, у міжетнічних відносинах, у геостратегічних зусиллях держави [154]. Загалом безпекові виклики і їх вияв в умовах російської агресії проти України, породжені нею інституційні ризики знайшли своє відображення й у інших монографічних і аналітичних виданнях науковців цієї провідної у сфері політичних досліджень наукової установи України.

З нещодавно оприлюднених привертає увагу аналітична доповідь «Пастки інституційної спроможності у системі державної влади в Україні» (2025), створена колективом авторів цієї академічної установи під керівництвом Г. Зеленько. Видання присвячене огляду інституційної спроможності органів державної влади і місцевого самоврядування. За результатами дослідження, використовуючи численні індекси та індикатори, аналізу законодавства, даних соціологічних опитувань і статистичних даних авторами сформульовано «пастки інституційної спроможності» у системі державної влади в Україні, які спричиняють недосформованість системи стримувань і противаг і, як наслідок, деградацію інституту політичної відповідальності, соціальних ліфтів, не сприяють посилення довіри до держави з боку суспільства. Науковці дійшли до висновку, що «в умовах політичного режиму воєнного часу ці інституційні пастки становлять величезну небезпеку» [14, с. 63].

Для розуміння ролі інституцій громадянського суспільства у забезпеченні національної безпеки вагоме значення має фактичний матеріал, узагальнення, висновки і рекомендації наведені у ґрунтовному політологічному монографічному дослідженні О. Корнієвського «Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави» (2010). На основі порівняльного аналізу світової та вітчизняної практик самоорганізації громадськості, науковець визначає умови, необхідні для ефективного використання потенціалу різних типів громадських формувань у системі забезпечення національної безпеки України, а також оптимальні механізми протидії радикальній та екстремістській

громадській самоорганізації та діяльності, що загрожує національним інтересам, демократичному розвитку України [93].

Теоретико-правовий аналіз ДП у сфері цивільної безпеки в Україні здійснив Д. Тихомиров. Привертає увагу узагальнена ним варіативність нормативно-правових визначень наукових інтерпретацій ДП та безпеки в суспільно-гуманітарних науках. Науковець виокремив та охарактеризував загальні й спеціальні повноваження державних органів та органів місцевого самоврядування щодо формування, реалізації і ЗДБ у сфері цивільної безпеки, дослідив нормативно-правові засади державного стратегічного планування, ієрархічну побудову системи державних стратегічних документів, а також виокремив істотні риси нормативно-правової моделі стратегічного планування ДП у сфері безпеки, узагальнив напрями сучасних реформ, формування, реалізації та забезпечення ДП ЗНБ в Україні [259-261].

Авторський колектив фахівців Національного Інституту стратегічних досліджень при адміністрації Президента України у монографії «Воєнна безпека України на межі тисячоліть» (2002) провів аналіз політики України в сфері воєнної безпеки в період з 1991 по 2002 рік. У ній розкриваються зміни, які відбувалися, існуючі проблеми, аспекти політики України у цій сфері; висловлюються міркування стосовно перспектив її розвитку [32, с. 176]., а також визначаються функції, завдання, організаційна структура ЗСУ як головного інструменту забезпечення воєнної безпеки, підготовка їх до оборони, а також воєнно-економічні аспекти воєнної безпеки та внесок України у зміцненні міжнародної безпеки

Розробці методологічних основ системних досліджень проблем воєнної безпеки держави та обґрунтуванню шляхів її забезпечення приділив увагу В. Богданович у монографії «Воєнна безпека України : методологія дослідження та шляхи забезпечення» (2002) [19].

Потребу формування ефективної моделі ЗНБ обґрунтовує Н. Ніколаєнко у статті «Загрози українським державним інтересам у Чорноморському регіоні: історико-політичний аспект». Здійснивши глибокий аналіз характеру основних

загроз і викликів, науковиця дійшла висновку, що «безпековий компонент у Чорноморському регіоні повинен бути одним із головних пріоритетів зовнішньої й внутрішньої політики української влади. Необхідною умовою формування безпекових структур у Чорноморському регіоні є чітке визначення концепції побудови спільної регіональної ідентичності причорноморських країн (за винятком рф), що сприяло б їх поступовому входженню до Євросоюзу» [137, с. 283].

Проблеми становлення незалежної Української держави в аспекті спроможності самостійного виконання функцій безпеки проаналізував О. Литвиненко через історію розвитку та перспективи реформування сектору безпеки і оборони, ЗСУ, СБУ та інших силових структур [106, с. 121-126].

Огляд безпекової ситуації, що передувала збройній агресії рф проти України надала М. Чеховська, а також визначила стратегічні засади розвитку сектору безпеки і оборони, а також наголосила на необхідності активізації співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону [271, с. 36–38].

На основі узагальнення та аналізу наявних теоретичних і практичних матеріалів з проблем ЗНБ України, відповідного зарубіжного досвіду та використовуючи системно-функціональний метод теоретико-правові основи ЗНБ України визначив Г. Новицький у монографії «Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України» (2008). Ним сформульовано дефініцію «забезпечення національної безпеки», запропоновано підходити до визначення національної безпеки як до правової категорії та систематизації законодавства і основи нормотворчості у сфері ЗНБ України, а також цілісну картину бачення її організаційно-правових основ [139].

Зовнішні і внутрішні чинники ЗНБ України, виклики, ризики та загрози для досягнення Україною стратегічних цілей виокремили й охарактеризували М. Іжа і Ю. Овчаренко. На цій основі у статті «Державна політика щодо стратегій забезпечення національної безпеки України» (2011) автори приходять до слушного висновку, що першочерговою проблемою ЗНБ є відстеження й оцінювання рівня загроз національним інтересам, а також прогнозування тієї чи

іншої ситуації, пов'язаної із досягненням чи захистом відповідного національного інтересу, без чого оцінка загроз буде неповною і з практичного погляду малоефективною, визначають основні напрями удосконалення ДП ЗНБ України [71].

Дослідження адміністративно-правового статусу такого суб'єкта ДП ЗНБ України як РНБОУ провела А. Дашковська. В результаті нею окреслено: мету, завдання та повноваження цього державного органу; особливості структурної побудови та організації взаємодії з іншими суб'єктами органів державної влади у сфері безпеки і оборони. Поряд з цим нею розглянуто НІР адміністративно-правового статусу РНБОУ, розроблено власну класифікацію повноважень РНБОУ, подано пропозиції щодо їх вдосконалення. Окрім того науковиця: визначила загальні засади взаємодії РНБОУ з іншими інституціями публічного управління; акцентувала увагу, що в сучасних політичних умовах роль РНБОУ суттєво посилилася, сьогодні ця інституція функціонує не лише як координаційний орган сектору безпеки і оборони, а і як суб'єкт формування та реалізації відповідної ДП ЗНБ [44].

На підставі здійсненого аналізу НПА, В. Ляшенко провів соціологічне дослідження «Державна політика запобігання тероризму в Україні» (2007) й розкрив теоретико-методологічні та організаційно-правові засади утворення та впровадження в Україні антитерористичної політики, визначив місце, роль та основні завдання органів державної влади та місцевого самоврядування з протидії терористичним проявам на загальнодержавному та міжнародному рівні. Окрім того він систематизував типологію та класифікацію тероризму, охарактеризував поступ розробки НАП, визначив чинники утворення терористичних загроз та їх посилення в Україні, запропонував шляхи удосконалення державної антитерористичної політики, зокрема розробив авторський варіант концепції терористичної безпеки [112].

На вирішенні проблеми удосконалення державної міграційної політики в умовах сучасних загроз і викликів НБ України зосередив увагу політолог

Р. Бичай. У політологічному дослідженні «Державна міграційна політика в контексті забезпечення національної безпеки» (2023) ним сформульовано наукові положення, що мають теоретичне і прикладне значення для визначення ДП, висловлено пропозиції щодо можливих шляхів удосконалення НПР та практики реалізації ДП в міграційній сфері з урахуванням реальних і потенційних загроз НБ; запропоновано концептуальні основи розуміння механізму реалізації державної міграційної політики як засобу ЗНБ; дано оцінку сучасного стану та визначено перспективи розвитку державної міграційної політики в контексті євроінтеграції України [17].

Правові аспекти реорганізації системи управління НБ України досліджував А. Сменковський й на підставі цього подав пропозиції щодо приведення у відповідність до Конституції України та сучасних вимог окремих законів з питань організації діяльності сектору безпеки і оборони та його окремих органів, інших документів з питань НБ і оборони [245].

Моделі державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності в Україні аналізують В. Смолянюк і М. Балан. На думку авторів статті розробка нормативно-правової бази з питань національної безпеки стал б «новим кроком у напрямі визначення загроз суспільно-політичній стабільності та визначенні напрямів державного реагування» [247, с. 73].

Вартими уваги та значущими для вивчення різних аспектів процесу становлення ДП ЗНБ є окремі публікації вітчизняних вчених та співробітників Національного інституту стратегічних досліджень і Національного інституту проблем міжнародної безпеки. Так, колективом авторів у складі О. Криштановича, Я. Пушака, М. Флейчука, В. Франчука опубліковане монографічне дослідження «Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення» (2020). У ньому, зокрема, розкрито теоретико-методологічні основи дослідження ДП ЗНБ (концептуальні засади формування НБ, роль і значення відповідної Стратегії, теоретичні засади аналізу ДП у сфері НБ, мета і зміст ДП із ЗНБ, система ЗНБ її мета, структура, функції). Поряд з цим комплексно та ґрунтовно розглянуто

стан і розвиток системи НБ з урахуванням міжнародного досвіду та кроків України з європейської та євроатлантичної інтеграції, охарактеризовано зміст ДП ЗНБ України та її складових, шляхи підвищення її ефективності, а також загальний стан і перспективи розвитку зовнішньої політики України із ЗНБ [57].

Перебіг російської агресії проти призвів до появи колабораціонізму, що став значним викликом для національної безпеки України, ставить під загрозу суверенітет і територіальну цілісність держав. Явище це складне й багатогранне вимагає ретельного аналізу з наукової та правової точки зору. Парламентом прийнято відповідні зміни до Кримінального кодексу України, з'явилась й низка наукових праць. Аналізуючи наявні визначення колабораціонізму, миколаївські науковці-політологи Н. Ніколаєнко і О. Діордіца у статті «Сутність та основні класифікаційні виміри колабораціонізму» (2024) пропонують власне його розуміння [136, с. 35].

З огляду на предмет нашого дослідження, привертає увагу висновок прикарпатських політологів Т. Мадриги і О. Борецького, сформульований ними у статті «Сучасні форми колабораціонізму та їх вплив на національну безпеку» (2024): про те, що «розробка й реалізація комплексних стратегій, спрямованих на зміцнення національної безпеки та боротьбу з колабораціонізмом, є критично важливими для забезпечення стабільності й захисту державних інтересів у сучасних умовах» [113, с. 216].

Водночас, протистояння російській агресії значною мірою пов'язане із розгортанням масового волонтерського руху. За неспроможності владних структур здійснити належне забезпечення матеріальних потреб фронту цю місію здійснюють волонтери, які об'єднались задля захисту України. Їх діяльність ще вимагає дослідження, осягнення вагомості й ролі у наближенні країни до Перемоги й гідної оцінки. З оригінальних досліджень виокремимо книгу прикарпатської науковиці Т. Мадриги «Єдності сила» (2025), у якій через представлені від першої особи історії розкриваються найпоширеніші напрямки волонтерської діяльності на теренах Прикарпаття, внесок волонтерів у боротьбу

проти російської навали [114]. Крім цього видання, Т. Мадрига опублікувала низку праць, у яких, зокрема, акцентує увагу на вагомій ролі волонтерського руху у формуванні міжнародних відносин та сучасних безпекових політик, що сприяє розумінню самоорганізації населення та формуванню громадянського суспільства в державі [299].

Певний інтерес в контексті визначеного нами предмету дослідження становлять праці, які стосуються безпекової політики держав ЄС та її зв'язок з формуванням ДП України із ЗНБ. Так, співробітники Національного інституту стратегічних досліджень Б. Параховський, Г. Яворська. і О. Резніков в аналітичній доповіді «Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України» (2002) розкрили процеси змін, що відбуваються в сучасному міжнародному середовищі безпеки та визначили їхній вплив на НБ України, розглянули дію жорстких та «м'яких» загроз безпеці в умовах глобалізації, визначення загроз за ступенем і масштабом їхніх наслідків, а також за засобами, які при цьому використовуються, та чинниками, які в них задіяні. У цьому контексті ними було проаналізовано особливості глобального безпекового середовища і визначено роль новітніх викликів та загроз актуальних для України. Окрему увагу ними приділено характеристиці впливу євроінтеграційних процесів на безпеку України. Подано аналіз особливостей безпеки держави в добу глобалізації та представлено засоби національного реагування на зовнішні виклики та загрози [123].

Названа Г. Яворська у публікації «Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС : наслідки для України» (2011) досліджує зміни у зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС. При цьому основну увагу приділяє перегляду європейської політики сусідства у контексті міжнародної безпеки, аналізує можливі наслідки для України у контексті її європейської інтеграції [287, с. 163–168]. Можна погодитися і з тезою науковиці, яку вона детально обгрунтовує в аналітичній записці «Безпекова політика України в контексті формування системи колективної безпеки в Європі» (2011) що нагальною

потребою сучасності для нашої держави стало швидке визначення ролі і місця в новітній системі європейської безпеки [286].

Низку праць у зарубіжних виданнях, що індексуються у міжнародних наукометричних базах, які мають на меті визначити, наскільки ефективними є міжнародні інституції в механізмі захисту прав і свобод людини в контексті національної безпеки [293]; оцінити ефективність міжнародного співробітництва країн Люблінського трикутника у протидії терористичним загрозам [297] опублікував у співавторстві С. Дерев'яно.

Основні теорії, що пояснюють причини виникнення і розвиток спільної безпекової політики ЄС проаналізував В. Бучик, виявив при цьому їх переваги та недоліки, окреслив перспективи подальших теоретичних досліджень у безпековій сфері [20, с. 91–94].

Політику безпеки і оборони ЄС у контексті викликів для України в сучасних умовах висвітлюють Ю. Кобець і М. Генік [75]. Водночас, Ю. Кобець разом з О. Березовською-Чміль, і М. Міщук дослідили політико-правовий аспект НБ України в контексті інтеграції до ЄС у 2014–2019 рр. [15].

Спробу узагальнити досвід трансформації безпекової політики країн-сусідів у контексті їх європейської та євроатлантичної інтеграції та з урахуванням впливу рф здійснив Г. Мерніков. У статті «Політика національної безпеки України та країн сусідів : спільні інтереси і розходження, висновки для України» (2010) автор визначив основні проблеми і загрози у співробітництві України з країнами-сусідами у сфері ЗНБ, пропонує заходи, що сприятимуть ефективнішій реалізації зовнішньополітичної складової ДП ЗНБ [119, с. 65–75].

Для аналізу ДП України на етапі її становлення як суверенного утворення доречними, на наш погляд, є й тези «Політика національної безпеки» авторів Вісника Женевського Центру демократичного Центру контролю над збройними силами. В них в стислій формі розглядаються наступні питання: що таке політика НБ, для чого державі необхідна політика НБ, законодавча база, структура, принципи формування, головні завдання в межах політики НБ, шляхи її реалізації [28].

З публікацій, які з'явилися на початку 2025 року, привертає увагу стаття С. Мокляка, В. Смолянюка і К. Буданова «Європейська безпека після припинення російсько-української війни: деякі прогнози», яка має аналітико-прогностичний характер й окреслює контури європейської безпеки після припинення російської агресії [126]. На думку авторів своє місце в процесах забезпечення європейської безпеки повинна зайняти Україна, яка «була й залишається складником тисячолітньої Європи з її напрацюваннями цивілізаційного значення» [126, с. 1190].

Разом з тим, наукове опрацювання перспектив забезпечення національної і європейської безпеки у повоєнний період лише розпочато, що потребує подальших зусиль як фахівців-теоретиків, так і практиків. Ключові аспекти їх визначені у працях названих вище науковців. Прагненням донести ці ідеї до широкого загалу зарубіжних вчених і політиків, є публікація низки статей з безпекової проблематики знаних українських вчених-політологів у зарубіжних виданнях, що індексуються у наукометричних базах. В цьому контексті заслуговують на увагу публікації В. Смолянюка у співавторстві з іншими науковцями, які присвячені : концептуальним питанням формування ДП НБ в умовах невизначеності [303]; Україні як суспільству ризику (доказ на основі теорії національної безпеки) [309]; фактору НАТО у ЗНБ сучасної України [310]; ескалації воєнних загроз як реальності сучасної геополітики [298]. Окремі з них використані у тексті пропонованого дослідження.

Підсумовуючи, можна дійти таких висновків:

За останні десятиліття нагромаджено значний обсяг наукових праць, науково-методичних і довідкових матеріалів з аналізу ДП, що проводили як українські, так і закордонні дослідники, який можна класифікувати за таким критерієм як особливість змісту праць, що його складають, а саме:

наукові праці, які присвячені загалом ДП як політико-юридичному явищу (визначенню поняття, сутності і змісту, суб'єкта і об'єкта), методології аналізу, ролі і значення конституційних засад для формування та реалізації);

наукові розробки теоретико-правових і організаційних засад НБ та таких її складових як політична безпека, воєнна безпека, цивільна безпека;

наукові праці в яких здійснюється аналіз ДП із ЗНБ.

Зазначений науково-теоретичний, методичний та довідковий матеріал умовно можна поділити також на:

фундаментальні вітчизняні наукові праці, до яких належать монографії і дисертації, в яких визначаються теоретико-методологічні засади дослідження, понятійно-категоріальний апарат ДП, загальні концептуальні засади її формування та реалізації, розкриваються теоретико-правові засади ДП у сфері цивільної безпеки, запобігання тероризму, галузі управління інформаційним ресурсом України, а також окремі аспекти соціальної безпеки;

наукові статті вітчизняних вчених із зазначених питань, а також щодо ДП України у правоохоронній сфері, зокрема сфері внутрішніх справ, безпекової політики України в умовах євроінтеграції, особливостей політичної безпеки України, формування та еволюції оборонної і безпекової політики ЄС, безпекової політики Франції в контексті сучасних європейських геополітичних трансформвань;

підручники і навчальні посібники вітчизняного і зарубіжного видання в яких розкриваються методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження ДП в Україні, а також теоретичні та організаційно-правові засади державного управління в Україні;

аналітичні матеріали співробітників Національного інституту стратегічних досліджень РНБО України та Женевського Центру демократичного Центру контролю над збройними силами щодо змісту, законодавчої бази, структури і принципів політики НБ та особливостей глобального безпекового середовища і ролі новітніх викликів та загроз актуальних для України, можливих наслідків з урахуванням сучасних змін в зовнішній та безпековій політиці ЄС.

Окрему важливу частину емпіричної бази предмету даного дослідження складають законодавчі і підзаконні НПА України, що регламентують процеси

формування і реалізації ДП України із ЗНБ і які будуть проаналізовані в наступних підрозділах дисертації.

Водночас, слід відзначити, що комплексних досліджень аналізу ДП України, що стосується конкретних сфер її життєдіяльності та відповідних для цього процедур, інструментів та механізмів ще не достатньо. Зокрема, це стосується теоретичних, правових і організаційних засад формування і реалізації ДП ЗНБ, у тому числі на етапі її становлення як незалежної, суверенної держави. У цьому зв'язку нами й обрано предметом дослідження «Державна політика України із забезпечення її національної безпеки (1991–2004 роки)». З урахуванням цього нами були визначені наступні напрями нашого дослідження: з'ясувати стан наукової розробки проблеми ДП із ЗНБ; обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження ДП із ЗНБ; проаналізувати понятійно-категоріальний апарат ДП із ЗНБ з метою формулювання пропозицій щодо його удосконалення; визначити сутність і зміст ДП із ЗНБ України; розкрити зв'язок ДП із ЗНБ України з правом та обґрунтувати, що вона є політико-правовою категорією; визначити теоретичні, правові і організаційні основи формування ДП із ЗНБ України та розкрити її генезу в 1991-2004 роках; визначити теоретичні, правові і організаційні основи та практику реалізації ДП із ЗНБ України в 1991-2004 роках; визначити можливості використання позитивного досвіду минулого з формування і реалізації ДП ЗНБ для її удосконалення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат предмету дослідження

В сучасний період, з урахуванням широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, ЗНБ є особливо актуальним. Водночас воно постає як складна політична, економічна, соціально-економічна та наукова проблема, для вирішення якої недостатньо лише кількісного оцінювання потенційних загроз. Необхідною є також розробка належної методологічної основи, що охоплювала

б соціально-економічні закономірності та правові засади функціонування суспільства в умовах наявності таких загроз. Тобто забезпечення безпеки на сьогодні стало частиною загального процесу, який визначає тактику і стратегію розвитку суспільства. Безсумнівно, що принцип системності має слугувати методологічною основою наукових досліджень, спрямованих на виявлення проблем безпеки. Його реалізація вимагає ґрунтовного опрацювання та чіткого визначення базових понять і термінів. Неможливо проводити дослідження явища, що не визначене, а тим паче ухвалювати рішення в галузі безпеки. Проте доводиться констатувати, що й досі в цій галузі відсутня загально визнана система термінів [73, с. 13]. Тому процесу визначення системи основоположних термінів й упорядкування термінології загальної теорії безпеки в першому розділі нами приділяється першочергове значення, методологічне осмислення яких дасть можливість глибше зрозуміти проблему в цілому і знайти її практичне розв'язання. При цьому підтримуємо думку науковців про те, що для кожної науки, у тому числі й політології апіорі обов'язковим інструментарієм пізнання виступає відповідний понятійно-категоріальний апарат [94, с. 72].

Для визначення теоретичних і правових основ ДП ЗНБ України, насамперед, необхідно усвідомити що ж собою становлять категорії «політика», «державна політика», «національна безпека». Це у свою чергу потребує розгляду існуючих в торії визначень понять зазначених категорій.

Як слушно зауважує В. Селіванов поняття і категорії знаходять широке застосування відіграють значну роль у житті людини, зокрема у «сфері державно-юридичної організації суспільних відносин» [237, с. 13].

Поняття по-різному трактується у філософських тлумачних словниках [147, с. 123–124; 267, с. 497–498] та довідковій літературі з логіки [111, с. 213]. Згідно цього ж джерела «будь-яке поняття характеризується крізь призму його змісту й обсягу. Зміст поняття – це сукупність істотних (суттєвих) і загальних ознак, які в ньому містяться» [111, с. 111, с. 200].

Процедура формування поняття як наукового знання у галузі державно-правових явищ передбачає формалізацію знань [142, с. 54]. П. Рабінович

стверджує, що «поняття формується й «живе» у свідомості суб'єкта пізнання, усередині неї. Проте аби стати відомим, доступним іншим людям, воно має бути проявлене назовні або, як кажуть, об'єктивоване» [228, с. 13].

Усвідомивши, що собою являє поняття, його значення, процедуру формування як наукового знання та пізнавальну особливість перейдемо до розгляду існуючих дефініцій «політика», «державна політика», «безпекова політика», «національна безпека», які складають основу понятійно-категоріального апарату предмету нашого дослідження.

Відомо, що термін «політика» тлумачиться неоднозначно як зарубіжними науковцям, так і вітчизняними вченими. Поняття політики набуло поширення в наукових колах завдяки античному філософу Аристотелю, який у своєму трактаті виклав своє бачення щодо держави та форми управління державою. Майже до кінця ХІХ ст. політику пов'язували з державною владою, сьогодні ж науковці акцентують на його складності і багатогранності [62, с. 531]. Нинішнє розуміння політики формується у процесі еволюції, становлення та конфронтації різних точок зору. За твердженням окремих зарубіжних авторів «політика може визначати політичне життя», а не щось інше, як це звичайно передбачається багатьма дослідниками [125, с. 13].

У вітчизняних наукових джерелах, як свідчить проведений аналіз, «політика» в основному розуміється як мистецтво державного управління, наука про цілі держави і ефективні засоби їх досягнення. Її призначенням є визначення пріоритетних проблем в тій чи іншій сфері, а також суб'єктів, ефективних засобів, форм і методів їх вирішення. Якщо зазначене пов'язане з діяльністю зі здійсненням державної влади, то його слід відносити до ДП.

Тому можна підтримати думку, що у загальному розумінні «політика державна – це діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, що відображає суспільний устрій та економічну структуру держави, а також діяльність партій, суспільних організацій, об'єднань, визначена їхніми цілями та інтересами» [262, с. 249; 237, с. 418].

Підсумовуючи, можна дійти висновку, що «визначення політики через державну владу відрізняється предметністю з орієнтацією на інструментальну особливість і на різні характеристики через структури влади, використання державної влади для реалізації певної мети» [62, с. 531-532].

Таким чином, термін «політика» в основному розуміється як наука державного управління, наука про цілі держави і найкращі засоби їх досягнення як мистецтво жити разом, як боротьба за владу і її утримання . Звідси можна зробити висновок, що при аналізі політики варто виходити з урахування двох феноменів: влади і держави [1 с. 96]. При цьому найважливішим для кожної держави є її політика у таких сферах як політика, економіка, оборона, безпека.

Однозначного визначення поняття «державна політика» та її тлумачення, так само як і поняття «політика», в теорії також не має. Це думку І. Петренка, ДП «у найзагальнішому вигляді визначають як основні принципи, норми та діяльність зі здійснення державної влади» [146, с. 23].

Зважаючи на багатогранність цього явища, зростання його значення як форми стратегічного впливу держави на різноманітні галузі життєдіяльності суспільства виникає необхідність науково обґрунтованого визначення дефініції «державна політика». Це у свою чергу зумовлює «звернення до її осмислення в межах різних соціально-гуманітарних дисциплін, кожна з яких, відповідно до свого предмета, особливостей методології, понятійного апарату, наукового та прагматично-орієнтованого призначення виокремлювала й певні аспекти інтерпретації такого складного соціального явища, як ДП, що сприяло появі різних підходів до її розуміння. Розвиток міждисциплінарних досліджень у сучасній науці зумовлює не тільки орієнтацію на вироблення загального для споріднених наук наукового розуміння державної політики, але й виявлення особливостей її інтерпретацій, властивих окремим наукам» [260, с. 212], тим паче, що відносно визначення самого поняття «державна політика» виникає багато суперечок [146, с. 23].

Для формування власної позиції щодо визначенням дефініції «державна політика» розглянемо існуючі підходи із зазначеної проблеми представників зарубіжного і вітчизняного наукового середовища, які займалися нею.

Канадський фахівець М. Пол Браун у представленій ним роботі «Посібник з аналізу державної політики» наводить такі визначення ДП зарубіжних вчених: «це те, що уряд робить чи не робить» – Дай (1972); «зв'язки уряду з його оточенням» – Ейстон (1971); «довга низка більш-менш послідовних дій та їх наслідки» – Роуз (1969); «обраний державними органами напрям дій, спрямований на певне оточення, який допомагає реалізувати їх можливості чи подолати перешкоди, використовуючи, який вони досягають бажаних цілей» – Фрідріх (1978); «прийняття взаємопов'язаних рішень, що стосуються вибору цілей і засобів їх досягнення» – Дженкінс (1978); «цілеспрямований курс дій уряду для розв'язання певної проблеми чи сукупності взаємопов'язаних проблем» – Андерсон (1984) [21, с. 14].

Відомий Томас Дай запропонував таке коротке визначення ДП-«будьчого, що влада вибирає, робити це чи не робити» [306; 125, с. 13]. Вільям Дженкінс визначає ДП «як набір взаємопов'язаних рішень, прийнятих суб'єктом політики чи їх групою для вибору цілей та засобів їх досягнення в рамках специфічної ситуації, в якій ці рішення мають, в принципі, бути в межах повноважень цих суб'єктів». Дж. Андерсон пропонує більш загальне визначення, описуючи політику як «цілеспрямований курс дій, що виконується суб'єктом чи групою, що займається проблемою чи питанням» [296; 125, с. 13]. У свою чергу самі М. Говлет і М. Рамеш вважають, що ДП, «в найпростішому сенсі, є вибором влади вживати певний тип дій» [125, с. 13].

На погляд В. Данна ДП – це «комплексна модель взаємозалежних колективних варіантів вибору, у тому числі рішення про бездіяльність, прийняті урядовими органами й посадовцями» [43, с. 106].

Ще один західний науковець Л. Пал визначає ДП як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [141, с. 22]. Водночас, він наголошує,

що «законодавча влада не є нині єдиним джерелом ДП, майже кожен політику можна пов'язати з певним законодавчим актом, але справжній зміст політики часто визначається агентством із делегованими повноваженнями» [141, с. 23].

Узагальнюючи підходи до визначення поняття ДП західними вченими, І. Петренко, посилаючись на Е. Янга і Л. Куїнна [288, с. 5-6] стверджує, лише об'єднавши ці підходи, можна отримати повне уявлення про це багатовимірне явище [146, с. 24]. З цією думкою І. Петренко можна погодитися лише частково. Наведені вище визначення дійсно не є дефініціями ДП, оскільки в них йдеться лише про її окремі характерні риси. Проте не виокремлюються усі притаманні їй складники та не розкриваються сутності ознаки.

Вітчизняні вчені до тлумачення ДП підходять з різних позицій. Так, зокрема, О. Валевський, у своїй монографії «Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження», яка, зі слів одеської політологині Г. Музиченко належить до числа перших фундаментальних досліджень ДП в Україні [129] формулює таку дефініцію ДП: «державна політика – це такі дії органів державної влади з вирішення проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства» [22, с. 9]. На його погляд, в дану дефініцію «імпліцитно входить кілька змістових складових. ДП повинна тлумачитися як «діяльність, націлена на вирішення проблем суспільного розвитку». При цьому зауважує, що використаний в його понятті «вислів «найбільш оптимально сприяють реалізації інтересів суспільства» є дискусійною частиною поняття, що пропонується [22, с. 9-10].

На думку В. Романова, О. Рудік та Т. Бруса ДП «у широкому значенні слова, можна визначити як взаємовідносини урядової організації з її оточенням» [232, с. 7]. Згідно з твердженням Т. Авакяна, ДП – «відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність органів державної влади з метою визначення програми поведінки підвладних шляхом використання різних засобів і методів для досягнення певних суспільно значущих цілей» [3, с. 107]. Важливе місце серед її структурних елементів займають законодавчі акти [3, с. 108].

Автори підручника за редакцією Ю. Ковбасюка, К. Ващенко і Ю. Сурміна визначають ДП «як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) та системи державного управління розвитком країни» [54, с. 8], а також тлумачать її «як практичну діяльність політичних суб'єктів та органів державної влади з реалізації розробленого політичного курсу та досягнення конкретних політичних цілей» [54, с. 12].

На погляд авторів навчального посібника «Економічний розвиток і державна політика» ДП – «напрямок дії або утримання від неї, обрані органами державної влади для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем» [61, с. 371]. А зміст ДП включає «визначення проблеми, цілей та інструментів розв'язання проблеми» [61, с. 374]. Такої ж думки дотримуються автори навчального посібника «Державне управління в Україні : організаційно-правові засади», які зазначають, що ДП – «це сукупність цілей і завдань, що практично реалізується державою, і засобів, які використовуються при цьому» [58, с. 157].

Поширеним є тлумачення В. Ребкала і В. Тертички, що ДП – «це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [56, с. 6].

Автори колективної праці «Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження» зазначають, що ДП – «це курс дій (або утримання від дій/бездій), обраний органами влади для розв'язання певної суспільної проблеми або сукупності взаємопов'язаних проблем» [228, с. 4]. Укладачі Енциклопедичного словника з державного управління, подають два визначення поняття «державна політика»: 1) ДП це – «дії системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками, принципами для розв'язування сукупності взаємопов'язаних проблем у певній сфері суспільної діяльності»; 2) ДП це – «пропонований курс діяльності уряду для задоволення потреб чи використання можливостей, сформульований із

зазначенням очікуваних результатів та їх впливу на наявний стан справ і конкретно розв'язання проблем» [62, с. 144–145].

Б. Гогвуд і Л. Ганн вважають, що «хоча використання терміна «політика» як символу сфери діяльності та участі уряду є типовим і, вочевидь, виправданим, це може служити лише відправною точкою. Наприклад, цей символ поширюється на минулу, поточну і потенційну діяльність» На їх думку, «наміри виробників політики не завжди відображається у «змісті» їхньої політики» [39, с. 27-28]. Таку позицію підтримує і Л. Пал, зазначаючи що «утримання від дії вважатиметься політикою, коли воно продумане».... Загальне визначення ДП як наряду дії або утримання від неї, обраних державними органами для розв'язання даної проблеми або пов'язаної між собою сукупності проблем допомагає концептуально відрізнити політику від інших видів рішень, поведінок або інституцій». Але для опису та розуміння конкретної політики потрібне заглиблення в анатомію різних варіантів ДП. Емпіричний зміст будь-якої ДП можна звести до трьох елементів: проблеми визначення, завдань та знарядь. Окрім того політика у звичайному розумінні цього терміну не може бути без намірів» [141, с. 27–28].

У цьому контексті доречно було б відмітити, що ДП не у всіх випадках охоплює все суспільство, вона переважно регулює окремі сфери, тобто здійснює вплив на конкретну суспільну групу. Отже, державною її називають, на думку І. Петренка, насамперед через її походження [146, с. 23].

Декілька визначень поняття «державна політика» пропонує В. Андріяш На його погляд «державна політика це: цілеспрямована діяльність органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер; напрямок дій (або бездіяльність), що обирає державна влада (або орган державної влади, що має повноваження: правові, політичні й фінансові) для вирішення певної проблеми або сукупності взаємозалежних проблем; «реакція держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад,

громадян, неурядових організацій. Вона покликана погоджувати інтереси, знаходити консенсус, необхідний для стабільності суспільства» [7].

Державна політика, – вважає Д. Тихомиров, – «є структурним елементом державної діяльності, що передбачає основні засади, принципи стратегічні напрями розвитку та впливу на суспільні процеси та створюється у зв'язку з необхідністю здійснення державного управління» [258, с. 206; 259, с. 122–123].

Автори монографії «Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні» – знані українські вчені-політологи й правники з Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України – тлумачать ДП як «систему цілеспрямованих заходів, які ставлять за мету розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного та правового ладу». При цьому зазначають, що специфікою ДП є те, що вона впроваджується завдяки органам державної влади, які мають монополні права держави на примус у межах закону. Важливою умовою ДП на їх погляд «є не просто її легальність, а її легітимність». Як діяльність держави вона спрямована на регулювання суспільних відносин та вирішення проблем, носить системний характер, може мати чітку виражену структуру відповідно до класифікації ключових об'єктів її регулювання (економічної, соціальної, правоохоронної, гуманітарної, інформаційної та ін. сфери). Юридичним закріпленням в окремій галузі життєдіяльності держави виступають спеціально розроблені державні програми, які реалізують відповідні суб'єкти» [153, с. 35].

Синтезуючи згадані вище підходи, І. Петренко спробував системно підійти до визначення поняття «державна політика» наголосивши, що вагоме місце в ДП належить структуруванню інтересів різних суспільних груп і досягнення між ними компромісу [146, с. 24].

Слушним видається висновок Н. Коршунової, що різноманітність існуючих на сьогодні понять ДП пояснюється, передусім багатоаспектністю сприйняття цієї політико-правової категорії, складністю її структури, застосування науковцями різної методології їх визначення [94, с. 76].

На наш погляд, формування поняття як наукового знання державно-правових і політичних явищ і розкриття їх змісту, у тому числі й дефініції «державна політика» і «державна політика із забезпечення національної безпеки» повинно обов'язково передбачати визначення їх сутнісних ознак. У тлумачних словниках ознаку визначають як рису, властивість, особливість когось, чогось, те, що свідчить про щось, показник [254, с. 487]. Такої ж позиції дотримується Ю. Кривицький, який зазначає, що в ході наукового пошуку ознаку тлумачать як те, що відображає досліджуване явище, ознаки розкривають його властивості, якості; встановити та провести аналіз системи ознак, які притаманні державній політиці необхідно для визначення її сутності, розкриття змісту та формулювання поняття [99, с. 95].

Його підтримує Н. Коршунова зазначаючи, що в сучасний період нагальною потребою є проведення структурного аналізу державної політики для виокремлення характерних ознак цього багатоаспектного суспільно-політичного явища і на цій основі формулювання відповідної дефініції щодо нього. [94, с. 72]. На підставі цього науковиця стверджує, що ДП – це «цілеспрямована, порівняно стабільна, свідомо-вольова, правова форма організації та здійснення діяльності держави або інших уповноважених нею суб'єктів, що за допомогою спеціальних засобів, методів і процедур формує стратегічний курс розвитку найважливіших сфер життєдіяльності суспільства й тактичного управління ними з метою найоптимальнішого узгодження інтересів соціальних суб'єктів впливу» [93, с. 9].

Слід відмітити, що до вирішення проблеми визначення сутнісних ознак підходили й інші вчені. Виокремлюючи характерні ознаки ДП, як вірно підкреслює В. Тертичка, вона відрізняється від простого рішення, оскільки повсякденні рішення уряду, зумовлені як політикою, так і різними обставинами, які реалізують певну політику, однак ці рішення не є політикою. [257, с. 84-85]. Зважаючи на це вчений схиляється до думки, що ДП – «відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної

проблеми або сукупності проблем, що впливає на життя суспільства». [257, с. 83].

Подібним чином визначають ознаки ДП В. Романов, О. Рудік, Т. Брус, стверджуючи, що ДП має такі важливі риси: є дією усвідомленою, а не поведінкою яка є випадковою чи хаотичною; вона розробляється задля досягнення певної цілі або конкретного результату, однак не завжди впроваджується; охоплює стратегії або дії представників уряду, а не поодинокі теоретичні рішення; включає не тільки рішення щодо прийняття законодавчих актів чи постанов, але й наступні кроки для їх реалізації; може впроваджуватися в життя не тільки державними органами влади та посадовими особами а й залученими до участі в цьому приватними установами та окремими представниками громадянського суспільства; утворюється як відповідь на політичні вимоги або заклики до дій чи утримання від них стосовно конкретних питань, що надходять до урядовців та державних установ від законодавців, громадян і представників окремих груп інтересів; може бути або позитивною (передбачати дії уряду з розв'язання певної проблеми) або негативною (прийняте урядом рішення не вживати заходів щодо деяких проблем); має законне підґрунтя та є правомірною, хоча інколи може широко порушуватися; базується на виключному праві держави застосувати насильство або примус на відміну від політичних рішень і дій приватних структур; є реально здійснюваним політичним курсом уряду, а не декларацією, наміром. На цій підставі зазначені науковці вважають, що «державна політика – відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність уряду стосовно певної проблеми, яка здійснюється ним безпосередньо або опосередковано через уповноважених агентів і впливає на життя суспільства». Вона «має складний та інтерорганізаційний характер». ... впливає на повсякденне життя суспільства, є підсумком великої кількості програм, законодавчих та організаційних взаємодій» [232, с. 7-8].

Аналізуючи підходи західних вчених до визначення політики, суб'єктом якої виступає держава, О. Скрипнюк відмічає наявність в них цілої низки

«надзвичайно важливих теоретичних і методологічних імплікацій», що також можна віднести до виокремлення ним визначальних ознак ДП [243, с. 7–12].

На думку В. Селіванова, однією з визначальних ознак ДП є її цілеспрямованість. ДП зазвичай орієнтована на вирішення суспільних проблем, що виникають у конкретних історичних умовах [236, с. 17]. Підсумовуючи В. Селіванов формулює таке визначення поняття – «державна політика – це обґрунтована, послідовна та системна діяльність державних органів, спрямована на своєчасне визначення мети й засобів суспільного руху шляхом правового соціального прогресу, з огляду на внутрішньо- і зовнішньополітичні проблеми» [238, с. 310].

На наш погляд, сутнісними ознаками ДП є те що вона : «являє собою цілеспрямоване діяння – діяльність/бездіяльність (в деяких випадках може проявлятися у формі утримання від дій (наприклад не брати участь країни у певних політичних блоках, міжнародних угодах, договорах тощо), яке спрямоване на вирішення суспільно важливих проблем у певній сфері життєдіяльності держави; її метою є забезпечення сталого розвитку загалом суспільства і держави чи окремих сфер їх життєдіяльності; формується і впроваджується державою в інтересах держави і суспільства; має загальнообов'язковий характер; носить комплексний, системний характер; є політико-правовою категорією, ґрунтується на положеннях чинного законодавства, насамперед у відповідності до конституційних засад; закріплюється шляхом прийняття відповідних програмних документів у вигляді окремих НПА (доктрин, стратегій, концепцій, законів); передбачає вплив на суспільні відносини за допомогою відповідних сил і засобів, форм і методів; спирається на результати аналізу конкретної ситуації в певній сфері життєдіяльності країни; має легітимний і легальний характер; її виконавчими суб'єктами виступають як державні органи, так і неурядові організації, громадські об'єднання і окремі громадяни; здійснюється за допомогою певних сил і засобів, форм і методів, що ґрунтуються на конституційних засадах» [81, с. 194].

На підставі зазначеного вважаємо за можливе визначити *державну політику як цілеспрямоване, системне, законодавчо регламентоване діяння, яке спрямоване на вирішення, визначених за результатами аналізу, суспільно-важливих проблем шляхом впливу органів влади на інших відповідних суб'єктів за допомогою певних сил і засобів, форм і методів, що ґрунтуються на конституційних засадах, на суспільні відносини з метою забезпечення сталого розвитку загалом суспільства і держави чи окремих сфер їх життєдіяльності* [308].

Слушними вважаємо висловлювання Д. Тихомирова, що «результати аналізу інтерпретацій ДП у вітчизняній науці, дозволяють виокремити основні підходи до її розуміння в контексті того більш широкого «кола» ключових наукових понять, в межах якого розглядається ДП, визначаються її змістовні властивості, структура, призначення тощо» [259, с. 107-108].

Як бачимо, серед багатьох конкуруючих визначень «державної політики» деякі є складними, інші ж є зовсім простими. Попри відмінність вони мають спільні ключові риси. Вони сходяться на тому, що ДП виникає з рішень влади, і навіть коли приймається рішення утриматися від дій – це також є політичне рішення. Проте в іншому існуючі визначення значно відрізняються одне від одного [125, с. 12-13].

Особливості плюралізму розуміння ДП полягають здебільшого в абстрактизації або конкретизації напряму її здійснення. Те, як науковці пояснюють ДП, і аспекти, на яких вони наголошують, також залежить від широти їхніх уявлень [294], які своєю чергою залежать від їхніх інтересів, ідеологічних уподобань та досвіду [125, с. 14].

Водночас, незважаючи на існуючу розбіжність, наведені вище визначення поняття «державна політика» допомагають у загальних рисах усвідомити, що вона собою представляє як суспільно-політичне і правове явище. При цьому їх аналіз засвідчує, що дослідження ДП в окремій галузі є доволі складним завданням.

Отже, ДП – це спосіб, у який держава реагує на наявні проблеми в суспільстві, або груп людей у цьому суспільстві. Вона покликана вирішувати ці проблеми, погоджувати інтереси, знаходити відповідний консенсус, необхідний для його стабільності. Відтак *сутність державної політики* полягає у формуванні та реалізації відповідної системи розв’язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності політичного устрою, конституційного ладу країни та інших сфер життєдіяльності держави і суспільства.

ДП є загальним явищем і поняттям, яке охоплює всі інші види політики у різних сферах діяльності держави. За основними сферами життєдіяльності суспільства ДП поділяється на економічну, соціальну, політичну, безпекову, правоохоронну, інформаційну, культурну тощо.

Поряд з визначенням поняття «державна політика» в теорії безпекознавства зустрічається й дефініція «національна політика». Так, етнополітолог Ю. Римаренко подає таке формулювання : «національна політика України – політика, спрямована на розв’язання комплексу проблем і суперечностей, що об’єктивно виникають у сфері міжнаціональних відносин, на створення сприятливих умов для розвитку українського етносу та національних меншин [156, с. 387].

Вважаємо, що наведене визначення не є досконалим, оскільки, по-перше, національна політика визначається як політика, завдяки чому порушується логіко-гносеологічна процедура формування поняття, по-друге, воно не повною мірою відображає сутність політики, а вказує лише на її певну спрямованість і тільки у сфері міжнаціональних відносин. На наш погляд, *національна політика – це соціальна діяльність визначених суб’єктів із створення необхідних умов для забезпечення сталого розвитку країни, усіх сфер її життєдіяльності, захисту національних інтересів у міжнародних відносинах. Як специфічна соціальна система вона характеризується наявністю суб’єктів, цілей, засобів, заходів, форм і методів формування та реалізації.*

Для будь якої країни одним із актуальних напрямів здійснення державою політичного курсу – ДП є ЗНБ. Обговорення питання щодо упорядкування термінології в такій галузі, як забезпечення безпеки життєдіяльності людини, суспільства, держави й довкілля розпочалося останнім часом у зв'язку з тим, що настав час усвідомлення необхідності проведення наукових досліджень даної проблеми, зокрема, такого основоположного терміну як «безпека».

І. Козьяков слушно підкреслює, що «закріпленню визначення конкретного безпекового явища в понятійному апараті законодавства про НБ передують теоретичне обґрунтування, формулювання та введення певної дефініції в юридичний науковий обіг» [80, с. 161]. У цьому контексті доцільно розглянути існуючі підходи науковців до розуміння загалом категорії «безпека».

У довідкових і наукових виданнях «безпека» тлумачиться неоднозначно. Так, згідно сучасного тлумачного словника української мови «*Безпека* – стан, коли комусь або чомусь ніщо не загрожує, не викликає занепокоєння. *Техніка безпеки* – технічні умови й засоби, які усувають небезпеку, запобігають їй. *Безпечний*, -а, -е. 1. Який не містить у собі небезпеку або захищає від небезпеки. 2. Якому не загрожує небезпека. 3. Який не завдає, не повинен завдавати шкоди; *безпечність* – відсутність небезпеки» [254, с. 52]. Тобто узагальнено безпека – це стан захищеності певного об'єкта, який гарантує безпечне його існування. З філософської точки зору безпека – «стан забезпечення максимальної адаптації системи, що захищається, до змін у зовнішньому чи внутрішньому середовищі»; «з соціальної точки зору, що ґрунтується на понятті «інтерес», безпека – стан захищеності національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз, що забезпечує стійкий прогресивний розвиток особи, суспільства і держави» [124, с. 42].

Укладачі політологічного енциклопедичного словника визначають безпеку як «діяльність людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення, усунення (ліквідації) і відвернення загрози, здатної загубити їх, позбавити матеріальних і

духовних цінностей, завдати невідшкодованих збитків, заблокувати шляхи для прогресивного розвитку» [156, с. 47].

На думку В. Горбуліна і А. Качинського: «Безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз» [40, с. 16]. При цьому вони розрізняють безпеку у кількох аспектах: «з лінгвістичного погляду безпека – це відсутність небезпеки, збереженість, надійність; у філософському розумінні безпека трактується як надійність існування соціального об'єкта (системи); з погляду політології – «це стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз»; у геополітичному аспекті під безпекою розуміється як стан захищеності об'єкта, так і ступінь захищеності життєво важливих цінностей та інтересів соціуму від різних загроз; з погляду соціології під безпекою розуміється стан, коли народ (держава) може суверенно, без втручання і тиску ззовні вільно вибирати і здійснювати свою стратегію соціального, економічного і політичного розвитку» [40, с. 14-16]. Насамперед, під терміном «безпека» «розуміють такий стан суспільства та держави, коли забезпечується захист кожної людини, яка проживає на території держави, її прав та громадських свобод, а також надійність існування та сталий розвиток держави, захист її основних цінностей, матеріальних і духовних джерел життєдіяльності, конституційного ладу та державного суверенітету, незалежності та територіальної цілісності від внутрішніх і зовнішніх загроз» ..... Наведене «тлумачення терміна «безпека» в світовій науковій літературі є практично канонізованим» [73, с. 14].

НБ А. Качинський відносить до безпеки нації й поділяє її на : «геополітичну, політичну, економічну, соціальну, демографічну, продовольчу, культурологічну, енергоінформаційну, військову, інформаційну, науково-технічну, екологічну» [73, с. 19-20], виокремлюючи критерії забезпечення безпеки [73, с. 22].

Певним чином таку позицію А. Качинського підтримує О. Шмоткін, [278, с. 155], С. Керницький [74, с. 26] та Г. Ситник [239, с. 9].

Загалом слід визнати, на що звертає увагу Ю. Древаль, поняття «безпека» є багатозначним [60, с. 32].

Підсумовуючи, слід відмітити, що безпека традиційно трактується як ознака стабільного та якісного функціонування системи та її ключових елементів [41, с. 82]. А в контексті НБ під нею, передусім розуміють безпечне функціонування держави, захист її суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, спроможність ефективно протидіяти як наявним, так і можливим загрозам, передусім із зовні [135, с. 35].

Загалом безпеку, яка гарантує існування і функціонування країни як певного територіального утворення і соціуму поділяють на державну і національну. Державна є складовою НБ. Поряд з нею складовими НБ, в залежності від сфери життєдіяльності країни та суспільних відносин, є: політична безпека, економічна безпека, оборонна безпека, інформаційна безпека, екологічна безпека, енергетична безпека та інші. Отже категорія «безпека» є загальною для різновидів безпеки як політична безпека, економічна безпека, воєнна безпека, які є складовими НБ і визначальними в контексті забезпечення безпечного існування і сталого розвитку держави.

Концепцію безпеки у концентрованому вигляді окремі науковці тлумачать як «систему офіційно прийнятих принципових поглядів держави і суспільства на цінності та інтереси, на способи і механізми захисту від потенційних та реальних загроз» [135, с. 35].

З огляду на визначений предмет нашого дослідження вважаємо за доцільне зупинитись на розгляді наявних визначень поняття «державна безпека» (надалі – ДБ) і «національна безпека».

Як свідчить проведений аналіз наукових праць і НПА однозначного визначення дефініції зазначених різновидів безпеки не має. До їх формулювання законодавці і вітчизняні науковці, як і до родового визначення поняття «безпека», підходять з різних позицій.

Загальними ознаками доктринальних дефініцій ДБ є два чинника. По-перше, вона є складовою частиною, видом іншої категорії – «національна безпека», по-друге, ці категорії співвідносяться як окреме та загальне. Вітчизняні науковці, дотримуючись цієї позиції, все ж по різному підходять до визначення поняття зазначених категорій.

Так, зокрема, І. Корж пропонує розглядати ДБ, відштовхуючись від поняття «національна безпека» [92, с. 74], а на думку О. Вовка ДБ є складовою НБ як відповідної системи, поряд з такими її структурними елементами – воєнною, соціальною, інформаційною, гуманітарною, продовольчою, екологічною та іншими різновидами безпеки [30, с.47].

Оригінальні визначення ДБ запропонували В. Настюк [130, с. 56], А. Янчук [289, с. 351], В. Пилипчук [148, с. 39] та О. Шмоткін [279, с. 163].

Крім наукових праць визначення поняття ДБ, які те ж різняться, міститься в Коментарях до Кримінального кодексу України. Сформульовані П. Андрущенком, В. Григоренком, В. Фесенком [131, с. 27]; М. Мельником та М. Хавронюком [133, с. 258] та С. Яценком [132, с. 214] визначення дефініційний зміст поняття окреслюють через призму кримінально-правової політики держави, протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам.

С. Гордієнко і І. Доронін в одній із своїх публікацій пропонують розмежовувати поняття «безпека держави» і «державна безпека» [41, с. 85, 91], формулюючи сутність цих понять, спільне і відмінне.

У свою чергу М. Левицька стверджує, що «безпека держави – ступінь захищеності державно-правових категорій та явищ, необхідних для виконання державою функцій з управління загально значущими справами суспільства. ... Найчастіше ДБ пов'язують із безпекою самого державного механізму. Вона виступає важливою складовою НБ і водночас є засобом ЗНБ. У державно-організованому суспільстві саме держава відповідає за стан НБ» [124, с. 47].

У п. 4 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначено, що «державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного

конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру» [196].

Щодо такого визначення поняття ДБ підтримуємо І. Козьякова, який вважає, що опис його найістотніших ознак проведений в цьому Законі України з логічними і лінгвістичними помилками, насамперед дуолюванням змісту [80, с. 162]. Це стосується таких визначень понять як «національна безпека» і «воєнна безпека». Поряд з цим застосовується протиставлення визначення поняття «державна безпека» «змісту іншої норми-дефініції «воєнна безпека» [80, с. 162].

Погоджуючись з позицією окремих науковців, що ДБ є складовою частиною НБ вважаємо за можливе сформулювати і своє визначення поняття цієї категорії. На наш погляд, *державна безпека – це стан захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, який гарантує безпечно її суверенне існування та сталий розвиток завдяки створенню і функціонуванню відповідного державного механізму та реалізації ним комплексу організаційних, юридичних, політичних, економічних та військових заходів.*

При цьому поділяємо твердження висловлене вітчизняними вченими про те, що безпека безперечно є визначальною умовою суспільного життя, а тому та головною функцією держави. Відсутність можливості забезпечити й втілити цю основоположну соціальну цінність спричиняє неминучий занепад суспільства і держави [118, с. 69].

Спираючись на характеристику загальної категорії «безпека» і «державна безпека» перейдемо до розгляду розуміння поняття «національна безпека», орієнтуючись на існуючі визначення. Термін «національна безпека» («national security») має американське походження. Відомо, що вперше його використав президент США Теодор Рузвельт у 1904 році в посланні Конгресу, обґрунтовуючи необхідність приєднання зони Панамського каналу інтересами НБ Америки [118, с. 70]. Спочатку його тлумачили як оборону або захист держави від зовнішніх загроз. [72].

Поширене застосування в країнах англомовного простору цього терміну обумовлено тим, що: «по-перше, слово «nation» перекладається з англійської мови не тільки як нація, а й країна; по-друге, західні країни притримуються стандартних принципів: одна нація – одна країна (одна держава)». Відтак у країнах англомовного світу термін «національна безпека» вважається найбільш прийнятним, щодо визначення захищеності інтересів нації (держави), суспільства і громадян [128, с. 289]. Американські, як й інші західні політологи, розглядають НБ як через призму національних інтересів, що проявляються як у формі ідеалів і цілей держави та нації, так і в контексті фундаментальних суспільних цінностей, що визначають мету, засоби та принципи зовнішньої і внутрішньої політики держав [155, с.489-490].

В Україні існує багато визначень НБ. Все їх різноманіття можна поділити на дві групи: законодавчі (прикладні) і наукові (теоретичні). При цьому погоджуємось з думкою В. Ліпкана, що НБ є визначальною категорією і системоутворюючим ядром суверенної держави, а тому її основні положення мають стати вихідними для ЗНБ [107, с. 149].

Розглянемо їх в хронологічному порядку (спочатку сформульовані в досліджуваній період – з 1991 року по 2005 рік, а потім в наступні два десятиліття). Це, на наш погляд, дозволяє прослідкувати їх еволюцію, краще усвідомити розуміння (трактування) сутнісних ознак національної безпеки як особливого соціального феномену на зазначених етапах.

Так, у Концепції (основах державної політики) НБ України визначалася «як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей» [194].

У Законі України «Про основи національної безпеки» від 19 червня 2003 року № 964-IV (в першій його редакції, абзац другий статті 1) НБ була визначена як «захищеність важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства,

своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [202].

Статтею 14 (прикінцеві положення) Закону України № 2411-VI від 01.07.2010 р. «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» до Закону України «Про основи національної безпеки» були внесені зміни, які істотно розширювали перелік потенційних або реальних загроз НБ у багатьох сферах [182]. Відтак, в останній редакції Закону України № 2163-VIII від 05.10.2017 у статті 1 було сформульовано таке розширене визначення : «національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, кібербезпеки та кіберзахисту, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам» [202].

У Законі України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» (п. 9 ст. 1) визначено, що «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру [196]. Це визначення, на наш погляд, є недосконалим тому, що під НБ України розуміється захищеність національних інтересів лише від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру. Такий підхід виглядає нелогічним. адже небезпеку державі при реалізації можуть становити і реальні та потенційно можливі загрози воєнного характеру».

Завершуючи аналіз законодавчого визначення поняття «національна безпека України» вважаємо за можливе зробити висновок, що найбільш прийнятним є його визначення, сформульоване законодавцями в першій редакції Закону України «Про основи національної безпеки України» (2003).

НБ як система є надзвичайно складною багаторівневою функціональною структурою, що постійно протистоїть як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам національним інтересам. У ній проявляється відповідно взаємодія і протиборотство. «При такій взаємодії й протиборстві на інтереси й загрози постійно впливають інші елементи системи НБ: фактори внутрішнього і зовнішнього оточуючого середовища й дій управлінського середовища. Цільовою функцією цієї системи є ступінь захищеності даних інтересів від загроз. При цьому важливо розрізнити систему НБ і й систему ЗНБ. Перша – це система, яка виконує функцію відображення взаємовідносин між національними інтересами та потенційними загрозами, а друга – система визначених законодавством суб'єктів їх повноважень, засобів і ресурсів із ЗНБ [73, с. 18].

Для формування власного бачення визначення дефініції «національна безпека» розглянемо також існуючі підходи до цього і в довідкових та наукових джерелах. Так, у юридичній енциклопедичній [283] та словниковій літературі [263] в досліджуваний період НБ по аналогії із Законом «Про основи національної безпеки» тлумачилась «як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз» [284; 285].

З огляду на політологічну спрямованість нашого дисертаційного дослідження наведемо зміст поняття, внесеного до Політологічного енциклопедичного словника (2004): «Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів особи, держави і суспільства, державних кордонів, територіальної цілісності, суспільно-політичного устрою, культурних цінностей і всього того, що становить основу матеріального і духовного життя країни від внутрішньої та зовнішньої загрози, стан держави, що дозволяє їй зберегти свою цілісність і виступити самостійним суб'єктом системи міжнародних відносин. Такий стан держави, суспільства, народу забезпечується відповідною діяльністю, яка зменшує або відвертає ймовірні загрози і підвищує захисні мобілізаційні функції у період небезпеки або загроз. В основі цієї діяльності лежить обстоювання і реалізація національних інтересів певної країни – глобального, всеохоплюючого інтегрального інтересу, втілення якого уможливорює здійснення засадничих життєво важливих приватних, групових і суспільних інтересів переважної більшості громадян» [156, с. 386].

Розуміння національної безпеки як «стану захищеності життєво важливих потреб та інтересів національної спільноти, її членів від можливих загроз зовнішніх та внутрішніх антропогенних чи природних чинників» сформульоване у відповідній статті новітнього видання «Енциклопедія політики і права : наукове видання» (2024) [63]. На сторінках видання є низка статей, що містять змістовну характеристику різних видів безпеки: державної, конституційної, політичної, екологічної, зовнішньополітичної, колективної, міжнародної і регіональної. У понятті «безпека національна», на думку тернопільського політолога О. Рудакевича, йдеться про націю як особливий вид спільноти, в якій органічно поєднуються етнокультурна та політична самоорганізація [234].

Вітчизняні науковці, хоча і вважають НБ визначальним чинником безпечного становлення України як незалежної, самостійної держави, водночас при визначенні її дефініції виказують різне її розуміння [124, с. 415].

З розвитком теорії націєбезпекознавства спостерігається прояв більшого інтересу науковців до понятійно-категоріального апарату безпекової сфери, у тому числі до удосконалення дефініції «національна безпека». В. Ліпкан, у спільній праці з О. Ліпкан наводить аж 15 варіантів визначень поняття національної безпеки [110, с. 221–222]. Водночас В. Ліпкан пропонує власне : «національна безпека України – системний методологічний концептуальний інструментарій щодо: збереження та зміцнення української цивілізації (уклад життя, національні традиції, культура), а також народу України як творчо-конструктивного суб'єкта буття; забезпечення національних інтересів, що включає в себе не лише захист, а й активне їх просування; відновлення, вивчення та розвитку національного надбання, національного ідеалу, національної мети та цінностей, української мови, духовних святинь та могутнього інтелектуального потенціалу, природних багатств і ресурсів» [108, с. 25].

По різному визначають поняття «національна безпека» й інші вітчизняні науковці. Зокрема, Т. Блистів, В. Колесник, П. Пригунов та К. Карпова вважають, що НБ України повинна розглядатися «як процес, а система ЗНБ, як забезпечення цього процесу [18, с.15].

О. Власюк стверджує, що «у широкому розумінні національна безпека – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможлиблює його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз». [29, с. 25].

Як показник здатності суспільства стримувати або усувати внутрішні й зовнішні загрози НБ розглядає О. Соснін [252], як багаторівневе утворення – В. Антонов [9, с. 25]. Свої визначення НБ у цьому ж контексті пропонують В. Яценко [291, с. 47], Е. Кадебська і В. Лопоха [72]. Сформулювати субстанціональне визначення НБ пропонує О. Шмоткін [280, с. 86].

На підставі ретельного аналізу існуючих дефініцій О. Мотайло приходиться до висновку, що «національна безпека як складне явище являє собою систему взаємопов'язаних елементів, яка включає певну сукупність концептуальних

установок і положень, соціально-політичних і правових інститутів і установок, визначених засобів, методів і форм, що дозволяють не допускати, уникати та реагувати на внутрішні та зовнішні небезпеки і загрози» [128, с. 292].

Власне розуміння запропонував і прикарпатський політолог Р. Бичай, стверджуючи, що «національна безпека – це цілісна та адаптивна система, що охоплює стратегічне управління та інтеграцію політичних, економічних, соціальних, громадських, енергетичних, технологічних, інформаційних, кібернетичних і найголовніше, військових аспектів з виявлення, запобігання, пом'якшення різноманітних загроз і викликів, які можуть походити як з традиційних, так і з нових джерел» [17, с. 44].

Подібне визначення НБ подається в енциклопедичному юридичному словнику 2012 року видання за редакцією Ю. Шемшученка, де стверджується, що НБ – «система державних заходів, спрямованих на захист національних інтересів, гарантування безпеки особи, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності» [25, с. 53].

На нашу думку, ці визначення скоріше розкривають не поняття НБ, а одну з можливих дефініцій ЗНБ оскільки зазначена система як сукупність названих заходів з виявлення, попередження, запобігання, усунення різних загроз і викликів виконує функцію гарантування безпечного існування і розвитку сфер життєдіяльності держави, тобто забезпечення її НБ.

Враховуючи, що, НБ як специфічна система структурно складається з сукупності існуючих різновидів безпеки (державної, політичної, економічної, воєнної, інформаційної та інших) нами вважається за можливе сформулювати таке визначення цього політико-соціального явища : *національна безпека – це стан захищеності країни, як єдиного з погляду історії, культури і нації політико-географічного утворення, від зовнішніх і внутрішніх загроз, що гарантує її суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад, безпечний і сталий розвиток усіх сфер життєдіяльності, захист інших важливих інтересів особи, суспільства і держави.*

Проблема ЗНБ для будь-якої держави завжди є центральною, пріоритетною і важливою. З урахуванням збройної агресії РФ проти нашої країни, вона на сьогодні стала особливо значущою, оскільки від її вирішення залежить сам факт існування України як суверенної, незалежної держави.

Розуміння такої специфічної діяльності як забезпечення безпеки, так само як і тлумачення безпеки, є не менш плюралістичним. Це складне та багатогранне явище. Воно розглядається різними науками : філософією, політологією, соціологією, правознавством та іншими.

Законодавством «забезпечення» «інтерпретується найчастіше всього як комплекс, сукупність заходів чи дій, що мають на меті, або потрібні, необхідні, спрямовані на досягнення впевненості, відповідності певної діяльності визначеним нормам, правилам, вимогам» [259, с. 81; 260, с. 183]. Водночас, «на відміну від формулювань забезпечення, що спрямоване на досягнення відповідності певним нормативам або на «нормальну» діяльність у широкому розумінні, то забезпечення безпеки в різних варіантах – на запобігання загрозам, небезпекам, впливам негативних факторів» [259, с. 82].

У рішенні РНБОУ від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки», затвердженого Указом Президента України від 16.02.2022 року № 56/2022 натомість сформульоване таке визначення поняття ЗНБ: «забезпечення державної безпеки – створення умов для забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз Україні» [217].

Г. Ситник наголошує, що СЗНБ – «це взаємопов'язана і взаємообумовлена сукупність відповідних організаційних структур, сил, засобів, а також певних процедур (правил) формування і реалізації управлінських рішень, спрямованих на ЗНБ» [239 с. 15].

В. Смолянюк стверджує, що під системою ЗНБ України «у широкому сенсі слід розуміти сукупність теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських,

розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на мінімізацію загроз і небезпек, гарантування розвитку національних інтересів, духовного і матеріального добробуту народу України та ефективного функціонування системи національної безпеки України» [248, с. 114-115]. Сформульовані підходи конкретизовані В. Смолянюком в окремому розділі монографії «Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції» (2024) [249].

Отже, можна констатувати, що на жаль «досі немає єдиного та зрозумілого, схваленого більшістю науковців підходу до визначення ключових понять у сфері національної безпеки» [139, с. 46]. Як свідчить проведений аналіз до вирішення зазначеної проблеми вчені підходять з різних позицій. Так, зокрема, Г. Ситник ЗНБ визначає з позиції управлінської діяльності [239, с. 15], В. Ліпкан і О. Ліпкан переважно розуміють його як відповідну сукупність заходів, тактику суб'єктів ЗНБ [110, с. 118-119].

З'ясувавши, що собою являють такі категорії як політика, ДП, безпека, ДБ і НБ та ЗНБ перейдемо до визначення поняття ДП ЗНБ. На сьогодні ДП ЗНБ, з урахуванням широкомасштабної збройної агресії РФ, розв'язаної нею проти нашої держави гібридної війни, загострення соціальних протиріч у всіх сферах життєдіяльності країни, виникнення та їх основі різноманітних соціальних конфліктів набула особливої актуальності [84, с. 79].

Згідно чинного законодавства України «ДП у сферах НБ і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій» [196].

Вітчизняні науковці до визначення ДП ЗНБ як і до тлумачення інших елементів понятійно-категоріального апарату предмету дослідження підходять

з різних позицій. Так, Т. Авакян вважає, що сформулювати загальну конструкцію доктринальної концепції безпекової політики можна визначивши поняття ДП, а «теоретичним обґрунтуванням смислового наповнення безпекової політики є енциклопедичне розуміння безпеки як стану захищеності особи, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства та держави, світового співтовариства, народів щодо виявлення, попередження, послаблення, усунення й відбиття небезпеки та загрози, здатних їх знищити, позбавити фундаментальних матеріальних і духовних цінностей, завдати значної шкоди, завдати їх виживанню та розвитку» [2, с. 127].

На підставі цього Т. Авакян пропонує безпекову політику тлумачити як «напрямок державної політики, метою якої є виявлення, попередження, усунення та відбиття загроз, що можуть спричинити шкоду правам і свободам людини та громадянина, власності, інтересам суспільства й держави, яку реалізують лише уповноважені суб'єкти в межах та в спосіб, визначений законодавством України» [2, с. 127, 132].

За твердженням укладачів «Енциклопедичного словника з державного управління» (2010) політика ЗНБ – «політична діяльність соціальних суб'єктів суспільства, передусім держави, а також спеціально уповноважених органів, яка спрямована на реалізацію національних інтересів, організацію життєдіяльності суспільства з метою його сталого, прогресивного розвитку і задоволенню потреб людей» [62, с. 534].

На підставі аналізу управління системою НБ в умовах воєнно-політичних конфліктів, головною метою якого є інтеграція зусиль особи, суспільства, держави для реалізації національних інтересів, О. Березовська-Чміль, Ю. Кобець і М. Міщук вважають, що акцентують на спрямованості ДП ЗНБ на реалізацію соціальних інтересів громадян [16, с. 75]. Однак, утім ще й сьогодні у світі ведуться дебати про те, чи варто державі бути мінімальною й піклуватися про безпеку, фізичне й моральне благо націй, чи вона може запропонувати народам щось суттєво більше.

На наш погляд, основною метою ДП ЗНБ є гарантування безпечного і сталого функціонування та розвитку держави, її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності території, прав і свобод людини і громадянина [83, С. 202].

Сутність ДП ЗНБ полягає у формуванні та реалізації відповідної системи впливу на певні сфери життєдіяльності держави з метою гарантування її безпечного функціонування та сталого розвитку [236; 81, с.194].

А завданнями ДП ЗНБ є визначення пріоритетних національних інтересів України; можливих загроз НБ України в найбільш важливих сферах життєдіяльності; головних суб'єктів і об'єктів; основних принципів; основних напрямів ДП України в зовнішньополітичній і внутрішньополітичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, гуманітарній та у сферах ДБ, безпеки державного кордону України, цивільного захисту, міжнародного співробітництва, а також створення системи ЗНБ України [307].

З огляду на виняткову важливість ЗНБ, його концепція у багатьох країнах розробляється і схвалюється парламентом та знаходить своє відображення фактично у всіх напрямках зовнішньої і внутрішньої політики держави.

Відтак, *державна політика національної безпеки України* – «це передусім діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні і реалізації цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв'язання проблем безпекового сектору держави та втілюється в життя шляхом розробки і прийняття НПА, які утворюють у своїй сукупності відповідну систему – законодавчу базу, та їх наступної практичної реалізації» [84, с. 80]. *А державна політика забезпечення національної безпеки України* – це діяння суб'єктів ЗНБ України із гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку держави, усіх сфер її життєдіяльності, суспільства і людини [81, с. 194].

Завершуючи розгляд питання щодо визначення понятійно-категоріального апарату предмету дослідження, вважаємо за необхідне зауважити, що нами зроблена спроба критично осмислити наявні в теорії

безпекознавства дефініції, що стосуються політики та безпеки, у тому числі і у працях, які мають міждисциплінарний характер. Це обумовлено тим, що, як слушно підкреслює А. Б. Качинський, у наукових дослідженнях дотримання точної термінології, що вживається на єдиній основі та має загальний характер, є строго обов'язковою вимогою [73, с. 14].

Водночас зауважимо, що аналізована термінологія, стала одним із найбільш поширених у політичному дискурсі, особливо з початком агресії РФ проти України. Доречними видаються міркування М. Гона про те, що «мова політики, як, зрозуміло, й політична мова, є одним із інструментів, який повсякчас використовують політичні актори. Як перша – мова політики, так і друга – політична мова – є засобом для позиціонування групи на політичній шахівниці, забезпечення, скажемо так, своєї присутності на ній загалом» [37, с. 116].

Підтвердження цієї тези знаходимо у документах політичних партій і громадських об'єднань, які, перш за все під час виборчих кампаній, активують безпекову риторику, часом вкладаючи в неї різний ідеологічний підтекст. Використання мови як інструменту маніпулювання для досягнення фундаментальних політичних інтересів, а в умовах російської агресії, засобу етноциду і лінгвоциду українців досліджує й С. Дерев'яно [304].

Підсумовуючи вважаємо за доцільне констатувати, що теорія безпекознавства і сучасне законодавство в сфері НБ повинні мати достатньо розроблений, науково обґрунтований понятійно-категоріальний апарат, в якому були б відсутні дефінітивні дефекти. НПБ НБ і ЗНБ України окрім нього повинні мати належний рівень узгодженості структурних елементів, забезпечувати відсутність в законодавчих і підзаконних актах, що її утворюють, декларативності й суперечливості юридичних приписів, істотних прогалин та колізій, а також відмову від фрагментарної визначеності лише окремих видів НБ та зовнішніх і внутрішніх загроз національним інтересам України.

1.3. Методологічні основи дослідження державної політики України із забезпечення національної безпеки

На сьогодні серед науковців існують різні погляди на сутність і зміст методології політичних наук. Хоча зрештою, дослідники взагалі сходяться на тому, що методологія наукового дослідження – це вчення про методи дослідження, систему певних правил теоретичних принципів, логічних прийомів, засобів і конкретних способів, що застосовуються для успішного вирішення пізнавальних задач, дослідження предмета науки.

Розробка методологічних проблем у будь-якій галузі знань і, зокрема, в політології є необхідною умовою розвитку процесу пізнання у цій сфері. Річ у тім, що методологія, будучи граничною галуззю, показує існуючі зв'язки між науками, і, в нашому випадку розкриває тісний зв'язок теорії держави і права, філософії з теорією політики. Як відомо, філософія, оперуючи найбільш загальними категоріями та принципами, зокрема, такими як сутність і явища, зміст і форма, одиничне і загальне, об'єктивність, науковість, системність і таке інше є теоретико-методологічною базою будь-якої науки. У свою чергу теорія держави і права є загальнотеоретичною основою нормативною та вихідною дисципліною для комплексу політичних наук яка виконує методологічну функцію для всіх політико-правових наук.

Тому основоположними засадами визначеного предмету наукової розвідки нами обрано та використано філософські методи, насамперед діалектичний метод. А виходячи з того, що ДП із ЗНБ базується на правоохоронній діяльності, і завдяки цьому може розглядатись як спеціальна галузь знань у сфері правознавства, а її методологічною основою теорія держави і права як базисна основа для дослідження, а також загальнонаукові і спеціальні методи пізнання суспільно-політичних явищ.

Основною «структурною» одиницею методології є метод. Методи наукового пізнання відіграють важливу роль для дослідження визначеного предмету. З їх «допомогою отримують нову інформацію про навколишню

дійсність, заглиблюються в сутність явищ і процесів, розкривають закони і закономірності розвитку, формування і функціонування явищ, які досліджуються» [102, с. 78]. На сучасному етапі вчені оперують розвинутою системою методів побудованою на основі певних методологічних принципів, яка носить назву «методологічний плюралізм». У процесі дослідження нами використовуються загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження. Загальні методи визначають філософсько-світоглядні підходи, зокрема, діалектичний і феноменологічний методи. Як зауважує О. Копиленко «використання законів та категорій матеріалістичної діалектики при дослідженні держави і права дає можливість з'ясувати походження, сутність і соціальне призначення останніх, визначити форми їх існування, закономірності функціонування та розвитку і на цій основі сформулювати рекомендації щодо їх вдосконалення, спрогнозувати історичні перспективи останніх» [255, с. 51].

У нашому випадку діалектичний метод дозволив розглянути ДП як явище, яке: обумовлене потребою забезпечення безпечного функціонування і сталого розвитку усіх сфер життєдіяльності держави, станом захищеності її, суспільства і громадян від зовнішніх та внутрішніх загроз з урахуванням міжнародних стосунків; пов'язано з соціальними явищами та має відношення до суспільних відносин в економічній, політичній, військовій, інформаційній, гуманітарній та інших сферах; перебуває динамічному розвитку.

Водночас, він дав змогу підійти до аналізу ДП – об'єкту політичної практики, що вивчається, як до певної ланки складної структури спеціальної політичної діяльності, визначити методологічний фундамент для застосування загальних і окремих методів її дослідження. Оскільки ДП в даному випадку розглядалась з точки зору її місця та ролі у системі діяльності державних структур із ЗНБ України, нами вивчались передусім її якісні характеристики.

На основі філософських категорій загального, одиничного і особливого (розділ 1) нами було визначені сутнісні ознаки загальної ДП НБ України як родової категорії по відношенню до інших видів ДП нашої країни – ДП із гарантування безпечного функціонування та сталого розвитку різних сфер

життєдіяльності держави, ЗДБ як однієї із складових НБ, та визначення на цій основі їх співвідношення.

Застосування логічного методу сходження від простого до складного, від абстрактного до конкретного дозволило розглянути елементи змісту ДП їх зв'язки у системі суспільних відносин в цілому, що дало змогу визначити нові зв'язки і детермінувати її до цілісної системи ЗНБ.

Завдяки історико-логічному методу, який було використано як методологічну основу дослідження генези теорії і практики безпекової політики, визначена періодизація, виокремлені та охарактеризовані етапи ДП із ЗНБ України на стадії її зародження і становлення з 1990 року по 2004 рік (розділ 3), а також НПБ, яка стосується ЗНБ (підрозділ 2.1).

В ході дисертаційного дослідження знайшли активне застосування також загальнонаукові методи, зокрема такі як: аналіз, синтез, індукція та дедукція, узагальнення і абстрагування, ідеалізація та формалізація, аналогія та моделювання як види логічних розумових операцій, а також метод вивчення документів та їх логічної обробки, системний метод і його різновиди (системно-структурний та структурно-функціональний).

Відносно ДП використовується теоретичний та прикладний її аналіз. Теоретичний (академічний) аналіз ДП передбачає пояснення (розгляд) природи тієї чи іншої конкретної політики, її особливостей, змісту [17, с. 65]. Під час дослідження визначеного нами предмету застосовано такі методи наукового аналізу: компаративний, системний, інституційний. Компаративний аналіз дозволив проаналізувати основні підходи до розуміння поняття державної політики та національної безпеки, їх носіїв, джерел, а також методів їх практичної реалізації (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2). Системний підхід був застосований для дослідження державної політики із ЗНБ як відповідної системи. Системний аналіз дозволив визначити структуру ДП із ЗНБ, виокремити такі її елементи як процеси формування і реалізації, з'ясувати, що в залежності від характеру заходів діяльність органів державної влади як суб'єктів ДП формується на двох базових рівнях: організаційному та

функціональному (підрозділи 3.1, 3.2). Використання системного методу надало також змогу дослідити роль і місце ДП із ЗНБ у структурі загальної системи ДП, яка циркулює в усіх сферах життєдіяльності країни, визначити ДП відносно НБ, як складне, в першу чергу, політико-правове, багатоаспектне у своїх структурних елементах та проявах явище і водночас, як певну підсистему, різновид ДП та надало можливість визначити їх взаємозв'язок, дослідити сутність, зміст, цих категорій, відмінності між ними (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2).

Цікаві міркування щодо застосування системного методу до дослідження НБ сформулювали Ю. Кобець, А. Міщук і М. Міщук, зокрема до доктринальних описів, що містяться в Законі України «Про національну безпеку України» та Стратегії національної безпеки 2020 р. [77, с. 180].

Структурно-функціональний метод передбачає дослідження певного об'єкту, у тому числі й предмету дослідження, в динаміці й у зв'язку з його призначенням. У ході дослідження зазначений метод використано для здійснення структурної характеристики поняття «державна політика» (підрозділ 1.2), визначення структури системи суб'єктів ДП із ЗНБ та формування та реалізації ДП із ЗНБ, а також їх алгоритмів (підрозділи 3.1, 3.2); виокремлення НПА, що мали відношення до НПЗ формування і реалізації безпекової політики України на етапі її державотворення (підрозділи 3.1, 3.2).

Інституційний аналіз дозволив з'ясувати роль і місце правоохоронних органів та інших суб'єктів сектору безпеки України у формуванні і реалізації ДП ЗНБ у визначений історичний період (підрозділ 2.1).

Методи формальної логіки (формально-логічні) – аналіз, синтез, дедукція, індукція, узагальнення та абстрагування – сходження від абстрактного до конкретного у сукупності відіграли значну роль в процесі опрацювання понятійно-категоріального апарату, що стосується предмету дослідження в цілому та визначення дефініцій окремих категорій, зокрема «державна політика», «формування державної політики» «реалізація державної політики» та інші (підрозділ 1.2). При цьому їх осмислення й теоретичне формулювання, а також визначення сутності зазначених категорій здійснено на основі таких

принципів наукового пізнання, як всебічність, науковість, історизм, об'єктивність, конкретність. Формально-логічний підхід крім того було використано й у процесі узагальнення матеріалів та обґрунтування висновків дисертаційного дослідження.

Методи аналізу і синтезу також дали змогу розкрити взаємозв'язок ДП із ЗНБ і права, обґрунтувати, що ДП є політико-правовою категорією, розкрити її сутність, зміст, поняття. Окрім того вони дозволили визначити сутнісні ознаки формування і реалізації ДП із ЗНБ, визначити та обґрунтувати структурні елементи, алгоритм цих процесів, принципи, основні форми і методи застосування, отримати достовірні знання про значення права у формування і реалізації ДП та запропонувати шляхи удосконалення системи наукового забезпечення впровадження її в практику (підрозділи 3.1, 3.2).

Широке використання отримали й такі теоретичні і логічні методи як : *дедукція, індукція, узагальнення та абстрагування*. Дослідження ЗНБ України як політико-правового, системного явища потребує представлення його «в максимально абстрактному, системно-функціональному вигляді. Тільки таке розуміння ЗНБ дозволить розглядати НБ як об'єкт управління, активного цілеспрямованого впливу [139, с. 72-73]. Як відомо процес визначення понять, як важлива складова наукової діяльності, є результатом абстрагування. Тому в дисертаційному дослідженні вказані методи відіграли значну роль в процесі опрацювання категоріально-понятійного апарату, що стосується предмету дослідження в цілому та визначення дефініцій окремих категорій, зокрема «державна політика», «формування державної політики» «реалізація державної політики» та інші.

Процес розробки й впровадження ДП є складним процесом, при його дослідженні не можна припускатись шаблонів і кліше. Вирішення цієї проблеми, як і будь іншої, потребує індивідуального підходу. У зв'язку з цим, для диференціювання ДП на види за напрямками діяльності держави у безпековій сфері було застосовано *класифікаційний* метод (підрозділ 3.2).

При дослідженні певним чином було використано і метод аналогії. За допомогою цього методу ми виявили базову основу понять «політика», «державна політика», «безпека», «безпекова політика» «національна безпека» (підрозділ 1.2). Відтак цей метод дав змогу суттєво доповнити уявлення про предмет дослідження, поглибити знання про методикою вивчення обраного соціально-політичного явища.

Із спеціальних методів у процесі опрацювання проблем організації НПЗ функціонування і реалізації ДП у сфері НБ ми віддали перевагу, насамперед, порівняльно-правовому та формально-догматичному. *Порівняльно-правовий метод (або компаративістський, як називає його О. Скакун) [241, с. 346], пов'язаний із загальнонауковим методом порівняння, яке дозволяє класифікувати державно-правові явища, з'ясувати їх історичну послідовність, генетичні зв'язки між ними. Як зауважують В. Шейко і Н. Кушнарєнко, при порівнянні необхідно дотримуватися таких основних вимог: порівнювати лише ті явища, між якими є певна об'єктивна спільність; порівняння необхідно здійснювати за найсуттєвішими, найважливішими рисами [272, с. 77]. Цей метод було застосовано для з'ясування спільного та відмінного між поняттям «політика», «державна політика» «політика», «державна політика», «безпека», «безпекова політика», «національна безпека» (підрозділ 2.3). Враховуючи, що порівняльний аналіз «полягає у зіставленні окремих соціальних явищ і процесів з метою виявлення їх схожості та відмінностей» [121] його було використано для аналізу ДП із ЗНБ і досвіду України, зокрема щодо правового статусу АРК в 1991–2004 роках та розв'язання в зазначений період конфліктів з РФ, пов'язаних з її територіальними претензіями до нашої країни (підрозділ 3.2).*

Формально-догматичний або юридичний (юридико-технічний) метод, полягає у формулюванні й розкритті юридичних понять, побудові юридичних конструкцій, з'ясуванні дійсного змісту закону [144, с. 60-61; 253, с. 39]. У ході дисертаційного дослідження цей метод нами використано для дослідження нормативно-правових засад ДП України із ЗНБ в 1990-2004 роках (підрозділ 3.1, 3.2); виведення низки власних визначень понять, зокрема: «держава»,

«політика», «безпека», «національна безпека» з метою удосконалення понятійно-категоріального апарату сфери безпекознавства (підрозділи 1.1, 2.2. 3.1, 3.2), а у сукупності з загальнонауковими і емпіричними методами аналізу, дедукції та порівняння для визначення ролі і місця ДП як політико-правової категорії в організації механізму ЗНБ. Він також надав можливість виявити недосконалість низки правових норм як у сфері ДП, так і у сфері НБ у період державотворення України як незалежної і самостійної.

Застосування методу тлумачення правових норм (герменевтичного методу) дозволило проаналізувати і охарактеризувати зміст правових норм, що регулювали суспільні відносини, пов'язані із формуванням і реалізацією ДП із ЗНБ в період зародження і становлення України як самостійної незалежної держави у 1991–2004 роках.

У ході дослідження був використаний також *метод вивчення документів*. Він передбачає збирання та аналіз різного роду офіційних та неофіційних документів з різних джерел щодо досліджуваного об'єкта. Джерелами в нашому випадку стали фонди бібліотек, матеріали електронних джерел, матеріали медіа тощо. Серед останніх опублікованих збірників джерел з проблеми дослідження назвемо створене колективом авторів видання «Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика» (2024) [134], де вміщені тексти законодавчих та інших НПА останніх років, вивчення яких було необхідним для дослідження генези НПР ДП ЗНБ. Перелік НПА з формування і реалізації ДП ЗНБ України (1991–2004 рр.) наведено у Додатку В.

Поряд з розкриттям принципів і методів, які нами використовувалися, вважаємо за необхідне пояснити й логіку проведення нами дослідження, що діалектично пов'язане з методикою. Зважаючи на це нами з початку – *на першому етапі* були опрацьовані доступні автору джерела із зазначеної проблеми, розглянута генеза наукових поглядів щодо категорії «державна політика» і «забезпечення національної безпеки». При цьому було з'ясовано,

що у науковій літературі є ціла низка праць, в яких, з різним ступенем глибини, наукової обґрунтованості та практичної значущості результатів, досліджені теоретичні аспекти аналізу загалом ДП та місця держави у ЗНБ.

Теоретичну базу дослідження складають наукові, теоретико-методологічні праці, монографії, наукові статті, НПА, офіційні документи державних установ, публікації періодичних видань. Різнобічність та різноплановість джерельної бази, на наш погляд, забезпечує системність, повноту та об'єктивність дослідження, оскільки дозволяє таким чином враховувати значну частину думок, теоретичних концепцій та практичного досвіду реалізації правових і політично-наукових аспектів об'єкту дослідження.

До групи – офіційні документи належать відкриті, офіційно опубліковані на сторінках офіційних друкованих періодичних видань та на сторінках офіційних інтернет-ресурсів документи, доступні широкому загалу. З поміж цих документів можна виділити, відповідно до тематики та загальної спрямованості дослідження, наступні групи: а) концептуальні документи регулюючого характеру та НПА України, які були базовими для організації діяльності відповідними підрозділами органів державної влади в конкретних ситуаціях в період з 1991 року по 2004 рік. Вони стали вихідними для визначення методики проведення дослідження окремих аспектів обраного предмету наукової розвідки в рамках даної роботи; б) офіційні державні документи загального характеру. До цієї категорії слід віднести відкриті для громадськості аналітичні та іншого роду офіційні державні документи, що стосуються тематики дослідження.

Наукові праці, які являють собою теоретико-методологічні, теоретико-правові та теоретико-прикладні дослідження аналізу ДП, у тому числі у сфері ЗНБ, можна розділити на вітчизняні та зарубіжні. Вітчизняні джерела переважно містять підхід до визначення понять «державна політика», «національна безпека», загроз НБ, концептуальні засади формування системи ЗНБ, ДП окремих іноземних держав. Вони дозволили проаналізувати існуючі дефініції зазначених категорій, сформувані свою позицію щодо них. Праці

зарубіжних авторів в основному розкривають методику аналізу ДП як соціального явища.

Відмінною рисою теоретичної бази нашого дослідження є використання матеріалів теоретичного та практичного характеру у інших наукових працях, присвячених дотичним темам до обраного нами предмету. Умовно їх можна поділити наступним чином: наукові праці, що носять концептуальний характер і розкривають теоретико-методологічні основи аналізу ДП; наукові праці, присвячені проблемам НБ, до яких відносяться насамперед наукові доробки вчених – дослідників сектору безпеки з дослідження НБ як наукової категорії; наукові публікації з дослідження теоретико-правових засад ДП із ЗНБ. До них належать наукові праці, присвячені теоретичним та правовим засадам формування і реалізації як самої ДП, так і функціонування системи ЗНБ.

Аналіз стану наукової розробки проблеми ДП і ЗНБ, дав можливість скласти уявлення про їх загальне бачення, складові компоненти (Додаток Д), визначитись у науковому завданні і меті дослідження. Цьому сприяли й наявні матеріали, що висвітлюють державотворчий процес в Україні у 1991-2004 рр.

Загальновідомо, що вирішення будь-якої наукової проблеми включає висунення різних припущень (гіпотез) за допомогою яких пробують пояснити певні явища і факти. Тому нами також була висунута основна гіпотеза – припущення, про те, що зміст безпекової політики України на етапі становлення та розвитку української держави, інституційні та правові основи державної політики у зазначений період знаходяться в еволюційному розвитку в залежності від змін історично-політичної обстановки у країні і світу.

На другому етапі на підставі проведеного аналізу зазначеного вище масиву джерел та з огляду на висунуту гіпотезу, конкретні цілі і завдання, дослідження було зосереджено за виокремленими у першому підрозділі напрямками, які вважаємо найбільш принциповими: аналізується понятійно-категоріальний апарат ДП із ЗНБ, її складові, пропонується авторське визначення окремих дефініцій та обґрунтовується власне бачення сутності і змісту безпекової політики як політико-правової категорії. Розкриваються

інституційні основи ДП із ЗНБ. Визначається роль і місце державних інституцій – суб'єктів формування і реалізації ДП із ЗНБ та їх функції.

На третьому етапі визначені теоретичні, правові і організаційні основи формування ДП із ЗНБ та розкривається її еволюція в 1991-2004 роках, а також теоретичні, правові і організаційні основи та практика її реалізації, визначальні фактори і вплив на державотворення на етапі зародження і становлення України як самостійної, незалежної держави. У висновку наголошуємо, що Україна, поступово набуваючи рис сучасної європейської правової держави, повинна з метою упровадження ДП із ЗНБ розробити та на законодавчому рівні закріпити з урахуванням існуючих викликів і загроз відповідну програму, утворюючи при цьому умови для збереження громадянських прав та свобод. Така логіка, на наш погляд, не йде всупереч обраній методиці дисертаційної роботи, а навпаки, повністю нею підтверджується. Висунуті на захист положення і є її результатом.

Завершуючи розгляд теоретичних та методологічних основ дослідження ДП ЗНБ доходимо таких висновків:

1. Опрацювання літератури з питань державної політики як наукової проблеми, дозволило сформулювати власну позицію щодо його стану. Аналіз наявних джерел, дає підстави стверджувати, що незважаючи на значний обсяг наукових праць, наукові доробки з дослідження ДП України ЗНБ на етапі її становлення як самостійної, незалежної держави фактично відсутні.

2. Використані наукові джерела, умовно можна поділити на 3 групи. До першої групи відносяться теоретичні розробки в яких аналізується понятійно-категоріальний апарат державної політики. До другої групи належать наукові праці присвячені теоретичним та правовим засадам формування і реалізації як самої державної політики у сфері безпеки, так і функціонування системи забезпечення національної безпеки. До третьої – публікації, в яких розглядаються формування та еволюція оборонної і безпекової політики України в контексті сучасних європейських геополітичних трансформвань. Попередній аналіз зазначених вище наукових джерел дозволив визначити мету,

напрями і завдання дослідження, висунути гіпотезу та обрати необхідний методологічний арсенал.

3. При формуванні підходу до обрання методики дослідження визначеного предмету було використано міждисциплінарний підхід, результати досліджень з різних галузей наукового знання: філософії, теорії держави і права, політології. Для досягнення мети застосовано комплекс наукових методів теоретичного та емпіричного рівнів дослідження, що дало можливість, на наш погляд, визначити концептуальні основи та встановити особливості теоретичних, правових та практичних аспектів ДП щодо ЗНБ у визначений історичний період.

РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Державна політика України із забезпечення національної безпеки як політико-правова категорія

НБ забезпечується за допомогою визначеної ДП, яка тісно пов'язана з правом. Право створює відповідну модель функціонування НБ без якої вона існувати не може. Водночас, слід мати на увазі, «що у зв'язку з фундаментальним переглядом ролі та завдань держави відносно суспільства, коли державу розглядають не як самодостатній інститут панування, а як засіб обслуговування суспільних інтересів, державна політика вже не може оцінюватись виключно через критерій її відповідності законам, адже, як відомо, інколи закони можуть бути неправовими, але повинна сприйматись широкими верствами суспільства як справедлива, адекватна суспільним потребам і відповідна універсальним цінностям права» [243, с. 7].

У контексті предмету нашого дослідження слушною вважаємо й думку науковців сектору безпеки про те, що «захистити нашу цивілізацію від пороків, вберегти її від руйнування та загибелі, вирішити проблему миру на багатостраждальній землі ... можливо тільки на основі нової світоглядної парадигми, побудованої на основі уявлення людини про себе як про духовну сутність, яка живе за всезагальними законами Світу та Космосу, єдиними законами природи, відповідно, з гуманістичними принципами та правилами життя на планеті» [101, с. 65].

ДП завжди спрямована на забезпечення суспільних інтересів, які завжди пов'язані з правами і свободами громадян, які не лише формально зафіксовані в Конституції, «а й мають реально забезпечуватись нею як правовим актом найвищої юридичної сили, якому властива ознака прямої імперативної дії (стаття 8 Конституції України) [35, с. 11-12].

Без пізнання соціальних закономірностей, починаючи з локальних і закінчуючи світовими, неможливо розробити і реалізувати ДП із ЗНБ, сформувати гармонійне безпечне суспільство, так само як неможливо побудувати будь-який технічний пристрій без знання відповідних технічних закономірностей. До цієї точки зору схиляється переважна більшість науковців сектору безпеки.

Право є відображенням закономірностей буття. Безпека існує, коли ці закономірності реалізуються. Отже, здійснення правових приписів є водночас реалізацією закономірностей буття відображених в цих приписах, тобто ЗНБ.

Основою права, як і інших регуляторів, є імперативи, тобто заборони й обов'язки людини, що породжуються закономірностями її існування. Ці права існують здебільшого для того, щоб вказувати лише сфери щодо яких діють заборони й обов'язки. При недотриманні імперативів цих закономірностей, якими можуть бути і можливості, і заборони, і зобов'язання, рівень НБ знижується, або вона відсутня взагалі [280 с. 86].

У ХХІ столітті з метою подолання глобальних викликів та загроз повинна існувати політико-правова модель ЗНБ України. Політика, як вже зазначалося вище, вченими в основному розуміється як мистецтво державного управління, наука про цілі держави і ефективні засоби їх досягнення. Виходячи з цього, на наш погляд, призначенням політики є визначення пріоритетних проблем в тій чи іншій сфері, а також суб'єктів, ефективних засобів, форм і методів їх вирішення. Однією із перших і головних функцій ДП є створення законів і норм права, що регулюють суспільні відносини. У цьому сенсі право – це одна із форм політики, в якому проявляється як загальна природа, так і механізми її реалізації.

ДП є основою управління державою. Як нами вже зазначалося в попередньому підрозділі, серед науковців немає одностайної думки щодо визначення поняття, сутності і змісту ДП. Водночас, переважна більшість з них пов'язують її здійснення (формування і реалізацію) з правом, відмічаючи, що ДП – це система принципів і цінностей, які формують цілі державного

управління в певній сфері, а також норм, управлінських заходів, рішень і дій, направлених на їх досягнення.

Вихідним з огляду на предмет і політологічну спрямованість дослідження є формулювання вчених-політологів і правників Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, згідно з яким ДП – це «система цілеспрямованих заходів, які ставлять за мету розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності конституційного, економічного, правового ладу країни. При цьому специфікою ДП, є те, що вона реалізується через владні структури, які мають повноваження застосування монопольного права держави на законний примус» [153, с. 35].

Таким чином, можна стверджувати, що ДП розуміється, по-перше, в правовому, тобто в форматі специфічного НПА, по-друге, в управлінському форматі, яка здатна вирішувати проблеми сучасного державного управління; по-третє, спрямована на задоволення суспільних інтересів, що складає зміст політичної діяльності.

Розглядаючи проблему співвідношення політики і права можна також дійти висновку, що політика і право утворюють єдиний політико-правовий комплекс, в якому вони тісно пов'язані і взаємодіють, виконують специфічні функції. При цьому політика виступає визначальною, провідною складовою. Вона виступає як ініціатор усього політико-правового спектру. Функція ж права полягає у забезпеченні умов, визначенні сил і засобів для реалізації домінуючої ідеології і з цих позицій тому є допоміжною по відношенню до політики.

У цьому зв'язку правова політика є особливою формою прояву політики держави як стратегії її діяльності, що регламентується НПА. Цілісне її формулювання знаходимо на в однойменній статті на сторінках першого тому ґрунтового видання «Міжнародна поліцейська енциклопедія» (2023): «Правова політика держави – це система правових принципів, теорій, концепцій, ідей, покладених в основу правової діяльності держави, і обов'язків,

що визначають ступінь взаємної відповідальності держави й особи. ... Вона спрямована на забезпечення нормального функціонування громадян, суспільства і його політичної системи, є засобом узаконення, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі офіційних лідерів і владних структур. Інші види політики можуть бути успішно застосовані тільки разом із правовою політикою. Правова політика держави реалізується в трьох головних напрямках: 1) правотворення; 2) застосування права; 3) розвиток правосвідомості й права культура населення» [124, с. 700].

Існує точка зору, відповідно до якої правову політику держави слід розглядати у двох аспектах: широкому та вузькому. Так, «у широкому розумінні – політика держави заснована на праві. У вузькому значенні – державна політика у правовій сфері суспільного життя» [24, с. 690].

Зважаючи на наведене вище визначення поняття «правова політика», підтримуємо висновок О. Безпалової про те, що «під правовою політикою слід розуміти цілеспрямовану державно-владну діяльність органів державної влади, що регламентується нормами чинного національного законодавства та спрямована на налагодження ефективних відносин між державою та суспільством у різноманітних сферах суспільного життя ... забезпечення на належному рівні основних прав та свобод людини і громадянина, формування правової свідомості та правової культури населення» [13, с. 87–92].

Питання взаємозв'язку політики, права, НБ і ДП та порядку буття є важливими для ЗНБ. На наш погляд, у цих взаємовідносинах не має первинності й вторинності. Вони існують у діалектичній єдності.

НБ є визначальною сферою правової політики України оскільки від її ефективності наряду залежить сам факт існування держави, тобто безпечного її функціонування і сталого розвитку.

Виходячи з цього вважаємо, що *сутність формування державної політики із забезпечення національної безпеки, як політико-правової категорії*, полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку України шляхом розробки та законодавчого закріплення у формі відповідних

програмних документів визначеними суб'єктами необхідних правових засобів впливу – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності.

Відповідно до статті 2 Закону України «Про національну безпеку» «правову основу ДП у сферах НБ і оборони становлять Конституція України, цей та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України, а також видані на виконання Конституції та законів України інші нормативно правові акти» [196].

До останніх, на наш погляд, слід віднести : Стратегії національної і державної безпеки, економічної, енергетичної, воєнної, екологічної, біологічної, продовольчої, інформаційної та кібербезпеки, зовнішньополітичної діяльності, а також Концепцію контррозвідального режиму, Воєнну доктрину України, Національну розвідувальну програму, якими повинні визначатися принципи, цілі, завдання, суб'єкти і об'єкти ДП із забезпечення безпечного функціонування держави, напрями діяльності відповідних суб'єктів сектору безпеки.

Згідно п. 2 статті 3 цього НПА «Основними принципами, що визначають порядок формування ДП у сферах НБ і оборони, «є: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки» [196].

Зазначене дає нам підстави стверджувати, що ДП ЗНБ України – політико-правова категорія. Підтвердженням цього є наступне. *По-перше*, ДП ЗНБ визначається чинними законами України. Як слушно підкреслює Т. Авакян «шляхом прийняття законів, внесення змін до них, їх скасування та призупинення формується безпекова політика України» [2, с. 129]. При цьому слід мати на увазі, що важливими для ЗНБ є соціальні закони. Соціальним

законам дають таке визначення: «Це об'єктивний стійкий і повторюваний, причинно-наслідковий зв'язок між соціальними явищами, процесами, сторонами громадського життя, що виникає, виявляється і реалізується завдяки масовій діяльності і через діяльність людей» [116, с. 139].

Поряд із законами ДП України у зазначеній сфері суспільних відносин визначається також чинними підзаконними НПА вищих органів державної влади – Указами Президента України та Постановами ВРУ. На наш погляд, умовно НПА, що мають відношення до ДП можна поділити на НПА, які визначають концептуальні засади вітчизняної ДП із ЗНБ та НПА, що визначають ДП із ЗНБ окремих сфер життєдіяльності держави.

До перших, які є НПА вищого рівня відноситься Конституція України та Закон України «Про національну безпеку України». До другої групи, яка представляє НАП нижчого рівня, є відповідні Концепції, Доктрини і Стратегії. До зазначеної групи також можна віднести і Постанови ВРУ: від 9 квітня 1992 року № 2264-ХІІ «Про додаткові заходи по забезпеченню набуття Україною без'ядерного статусу»; від 2 липня 1993 року № 3360-ХІІ «Про Основні напрями зовнішньої політики України»; від 19 жовтня 1993 року № 3529-ХІІ «Про воєнну доктрину України», які були чинними до прийняття законів України з питань, щодо яких йшлося в названих Постановах ВРУ. Загалом законодавство, що регулює засади ДП, визначає її принципи, завдання, напрями, суб'єкти здійснення.

По-друге, механізм формування та реалізації ДП, складається з практичної діяльності відповідних суб'єктів – органів державної влади у сфері правового регулювання соціальних відносин (Президент України, ВРУ, РНБОУ, КМУ) та інституцій громадянського суспільства. А самі суб'єкти ДП із ЗНБ та їх повноваження визначені Конституцією України, іншими законами України.

Основою ДП є нормотворчість, яка повинна будуватись на певних принципах. Принципи нормотворчості – це фундаментальні основи, на яких вона базується. Цими принципами є: демократизм, законність, системність,

науковість, гуманізм, доцільність, об'єктивність, обґрунтованість, організованість, планомірність, прозорість і відкритість нормотворчого процесу [280, с. 174–177].

Американський правознавець Ренді Е. Барнетт слушно стверджує: «яким би «несправедливим» не був певний конституційний лад у плані встановлення державної монополії на реалізацію влади, він, однак, може бути легітимним мірою його спрямованості на захист законних прав тих, кому він нав'язаний без їхньої дійсної згоди» [292, с. 74].

Висновок про те, що ДП є політико-правовою категорією підтверджується і її характерними ознаками, на що звертають увагу й інші вітчизняні науковці. Так, В. Тертичка, обґрунтовуючи, що ДП – «це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій» [257, с. 83] виокремлює, зокрема такі її характерні риси : «це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована дія/бездія, що розробляється для досягнення поставленої мети», ДП «засновується на законі, тобто вона має бути легітимною» .... «ґрунтується на монополії держави на законний примус чи насильство» [257, с. 84].

Обов'язковою умовою формування ефективної ДП є дотримання її конституційних засад. Конституція України, в якій визначено цілі держави, цінності національних інтересів становить ядро, є визначальним чинником визначення ДП із ЗНБ та механізмів практичній її реалізації.

На визначальну роль і місце Конституції України у формуванні та реалізації ДП звертає увагу низка учених-правознавців. Так, зокрема, І. Гладуляк стверджує, що конституція «з реальними правовими актами перетворюється на один з вирішальних чинників суспільного і державно-правового розвитку. .... Причому Конституція постає не лише як один з можливих чинників впливу на державну політику, а саме як її фундаментальна основа та вирішальний фактор, без якого зникають демократичні основи.» [35].

Визначальну роль Основного Закону у формуванні ДП доводять В. Селіванов [238, с. 313–314] і А. Коршунова [94, с. 161].

Про те, що ДП є політико-правовою категорією свідчить і наявність у змісті реалізації ДП із ЗНБ таких обов'язкових компонентів : прийнятих і закріплених НПА рішень вищих органів державної влади з розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, ЗДБ і ЗНІ; спеціального(них) виконавчого(них) суб'єкта(ів) – органу(ів) державної влади уповноваженого(них) чинним законодавством на втілення в життя рішень вищих органів державної влади, що стосуються життєдіяльності держави у певних сферах, які забезпечують її сталий і безпечний розвиток; здійснення спеціальним (ними) виконавчим (ним) суб'єктом (ами) – уповноваженим органом (ами), в межах його (їх) компетенції, визначеної чинним законодавством, впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини з метою її сталого і безпечного розвитку шляхом розробки і проведення відповідної системи цілеспрямованих заходів, використання певних форм та методів, передбачених законодавством.

Підсумовуючи зазначене можна стверджувати, що ДП із ЗНБ нерозривно пов'язана з правом. Її формування і реалізація обов'язково передбачає : створення відповідного правового механізму (розробку і прийняття відповідних НПА, в яких повинні бути визначені основні засади ДП – мета, завдання, основні напрями, суб'єкти та їх правовий статус, об'єкти, заходи і засоби). Розробка і впровадження в практику належної НПБ має особливе значення оскільки є необхідною передумовою реалізації ДП.

ДП в правовій державі є політико-правовою категорією, тому що в правовій державі вся державна діяльність опосередковується правом, оскільки права держава – це така держава, яка на основі права, в порядку передбаченим правом забезпечує основні права і свободи особи. Те, що ДП є політико-правовою категорією безпосередньо слідує зі статті 19 Конституції України, яка встановлює, що державні органи, їх посадові особи повинні діяти на основі, в межах і в порядку, передбаченими законодавством.

Обов'язковою умовою формування і реалізації ефективної ДП є дотримання її конституційних засад. Конституція України, в якій визначено цілі

держави, цінності національних інтересів становить ядро, є визначальним чинником визначення ДП ЗНБ та механізмів практичній її реалізації. Нехтування приписами Основного закону або маніпуляції з конституційними положеннями при формуванні ДП ЗНБ замість усунення реальних і потенційно можливих загроз їй та вирішення суспільних потреб, можуть звести до перетворення її на один з інструментів реалізації власних інтересів окремих політичних сил, спричинити втрату нею легітимності.

Реалізація ДП із ЗНБ здійснюється правомірними заходами в рамках нормативно-правових програмних документів. При цьому НПА з встановлення дозволів, заборон і обмежень повинні відповідати певним принципам, що являють собою фундаментальні основи, на яких базується нормотворчість.

Відтак, відсутність законодавчого закріплення прийнятих рішень уповноваженим органом державної влади щодо формування і реалізації системи цілеспрямованих заходів з розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, ЗБД і ЗНІ або прийняття чи реалізація таких рішень не уповноваженими на це законодавством суб'єктами не може бути віднесено до ДП та її реалізації.

ДП із ЗНБ – політико-правова категорія, оскільки її ядром є правова політика держави із ЗНБ. Розглядаючи проблему співвідношення політики і права можна дійти висновку, що політика і право умовно утворюють єдиний політико-правовий комплекс, в якому вони тісно пов'язані і взаємодіють, виконують специфічні функції. При цьому політика виступає визначальною, провідною складовою. Вона виступає як ініціатор усього політико-правового спектру. Функція ж права полягає у забезпеченні умов, визначенні сил і засобів для реалізації домінуючої ідеології і з цих позицій тому є допоміжною по відношенню до політики [82, с. 67–68].

Враховуючи визначну роль права у визначенні і проведенні ДП із ЗНБ, на наш погляд, остання повинна будуватися на фундаментальних правових наукових основах, які вивчаються філософією права як фундаментальною юридичною наукою про сутнісні закономірності виникнення, розвитку,

існування правових явищ. Утворення і реалізація права має теоретичну (гносеологічну) і практичну (праксеологічну) сторони, які нерозривно взаємопов'язані, тому що без теорії правові явища не можна адекватно пізнати і використати з практичною метою.

2.2. Теоретичні і правові засади формування державної політики України із забезпечення національної безпеки в 1991-2004 роках

Розбудова України як демократичної, соціальної, правової держави потребує реформування політичного життя. Особливо це актуалізується в сучасний період у зв'язку з динамічними змінами, що відбуваються у світі.

Уповільнення цього процесу обумовлено відсутністю сформованої загальної політики України, а також ДП із надійного ЗНБ як гарантії самого факту безпечного існування і сталого розвитку держави. Для вирішення цієї проблеми потрібно мати чітке розуміння сутності ДП у зазначеній сфері, науково обґрунтовані теоретичні і організаційно-правові основи її формування визначені за результатами вивчення існуючої практики та досвіду, у тому числі й минулого.

Будучи основою для своєчасного виявлення назрілих проблем в будь-якій сфері суспільного життя та впровадження відповідних механізмів з метою їх вирішення, ДП, як вважає В. Тертичка – відіграє надзвичайно важливу роль у сталому розвитку держави. [257, с. 5]. Визначення стану формування ДП в певний період часу апіорі передбачає її аналіз, підходи до розуміння якого та методики проведення достатньо широко виписані у працях зарубіжних і українських науковців [230, с. 5]. При цьому «центральною моментом в аналізі політики є наявність проблеми для аналізу, тобто якоїсь ситуації, що потребує втручання з боку тих чи інших органів влади. Взагалі окремим питанням є те, чи повинна влада брати на себе ту чи іншу проблему, чи вона може бути вирішена без державного втручання» [235, с. 222].

Перед тим як перейти до аналізу формування ДП України із ЗНБ у визначений нами період вважаємо за доцільне розглянути загальні теоретико-

правові основи цього виду діяльності. О. Скрипнюк звертає увагу, що у будь-якій країні вона формується під впливом багатьох чинників у зв'язку з чим буває доволі кон'юнктурною та персоніфікованою. У правовій, соціальній і демократичній держави вона узгоджується з інтересами суспільства. У перехідні або реформаційні періоди, під час кланової боротьби не виключається прийняття важливих державних рішень виключно на задоволення корпоративних, а не загальносуспільних інтересів, зважаючи на реальний вплив кланів на формування політики [243, с. 8]. З формальної точки зору ці дії мають бути визнані складовою ДП, оскільки вони здійснюються владними органами. «На рівні буденної свідомості досить часто ототожнюють дії носіїв державної влади із самою державною владою або державою загалом. Попри це, прикрі та ганебні факти заподіяння шкоди органами державної влади, посадовими особами суспільним і державним інтересам не слід окреслювати поняттям «державна політика» – стверджує Н. Коршунова [94, с. 87-88].

Слід відмітити, що множинність різного роду наукових та інших інтерпретацій ДП зумовило звернення вчених до проведення їх систематизації як в межах окремих соціальних наук, так і в напрямі формування загальнонаукового її бачення [259, с. 105]

Так, зокрема, В. Андріяш, посилаючись на О. Кучеренко, який розробив одну з перших у вітчизняній політологічній науці класифікацію підходів до концептуального розуміння ДП, вважає, «що в сучасній суспільно-політичній думці переважають три головні концепції державної політики», а саме: плюралістична, суспільного вибору та детерміністська. «Саме ці концепції, як теоретичний інструмент дослідження, дають можливість визначення певної логіки виявлення необхідних умов для розробки концептуальних засад формування та здійснення державної політики» [7].

Н. Коршуновою класифіковано ДП : «за територією здійснення на внутрішню та зовнішню; за механізмом відносин між суб'єктами розроблення й реалізації державної політики на розподільну, перерозподільну, регулятивну, адміністративну, антикризову; за регіональним виміром на центральну,

регіональну та муніципальну; за запланованим періодом дії на короткострокову, середньострокову та довгострокову; за часовим виявом або актуальністю на поточну і перспективну; за основними сферами життя суспільства на економічну, соціальну, політичну, культурну та правову; за формами діяльності держави на інноваційну, антикорупційну тощо» [94, с. 3-4].

Наведені класифікації ДП, на наш погляд, не можна вважати завершеними оскільки ними не передбачається розподіл ДП за таким критерієм як напрями діяльності держави у безпековій сфері. Тому нами вбачається за можливе класифікувати ДП за цим критерієм на ДП: із забезпечення правопорядку; із ЗНБ, із ЗДБ, із забезпечення економічної безпеки, із забезпечення воєнної безпеки, із забезпечення енергетичної безпеки, із забезпечення екологічної безпеки, із забезпечення продовольчої безпеки, із забезпечення біологічної безпеки, із забезпечення демографічної безпеки, із забезпечення гуманітарної безпеки тощо. Зазначені види ДП мають визначальне значення для самого факту існування держави, безпечного функціонування її державного механізму, усіх сфер життєдіяльності та гарантування їх сталого розвитку.

Першочерговим призначенням ДП є ЗДБ, інтересів суспільства, насамперед своєчасне запобігання зовнішніх загроз, охорона суспільного порядку і гарантування безпеки громадян, задоволення їх матеріальних і культурних потреб, реалізація прав і свобод та ін.

На погляд авторів видання «Економічний розвиток і державна політика» (2001) змістом ДП є визначення нагальної проблеми, цілей та знарядь, що будуть застосовані органами державної влади для її вирішення [61, с. 375].

На погляд Н. Коршунової, зміст ДП, визначається «за допомогою певної теоретичної моделі, яка містить характеристики суб'єктів (акторів), об'єктів, цілей (мети), результатів (наслідків), засобів, дій та операцій державної політики. Ці компоненти становлять незмінну основу державної політики, зберігають її властивості навіть за умов зовнішніх змін, надають рис сталості» [94, с. 92].

Латентний парадокс масової політичної участі у трансформаційних процесах досліджує М. Гон й доходить висновку, що «з одного боку, вона відображає стрімке зростання політичної свідомості громадян, їхню інтеграцію у вироблення проєкту майбутнього держави; з другого, «ритуали одностайності», котрі демонструє об'єднана спільним світоглядом і політичними цінностями маса, є тим соціальним середовищем, яке демонструє потребу політичного лідерства й легітимізує його» [38, с. 328].

На відміну від діяльності інститутів громадянського суспільства, яка є засобом вираження їх інтересів, призначенням ДП є вирішення проблем забезпечення загальнодержавних інтересів [54, с. 11-12].

Аналогічної думки дотримується Д. Тихомиров, який зазначає : «формування ДП, яка є складовою публічної політики, в демократичній державі є волевиявленням народу, здійснюється у взаємодії певних органів державної влади з недержавними інституціями, але основним суб'єктом є органи державної влади, які здійснюють державно-політичне врядування, мають повноваження приймати державно-політичні рішення, надавати їм форми НПА, що зумовлює необхідність розрізняти суб'єктів, які безпосередньо формують державну політику, і суб'єктів (державних і недержавних), які беруть участь у її формуванні» [260, с. 6].

Іншим обов'язковим елементом змісту є об'єкт. Об'єкт, це – те на що спрямована ДП. У найзагальнішому значенні Н. Кормунова об'єктом називає суспільні відносини [94, с. 92].

Цілі ДП – бажані її результати тобто вирішення нагальних суспільних проблем. О. Рябічко наголошує на тому, що «виходячи з цілей, розробляються альтернативні шляхи досягнення цілей, які включають сукупність конкретних завдань і заходів – конкретних кроків, які треба здійснити для вирішення проблеми» [235, с. 222-223].

В. Селіванов, посилаючись на А. Малько, стверджує, що «головною метою державної політики має бути об'єднання волі і дій багатьох людей щодо досягнення певних загальних цілей, сформульованих, зокрема, державою, і які

обумовлені як публічними потребами та інтересами суспільного розвитку, так і приватними потребами й інтересами людей» [236, с. 18].

Як вважає Н. Коршунова «розкриття змісту державної політики передбачає структурну її характеристику як відповідного системного феномену, що вимагає не лише виокремлення складових елементів, а й з'ясування їхньої ролі стосовно один одного всередині системи» [94, с. 92].

Науковці НАДУ – автори базового підручника з державної політики (2014) вважають, що ДП є системною категорією для розуміння «владного способу організації суспільства» [54, с. 18]. Відтак, є підстави розглядати ДП, як один із головних видів державно-управлінської діяльності.

Перш ніж розпочати аналіз ДП України із ЗНБ протягом становлення нашої Вітчизни як незалежної, суверенної держави вважаємо за доцільне з'ясувати місце і роль останньої в політичній системі суспільства.

Держава як політико-територіальне утворення завжди виступає головним інститутом політичного управління в країні. Її сутність і форма опосередковані певними соціальними функціями, в яких розкриваються місце і роль держави в політичній системі суспільства традиційно поділяють на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх відносять: економічну, соціальну, правову, політичну, освітню і культурно-виховну та екологічну. А зовнішніми – забезпечення національної безпеки, захист громадського порядку, захист інтересів держави на міжнародній арені та розвиток міжнародного співробітництва. Для їх здійснення держава використовує наявні засоби, ресурси та систему спеціальних органів, які утворюють у сукупності відповідний виконавчий механізм держави. На практиці вказані вище функції держава реалізує за допомогою відповідної політики [1, с. 93]. Це стосується безперечно і забезпечення національної безпеки.

Як слушно підмічає М. Дзевелюк «формування і реалізація цілеспрямованої, соціально орієнтовної, стабільної і компетентної державної політики є однією з умов існування правової, соціальної, демократичної держави» [45, с. 23].

ДП розробляється визначеними законодавством суб'єктами з урахуванням багатьох чинників. До них, на наш погляд, слід віднести: наявність розуміння соціальним середовищем актуальності проблеми, що потребує вирішення, достатньої у нього правосвідомості, а також готовності до сприйняття передбачуваного курсу з її розв'язання, рівень кадрового потенціалу, стан ресурсної бази, системи фінансового, інформаційного, матеріально-технічного, технологічного та правового забезпечення, а також відповідного механізму регулювання суспільних відносин.

ДП – стверджує О. Скрипнюк – «не може бути зведена до простої сукупності державних програм правового, культурного, економічного, соціального, екологічного розвитку. Оскільки держава є суб'єктом ДП, то ця діяльність має певним чином впливати на об'єктивний стан справ у тій чи тій сфері. ... З цього погляду державна політика не тільки розробляється державою, а й реалізується нею і така держава повинна бути дієздатною» [243, с. 9]. Проте зазначене не виключає участі у процесі формування ДП інститутів громадянського суспільства, окремих громадян, адже «формування і реалізація цілеспрямованої, соціально орієнтованої, стабільної і компетентної ДП є однією з умов функціонування соціальної держави» [243, с. 10].

У цьому контексті привертає увагу твердження В. Марчука та інших політологів, що «органи державної влади, які відповідають за прийняті рішення, у тому числі спільні, повинні володіти притаманною мистецтву політики безпеки здатністю раціонально долати ситуації, які загрожують країні значними втратами і не дають можливості будувати відносини та налагоджувати ефективну взаємодію з інститутами громадянського суспільства, знаходити те основне, без чого неможлива міцна державність» [300, с. 343].

Це важливо й з огляду на перманентну внутрішньополітичну кризу в державі, існуючу конфронтацію та розбіжності між політичними партіями, що можуть спричинити перешкоджання в ухваленні важливих законів, проведенні реформ, управління важливими сферами національної безпеки, мати негативні

наслідки для оборони країни та її позицій на міжнародній арені. Показовими є результати соціологічних досліджень, що свідчать про вплив політичної конфронтації на рівень довіри громадян до влади. Так, за даними опитування, проведеного Центром Разумкова у вересні 2024 року 48,5% українців довіряють президенту, 41,5% – не довіряють, решту не визначились [140]. Результати дослідження громадської думки і національних переконань, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Київським Безпековим Форумом з 24 квітня по 4 травня 2025 року, зокрема свідчать, що серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 92,7% опитаних), волонтерських організацій (80,2%), добровольчих загонів (80,2%), Церкви (80,2%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (88,3%), Національної гвардії України (78,8%), Державної прикордонної служби (77,6%), Міністерства оборони України (65,5%), Служби безпеки України (64,5%), громадських організацій (61,8%), голови міста (селища, села), в якому живе респондент (53,1%), Президента України (59,8%). Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють 74,5%), політичним партіям (73,1%), Верховній Раді України (74,7%), судам (судовій системі загалом) (71,1%), Уряду України (68,8%) [270].

Такий стан є перманентним й вимагає цілеспрямованої діяльності з формування і утвердження сприйняття державної влади як надійного захисника та організатора заходів забезпечення безпеки суспільства і держави.

Тому погодимось з О. Вонсовичем, що «політична криза, яка з кожним роком поглиблюється через суперечливі погляди різних політичних сил на ключові державні процеси, є однією з основних загроз для національної безпеки держави. Це ставить під сумнів ефективність системи національної безпеки, що може призвести до зростання ризиків і небезпек, а також зниження рівня захисту» [34 с. 303].

У вітчизняній ДП, НПБ, на основі якій вона формується, а потім і реалізується, повинні знаходити, на думку В. Селіванова, своє усвідомлене

відображення сучасні тенденції суспільного розвитку [236, с. 16].

Розробка ДП розпочинається після визначення за результатами аналізу нагальної проблеми соціального, економічного, етнічного, демографічного характеру, що потребує розв'язання. Це у свою чергу вимагає з'ясування питань, «пов'язаних із реалізацією прийнятих рішень» [22, с. 10]. Водночас, при формуванні і реалізації ДП проблематичним є дотримання того щоби певні заходи не зачіпали окремих інтересів і цінностей певних категорій осіб чи етнічних спільнот. Аналізуючи спроби центральної влади України інспірувати єврейську карту в час політичної кризи кінця 2013 – початку 2014 рр., її ініціативи, спрямовані на використання антисемітських інсинуацій задля дискредитації та придушення опозиції, відміни президентських виборів М. Гон вказує на виниклу тоді небезпеку «спонтанних проявів антисемітизму, етнічного насильства – нападів на євреїв представників маргінальних праворадикальних груп, а також загроза провокування до проявів етнічної упередженості щодо національних меншин з метою дискредитації Майдану як екстремістів» [36, с. 14]. Такі явища, як в попередні історичні періоди, так і в новітній політичній історії, що висвітлені у низці праць, зокрема колективній праці політологів «Єврейська громадсько-політична думка ХХ – початку ХХІ сторіччя в Україні» (2011) [64], вважаємо, можна розглядати як загрозу НБ держави, є недопустимими й вимагають відповідних заходів реагування органів державної влади й органів місцевого самоврядування, інституцій громадянського суспільства.

Як слушно підкреслює П Манжола «формування та втілення ДП відбувається через прийняття управлінських рішень. Останнє є технологічною компонентою політичної влади, що пов'язана з управлінням суспільними процесами» [115, с. 13].

Формування ДП відбувається за певним алгоритмом. М. Дзевелюк, поділяючи позицію І. Петренка, наголошує, що ДП «формується у п'ять етапів : *ініціювання політики* – визначення і аналіз суспільних проблем, формування цілей і пріоритетів ДП; *формування політики* – розробка ДП, що передбачає

узгодження інтересів, цілей і засобів їх досягнення; *ухвалення політики* – легітимізація та фінансування, закріплення розробленої політики в низці рішень і програм; *реалізація* – здійснення і моніторинг ДП, що передбачає комплекс заходів із впровадження прийнятих рішень і програм; *оцінка політики* – перевірка її ефективності і якості, регулювання ДП, внаслідок чого може бути коригування або відмова від впровадження політики» [45, с. 23].

Такий підхід до визначення алгоритму формування ДП, на наш погляд, є певним чином суперечливим : по-перше, в запропонованому варіанті присутня тавтологія, оскільки другим етапом формування ДП визначено *формування політики*; по-друге, пропонуючи вважати четвертим етапом реалізацію в ньому зміщуються два види діяльності формування та реалізація ДП.

Вважаємо, що формування ДП передбачає 3 етапи (Додаток Г). *Перший – підготовчий*, який полягає в аналізі і оцінці існуючої ситуації в країні; визначенні, усвідомленні та формулюванні актуальної суспільної проблеми, що підлягає нагального вирішення для ЗНБ; пошук варіантів (альтернатив) розв’язання зазначеної проблеми, вибір з них оптимального, прогнозування результатів його реалізації; обґрунтуванні необхідності формування ДП та її моделі; прийнятті щодо цього відповідного рішення.

Другий – основний. На ньому здійснюється безпосередня розробка ДП, визначаються її зміст (мета, завдання, об’єкти і суб’єкти, повноваження останніх, засоби вирішення існуючої суспільної проблеми).

Третій – завершальний, який передбачає ухвалення на законодавчому рівні (затвердження Указом Президента України, Постановою ВРУ, КМУ) прийнятого рішення – закріплення його у вигляді НПА, програмно-цільового та організаційно-розпорядчого документу – Доктрини, Стратегії, Концепції [307].

При цьому слід мати на увазі, що ДП є динамічною, залежить від змін суспільно-політичної обстановки в країні і світі.

Сутність формування державної політики із забезпечення національної безпеки, як політико-правової категорії полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку країни шляхом розробки, законодавчо

визначеними суб'єктами, відповідних правових засобів – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сфери її життєдіяльності.

Зазначені правові засоби впроваджуються НПА, які утворюють у своїй сукупності відповідну систему – законодавчу базу. Започаткування її в Україні розпочалося 16 липня 1990 року коли Верховною Радою тоді ще Української РСР було прийнято Декларацію про державний суверенітет, а 24 серпня 1991 року – Акт проголошення незалежності України. В ньому зазначається, «що виходячи з права самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна рада Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України. Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України» [6]. В той же день Верховна рада прийняла Постанову № 1427-XII. «Про проголошення і незалежність України», якою ухвалила: «проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою. З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови Уряду та інші акти законодавства республіки» [210]. Після прийняття Декларації про державний суверенітет і Акта проголошення незалежності в Україні було прийнято низку НПА, спрямованих на забезпечення безпеки й оборони, на основі яких і ґрунтувалась ДП НБ нашої країни період її зародження і становлення як незалежної соборно держави. Таких періодів, на наш погляд, є два саме:

Перший період – зародження ДП НБ України (липень 1990 року – червень 1996 року). Він розпочався з Декларації про державний суверенітет (далі Декларація), проголошеної 16 липня 1990 року ВРУ. Декларація створила для цього певне правове підґрунтя, тобто фактично започаткувала ДП НБ України. У Декларації в зазначеному контексті становлять інтерес розділи 6, 7, 9 і 10. Так, в розділі 6 закріплюється економічна самостійність. У розділі 7

визначається основи екологічної безпеки та зовнішня і внутрішня безпека. Розділ 9 присвячений зовнішній і внутрішній безпеці. У розділі 10 йдеться про міжнародні відносини, зокрема, стверджується, що Україна є суб'єктом міжнародного права [47].

Після здобуття державності і оголошення у Декларації своїх національних інтересів ВРУ було прийнято низку Постанов : «Про утворення Ради оборони України»; «Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України»; «Про оборону України»; «Про Збройні Сили України», а також зроблено Заяву «Про без'ядерний статус України», які заклали підвалини державної політики забезпечення національної безпеки. Наступним кроком держави було прийняття Законів України : «Про державний кордон», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України» (ЗСУ) , «Про Службу безпеки України» (СБУ), «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про цивільну оборону України», «Про державну таємницю», «Про захист інформації в автоматизованих системах», а також Указ Президента України: «Про утворення Державного митного комітету України», Розпорядження Президента України «Про тимчасове положенням про Раду національної безпеки України», Указ Президента України «Про Положення про Раду національної безпеки України» (РНБО) та Постанови ВРУ: «Про внесення змін в Постанову Верховної Ради України «Про утворення Ради оборони України», «Про додаткові заходи по забезпеченню набуття Україною без'ядерного статусу», «Про основні напрями зовнішньої політики України», «Про воєнну доктрину України». Завдяки цим НПА почалося формування суб'єктів сектору безпеки і оборони, які безпосередньо втілюють в життя ДП із ЗНБ, були визначені концептуальні засади оборони та будівництва Збройних Сил України, основні напрями зовнішньої політики України. Окрім того, в цей же період було укладено Угоду про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами. Зазначені НПА заклали основи ДП із ЗНБ молодій незалежній державі України. Для їх розуміння коротко розкриємо їх зміст.

Так, *Закон України «Про оборону України»* від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. визначив «засади оборони України та підготовки держави до оборони» а також правові основи, суб'єкти оборони, їх повноваження та організацію діяльності із забезпечення оборони України (розділ 1-2) [199].

Згідно із Законами України № 3547- ХІІ від 21.10.93 р., № 221/94-ВР від 20.10.94 р., № 387/94-ВР від 17.10.95 р. до Закону України «Про оборону України» були внесені незначні зміни, які стосувалися, зокрема Порядку введення правового режиму воєнного стану і затвердження Положення про територіальну оборону [169]; організації територіальної оборони, суб'єктів, які залучаються до виконання її завдань територіальної оборони та порядку їх взаємодії, [170]; повноважень органів державної влади у сфері оборони [168].

Закон України «Про Службу безпеки України» 1992 року закріпив на законодавчому рівні функції, завдання, правові і організаційні засади функціонування правоохоронного органу спеціального призначення із ЗДБ – Служби безпеки України [220].

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 року визначив правову основу, суб'єктів, підстави використання для виконання завдань із забезпечення НБ і ДБ України такого специфічного інструментарія як оперативно-розшукова діяльність [200].

Закон України «Про Збройні Сили України» 1992 року визначив загальну структуру, склад, організацію, дислокацію, функції, правову основу, засади діяльності ЗСУ, керівництва, фінансування, забезпечення та управління ними, а також соціальний і правовий захист причетних до них осіб [191].

Закон України «Про державну таємницю» 1994 року визначив державну політику щодо державної таємниці, основні організаційно-правові основи щодо охорони державної таємниці [177].

Закон України «Про цивільну оборону України» 1993 року визначив загальні засади організації цивільної оборони України (її систему, завдання, керівництво), повноваження її суб'єктів, а також порядок міжнародного співробітництва в цій галузі [227].

Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» 1994 року визначив об'єкти захисту, суб'єкти та їх повноваження у сфері захисту інформації в цих системах [190].

Постановою ВРУ від 11 жовтня 1991 року № 1658-XII було створено Раду оборони України як «вищий державний орган колегіального керівництва питаннями оборони і безпеки України, який утворюється з метою вироблення стратегії і постійного вдосконалення політики у сфері оборони і державної безпеки, всебічної наукової оцінки характеру військової загрози, визначення ставлення до сучасних війн, ефективного контролю за виконанням завдань держави та її інститутів по підтриманню обороноздатності України на рівні оборонної достатності» [225].

Постановою ВРУ від 11 жовтня 1991 року № 1659-XII «Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України», передбачалось, що «необхідність забезпечення колективного захисту визначає наявність на території України військ (сил) двох рівнів: Збройних сил України та з'єднань (частин) колективної стратегічної оборони» [193].

Заявою ВРУ від 24 жовтня 1991 року № 1697-XII «Про без'ядерний статус України» було підтверджено «намір України, висловлений у Декларації про державний суверенітет від 16 липня 1990 року, дотримуватися трьох неядерних принципів : не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [163]. Це означало, не дивлячись на велику наявність ядерної зброї на своїй території (третій за розміром ядерний арсенал у світі), Україна у своїй ДП, керуючись національними інтересами, взяла курс на без'ядерний статус.

Постановою ВРУ від 9 квітня 1992 року № 2264-XII «Про додаткові заходи щодо забезпечення набуття Україною без'ядерного статусу» було підтверджено «намір України приєднатись до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року ...взятий курс Україною курс на мирне співробітництво з усім світовим співтовариством, позаблоковість, нейтралітет і дотримання в майбутньому трьох ядерних принципів» [181].

Постанова ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України» 1993 року визначила «забезпечення національної безпеки» однією з головних пріоритетних функцій зовнішньої політики України відповідно до її найважливіших загальнонаціональних інтересів та завдань [250, с. 167]. При цьому було окреслено окремі концептуальні положення ЗНБ. Зокрема, визначено засади, напрями, пріоритети, функції зовнішньої політики та механізми її здійснення, задекларовано, що «Україна виступає за створення всеохоплюючих міжнародних систем універсальної та загальноєвропейської безпеки і вважає участь у них базовим компонентом своєї національної безпеки» [203].

Таким чином, Постанова ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України», за оцінкою В. Смолянюка, стала «основою, а у певному сенсі й каталізатором насичення нормативно-правового простору України, суспільно-політичної свідомості в цілому проблематикою націєбезпечного спрямування» [250, с. 167].

Постанова ВРУ «Про воєнну доктрину України» 1993 року визначила, що «Стратегічним завданням України в галузі оборони є захист її державного суверенітету і політичної незалежності, збереження територіальної цілісності та недоторканності кордонів». В ній також було розкрито : воєнно-політичні цілі України та міжнародні пріоритети у сфері ЗНБ; причини воєнної небезпеки і ставлення України до війни; ставлення України до ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення; основні напрями забезпечення воєнної безпеки; основні завданнями забезпечення воєнної безпеки у мирний і воєнний час; завдання ЗСУ та принципи їх будівництва; підготовку ЗСУ до захисту від агресії; мету і принципи воєнно-економічної політики; підготовку держави і населення до оборони» [173].

Розпорядженням Президента України від 3 липня 1992 року № 117/92-рп було затверджено тимчасове положенням про Раду національної безпеки України. Згідно нього Раду було визначено як консультативно-дорадчий орган у системі державної виконавчої влади при Президентові України, головним

завданням якого є «підготовка пропозицій та проектів рішень Президента України щодо реалізації політики у сфері захисту національних інтересів та забезпечення національної безпеки України» [224].

Указом Президента України від 23 серпня 1994 року № 469 було затверджено нове Положення про Раду національної безпеки України. Згідно з ним її визначено «колегіальним органом при Президентові України, який здійснює організаційно-координаційну діяльність в галузі ЗНБ» [205].

Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами (№ 998_012 від 14 червня 1994 року, яку ратифіковано Законом України 237/94-ВР від 10.1.1994 року), були визначені цілі Партнерства, процедури та механізми для політичного діалогу, принципи торгово-економічного співробітництва. Але набула вона чинності лише 01.03.1998 року [265].

Другий період – становлення ДП НБ (червень 1996 року – січень 2005 року). В цей період прийнято: Конституцію України, спеціальний НПА – Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України, низку Законів України: «Про Раду національної безпеки України і оборони», «Про аварійно-рятувальні Служби», «Про розвідувальні органи України», «Про дипломатичну службу», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про боротьбу тероризмом», «Про Державну прикордонну службу України», Митний кодекс України 2002 року, Укази Президента України: «Про утворення Ради національної безпеки і оборони України»; «Щодо затвердження Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України; «Про Державну програму будівництва і розвитку збройних Сил України до 2005 року», а також підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору» й набула чинності «Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами».

Конституція України – є основою всього законодавства України, у тому числі з визначення концептуальних засад ЗНБ. По суті вона містить

формалізовану модель відповідної ДП, оскільки визначає основні начала, принципи. Конституція України – наголошує В. Ліпкан – «закріпила життя особи та здоров'я, права і свободи, честь і гідність людини найвищою соціальною цінністю що свідчить про виключне значення для матеріалізації у праві, його приписах і нормах положень щодо ЗНБ» [107, с. 146].

У Конституції України згадується в кількох значеннях термін «національна безпека», а також подаються такі інші фундаментальні терміни безпекової сфери як: державна, економічна, інформаційна, екологічна безпека, ЗНБ, оборона, захист Вітчизни, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, національні інтереси, небезпека, військові формування та правоохоронні органи держави. Так, у статті 16 закріплено припис, за яким забезпечення екологічної безпеки «є обов'язком держави», а у статті 17 – що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення економічної і та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу, оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на ЗСУ, ЗДБ і захист державного кордону на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом». Відповідно до статті 18 «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права». У статті 65 наголошується, що «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України». Водночас, статтями 32, 34, 36, 39 Конституції України передбачено, що «виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, економічного добробуту та прав людини, охорони здоров'я населення здійснення гарантованих конституційних прав особи може бути обмежено законом». У статті 44 зазначається, що «порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності ЗНБ,

охорони здоров'я, прав і свобод інших людей». Поряд з цим Конституція України закріпила положення (п. 17 частини 1 статті 92) відповідно до якого «основи НБ, організації Збройних Сил України і забезпечення громадського порядку» визначаються виключно Законом» [87].

Проаналізувавши обмеження прав громадян, запроваджені у зв'язку з російською агресією проти України, С. Дерев'яно робить висновок, що «чинне законодавство України створює загалом основу для функціонування режиму воєнного стану, встановлені законодавством України обмеження щодо реалізації громадянами конституційних, зокрема, політичних прав, на наш погляд, є достатньо вичерпними.» [52, с. 35–36].

У Конституції України також закріплені принципи воєнної політики нашої держави, шляхи і напрямки будівництва і функціонування військової організації. Окрім того передбачено створення і функціонування координаційного органу з питань НБ і оборони при Президентові України – РНБОУ (стаття 107), визначені суб'єкти ЗНБ та основні їх повноваження і функції, зокрема: Президента України щодо забезпечення ним НБ) та керівництва РНБОУ (стаття 106); КМУ щодо здійснення заходів із забезпечення обороноздатності і НБ (стаття 116) [87].

Тобто за висновком В. Ліпкана, «у Конституції в загальній формі «юридично закріплюється мета, функції, компетенція і принципи взаємодії державних і недержавних суб'єктів ЗНБ України» [107, с. 183].

Таким чином, як вважає В. Смолянюк: «конституційний рівень рефлексії діяльності з питань національної безпеки України беззастережно засвідчував не лише повний розрив з радянським минулим, а й безпосередню причетність легітимних гілок влади до цієї сфери державної діяльності» [250, с. 168].

Водночас, аналіз Конституції України свідчить про наявність в ній певних прогалин, що стосується безпекової сфери держави. Так, зокрема, в статтях Основного Закону названі окремі складові безпеки, проте вони не визначені як складові елементи НБ, відсутнє визначення дефініції «національна безпека». Так, як вище вже відмічалось, у статті 16 передбачено обов'язок

держав забезпечувати екологічну безпеку, у статті 17 до найважливіших функцій держави віднесено «забезпечення економічної і та інформаційної безпеки», а забезпечення ДБ і захист державного кордону покладається на військові формування та правоохоронні органи держави. Водночас, відсутнє згадування про такі важливі елементи системи ЗНБ як : політична безпека; соціальна безпека, енергетична безпека, продовольча безпека, біологічна безпека та демографічна безпека. Поряд з цим, на думку А. Янчука, П. Пригунова і В. Колесника: «з тексту Конституції України не зрозуміло, що таке інтереси НБ і чим вони відрізняються від інтересів держави, якщо НБ згідно з чинним законом України – це захист інтересів людини, суспільства, держави. Чи можуть передбачати обмеження прав людини тільки в інтересах НБ, а не в інтересах держави. Чи існують інтереси НБ від інтересів держави» [290, с. 86]. Тому, на погляд названих науковців, який ми повністю підтримуємо, під час проведення Конституційної реформи потрібно «виокремити в Основному Законі держави основні структурні елементи, функції НБ України а також передбачити в ньому окремий розділ присвячений питанням НБ» [290, с. 87]. У цьому розділі, вважаємо, обов'язково повинно бути чітке визначення суб'єктів ЗНБ та окреслено їх повноваження в цій сфері.

С. Дерев'янюк звертає увагу на потребі системного оновлення Основного Закону, пошуку нової конституційної моделі, для чого «слід подолати властиві процесу політичного транзиту пріоритети політичної доцільності» [51, с. 42]. Вважаємо, що зазначене цілком відноситься й до пропонованих змін безпекового характеру, внесення яких стане можливим після припинення правового режиму воєнного стану.

Наступним після Конституції України базовим НПА, що заклав підвалини формування системи ЗНБ України стала Концепція (основи державної політики) НБ України, яка була затверджена Постановою ВРУ № 3/97-ВР від 16.01.1997 року [194]. Певний науковий інтерес становить історія її розробки і прийняття, систематизована В. Ліпканом [107, с. 161–162].

Слід відмітити, що прийняття цієї Постанови ВРУ стало наступним кроком у формуванні і нормативно-правовому закріпленню ДП ЗНБ. Особливе значення Концепції полягає у визначенні поняття НБ як «стану захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і внутрішніх загроз та необхідній умові збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей» [194].

У Концепції були також визначені: пріоритеті національні інтересами України (розділ II); можливі загрози НБ України в найбільш важливих сферах життєдіяльності (розділ III); головні об'єкти НБ (розділ I); суб'єкти ЗНБ (розділ V); основні принципи її забезпечення (розділ I); основні напрями державної НП України в політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній та інформаційній сферах (розділ IV) [194]. Для формування збалансованої ДП і ефективного проведення комплексу узгоджених заходів щодо захисту національних інтересів в зазначених та інших сферах передбачено створення системи ЗНБ України, визначено загальний контур її у тогочасних державотворчих обставинах. Зокрема, основними її функціями визначено: «створення і підтримка в готовності сил та засобів ЗНБ; управління діяльністю системи ЗНБ, здійснення планової та оперативної діяльності щодо ЗНБ, участь у міжнародних системах безпеки» (розділ V). Поряд з цим в Концепції були визначені повноваження основних суб'єктів системи ЗНБ (розділ V) [194].

Тому можна погодитись з В. Ліпканом, що Концепція «фактично відкрила шлях до удосконалення і розробки законів та інших НПА щодо регулювання суспільних відносин у конкретних сферах життєдіяльності держави, таким чином у принципі закладалися основи для відпрацювання уніфікованого підходу до правового забезпечення як окремих елементів НБ так і в цілому» [107, с. 149]. Але закріплення цієї Концепції Постановою ВРУ з правової точки зору було некоректним через те, що основи НБ згідно Конституції України визначаються виключно законом.

Указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772 було утворено РНБОУ замість Ради оборони України та Ради національної безпеки України, які функціонували у період з 1991 до 1996 року [211], а *Указом Президента України від 4 жовтня 1996 року № 927* було затверджено Положення про Апарат РНБОУ [157].

Законом України «Про Раду національної безпеки України і оборони» від 5 березня 1998 року № 183/98 було завершено формування НПБ діяльності зазначеної державної інституції. Зокрема у ньому були визначені: функції, компетенція, склад і структура РНБОУ, порядок її функціонування, повноваження Голови, членів, Секретаря РНБОУ та його заступників, а також робочі та консультативні органи РНБОУ [212].

У «Державній програмі будівництва і розвитку збройних Сил України до 2005 року», затвердженою Президентом України у січні 1997 року, було визначено цілий ряд взаємозалежних між собою напрямків будівництва і розвитку ЗСУ. 29 травня 2000 року ця програма через низку причин політичного, фінансового та методологічного характеру була скоригована відповідно до Рішення РНБОУ «Про Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України до 2005 року» [194]. А відповідно до Указу Президента України № 1237, підписаного 15 листопада 2000 року [216] отримала остаточну назву «Державна програма будівництва і розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року» [233, с. 101].

Закон України «Про аварійно-рятувальні служби» 1999 року визначив організаційні, правові та економічні засади створення, матеріально-технічне і фінансове забезпечення аварійно-рятувальних служб, координування та управління їх діяльністю, питання ліквідації надзвичайних ситуацій, а також порядок контролю, нагляду, звітності за їх діяльністю і міжнародного співробітництва у цій сфері [161].

Закон України «Про розвідувальні органи України» 2001 року визначив правові основи організації і діяльності спеціальних органів державної влади, які

здійснюють розвідувальну діяльність з метою захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, їх основні завдання, методи і засоби [218].

Митний кодекс України 2002 року визначив правові засади організації та здійснення митної справи в Україні, структуру митної служби України, порядок регулювання економічних, організаційних, правових, кадрових та соціальних аспектів її діяльності [122].

Закон України «Про дипломатичну службу» 2001 року визначив систему органів дипломатичної служби, її кадровий склад, основні завдання і функції, принципи, правові засади та порядок організації діяльності дипломатичної служби України як складової частини державної служби [178].

Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» 2002 року визначив правові і організаційні основи, суб'єктів, їх права та підстави проведення зазначеного різновиду спеціальної діяльності для виконання визначених законодавством завдань із ЗДБ та захисту національних інтересів, а також контроль і нагляд за законністю при використанні цього специфічного інструментарію [192].

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» 2003 року визначив правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх діяльності, статус антитерористичного центру, умови, сили і засоби проведення антитерористичної операції [164].

Закон України «Про Державну прикордонну службу України» 2003 року визначив правові основи організації, фінансування і забезпечення діяльності ДПСУ, її загальну структуру, чисельність, функції та повноваження [176].

Згідно *«Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору» 1997 року* Україна взяла на себе зобов'язання щодо розширення співробітництва для забезпечення «стабільності та спільних демократичних цінностей в Центрально-Східній Європі» [268].

«Угодою про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами» було оговорено, що Сторони під час партнерства і співробітництва можуть проводити заходи із запобігання нанесення шкоди інтересам їх безпеки [265].

Закон України «Про основи національної безпеки» від 13 червня 2003 року № 964/IV [202], як слушно зауважує В. Смолянюк, слід визнати «етапною нормативно-правовою віхою у сфері національної безпеки і оборони України». Науковець виокремлює основні нормативно-правові новації цього закону. З огляду на предмет дослідження процитуємо повністю: «розширення кола суб'єктів ЗНБ; - визначення пріоритетів національних інтересів України; - визначення загроз національним інтересам і НБ України у наступних сферах – зовнішньополітичній, ДБ, воєнній та сфері безпеки державного кордону, внутрішньополітичній економічній, соціальній та гуманітарній, науково-технологічній, цивільного захисту, екологічній, інформаційній; - визначення основних напрямів ДП НБ України у названих сферах; - визначення повноважень та основних функцій суб'єктів гарантування НБ – Президента України, ВРУ, РНБОУ, КМУ, НБУ, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, СБУ, СЗР, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, Воєнної організації держави, органів і підрозділів цивільного захисту, правоохоронних органів, судів загальної юрисдикції, прокуратури України, громадян України; - визначення суб'єктів контролю за здійсненням заходів щодо ЗНБ» [250, с. 169-170].

Відповідно до статті 8 цього Закону України «з урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз НБ, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконалення системи державної влади, зміцнення законності і правопорядку

та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації» [202].

Ці повноваження з урахування часу збережені і розвинуті як у Законі України «Про національну безпеку України» (2018), так чинному Законі України «Про центральні органи виконавчої влади» (2011 з наступними змінами) від 17.03.2011 р. № 3166-VI [226], що підкреслює їх вагомість.

Порівняно з Концепцією у Законі України «Про основи національної безпеки» (стаття 8) додатково з питань НБ були визначені такі напрями: у зовнішньополітичній сфері, у сфері державної безпеки, у сфері безпеки державного кордону України, у внутрішньополітичній сфері, у сфері цивільного захисту, у гуманітарній сфері. Зокрема, у зовнішньополітичній сфері передбачено «проведення активної міжнародної політики України», а також «адаптації законодавства України до законодавства ЄС» [202]. Слід погодитись, з твердженням Г. Новицького, що прийняття Закону України «Про основи національної безпеки» має історичне значення оскільки він «став, по суті, першим і визначальним НПА системоутворюючого законодавства у сфері ЗНБ» [139, с. 269].

Разом з тим аналіз змісту Закону України «Про основи національної безпеки» свідчить і про наявність в ньому певних вад, на яких акцентують увагу різні науковці. Зокрема, його приписи переважно носили декларативний, а не чітко визначений характер [290, с. 86], окремі використані терміни, наприклад Воєнна організація, не корелюються повною мірою з термінами, які використовуються в інших НПА [202]. По іншому, ніж у Законі України «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», визначається спрямованість Воєнної організації держави [179]. Сформулювавши теоретико-правові основи функціонування системи НБ вітчизняний законодавець, на жаль, не визначив складових цієї системи [9, с. 142]. До недоліків слід віднести також : не виокремлення серед напрямів ДП у внутрішньополітичній сфері гармонізацію

чутливих для безпечного державотворчого процесу міжконфесійних та етнонаціональних відносин; відсутність визначення загроз у таких важливих для країни сферах як енергетика і фінанси [250, с. 170].

Таким чином, Закон України «Про основи національної безпеки» з одного боку як елемент відповідної ДП сприяв формуванню системи НБ, необхідного її НПЗ, а з іншого не повною мірою відображав об'єктивні обставини, реальні потреби суспільства та впливав на правові відносини.

Підсумовуючи вважаємо за доцільне зазначити :

Згідно чинного законодавства України НБ забезпечується завдяки проведенню належної ДП згідно розроблених і прийнятих в установленому порядку відповідних доктрин, стратегій концепцій та програм у найважливіших сферах життєдіяльності держави.

Визначення необхідних засобів і заходів для ЗНБ України зумовлено нагальними потребами адекватного і своєчасного реагування на реальні і потенційно можливі загрози національним інтересам. При цьому враховуються і масштаби зазначених загроз.

Сутнісними ознаками формування ДП із ЗНБ, як політико-правової категорії є:

- наявність спеціального суб'єкта, визначеного чинним законодавством, який уповноважений на прийняття обов'язкових рішень, спрямованих на гарантування безпечного і сталого розвитку держави;

- розробка і прийняття зазначеним спеціальним суб'єктом обов'язкових рішень у формі програмних документів в порядку визначеним чинним законодавством, сутність яких полягає у передбаченому впливі на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини завдяки реалізації відповідних правових засобів з метою забезпечення її сталого і безпечного розвитку;

- створенні гарантій впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини завдяки розробці правових засобів реалізації – відповідних дозволів, заборон і обмежень;

- затвердження законодавчим органом таких програмних документів, закріплення НПА порядку їх реалізації та визначення виконавчих суб'єктів;
- обов'язковість для виконання ухвалених рішень;
- участь інститутів громадянського суспільства та громадян (робота в консультативних радах, представницьких органах тощо, проведення референдумів, громадської експертизи проєктів законів, рішень, програм, представлення своїх висновків і пропозицій для розгляду відповідними державними органами).

ДП із ЗНБ України нерозривно пов'язана з правом. Її формування обов'язково передбачає: створення відповідного правового механізму (розробку і прийняття відповідних НПА, в яких повинні бути визначені основні засади ДП – мета, завдання, основні напрями, суб'єкти та їх правовий статус, об'єкти, заходи і засоби). Водночас істотним є вплив так званої політичної доцільності, що простежується, як у процесі прийняття законодавчих та інших НПА, так і у змісті їх норм і приписів.

Формування ефективної ДП неможливе без дотримання її конституційних засад. Нехтування приписами Основного Закону або маніпуляції з конституційними положеннями при формуванні ДП із ЗНБ замість усунення реальних і потенційно можливих загроз їй та вирішення суспільних потреб, можуть звести до перетворення її на один з інструментів реалізації власних інтересів окремих політичних сил, спричинити втрату нею легітимності.

З 1990 по 2005 рік в Україні було створено відповідну НПБ, завдяки розробці і прийняттю законодавцем цілої низки НАП у вигляді спеціальних програмних документів, спрямованих на ЗНБ, які доповнюють та розвивають один одного, на базі яких, і засновується ДП вітчизняної НБ. Законодавче визначення ДП ЗНБ в зазначений період, який відрізняється складною зовнішньо і внутрішньополітичною обстановкою, має свої особливості, які свідчать про її певну трансформацію.

В залежності від сутності і змісту НПА, створення НПБ з визначення ДП із ЗНБ, які її регламентують, умовно пропонуємо поділити на два етапи –

перший (з липня 1990 року по червень 1996 року); другий (з червня 1996 року по січень 2005 року). Зазначені етапи створення НПБ з визначення ДП із ЗНБ корелюються з її періодизацією. Так, *перший етап* – започаткування правових засад визначення ДП із ЗНБ корелюється з першим періодом – її зародження, *другий* – формування спеціального законодавства з періодом становлення.

Під час першого періоду – зародження ДП НБ України (липень 1990 року – червень 1996 року) прийнятими НПА було закладено основи ДП із ЗНБ молодій, незалежній державі України. Зокрема, ними були визначені: основи екологічної безпеки та зовнішня і внутрішня безпека, засади оборони України та підготовки держави до оборони, повноваження органів державної влади, основні функції та завдання, головні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики у сфері воєнної безпеки, засади організації цивільної оборони, порядок забезпечення державної таємниці, а також закріплена економічна самостійність. Поряд з цим закріплено створення і визначено статус правоохоронного органу спеціального призначення із ЗДБ – СБУ та ОРД як спеціального виду державної діяльності для виконання цього завдання відповідними суб'єктами. Квінтесенцією ДП у сфері НБ стало прийняття і реалізація Україною рішення про скорочення та знищення ядерної зброї, а також проголошення позаблокового статусу. Водночас, не виключалась можливість в перспективі повномасштабної участі країни у загальноєвропейській структурі безпеки, при її створенні. Було зроблено крок із започаткування партнерства і співробітництва між Україною і ЄС та його державами-членами.

Другий період – становлення ДП НБ України (червень 1996 року – січень 2005 року) характеризується тим, що ДП НБ України здійснювалася відповідно до прийнятих в зазначений період Конституції України, спеціальних НПА – Концепції (Основ державної політики) національної безпеки України, Закону України «Про основи національної безпеки України» та цілої низки інших НПА, які визначили, суб'єкти, принципи, організаційні засади, функції і повноваження сектору безпеки із ЗНБ України його специфічний механізм і

інструментарій та головні об'єкти, виходячи з пріоритетів національних інтересів, реальних і потенційно можливих загроз. Було створені певні основи для взаємовигідного співробітництва з державами-членами ЄС у сфері економіки, культури, науки і техніки. Поряд з цим започатковано особливе партнерство між Україною і НАТО, що стало практичним кроком реалізації відходу від раніше проголошеного позаблокового статусу.

Особливо важливе значення для формування, НПЗ ДП під час становлення України як соборної, незалежної, суверенної держави мають Постанова ВРУ «Про Основні напрями зовнішньої політики України», Конституція України, Концепція (основи державної політики) національної безпеки та Закон України «Про основи національної безпеки України».

Для досягнення мети формування і впровадження ефективної ДП із ЗНБ, в сучасний період європейської та євроатлантичної інтеграції України, на наш погляд, необхідно створити належну систему його наукового забезпечення.

З цією метою доцільно:

- визначити перелік пріоритетних актуальних суспільних проблем, вирішення яких потребує наукового забезпечення та відпрацювати завдання науково-дослідним установам України щодо проведення відповідних досліджень;

- відновити функціонування раніше ліквідованого науко-дослідного інституту дослідження проблем НБ;

- розвідувальним, контррозвідувальним та правоохоронним органам під керівництвом РНБОУ створити узгоджену надійну систему моніторингу оперативної обстановки в країні з використанням новітніх технологій і методик отримання та опрацювання необхідної для цього інформації;

- розробити дієвий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки з інформаційно-аналітичного забезпечення вищих органів державної влади з актуальних проблем НБ, насамперед щодо реальних і потенційно можливих їй загроз для формування і реалізації відповідної ДП;

- запровадити практику залучення провідних науковців сектору безпеки до проведення наукової експертизи проєктів НПА, які стосуються сфери НБ, створивши з них відповідну робочу групу радників [269].

Для удосконалення чинного законодавства, насамперед потрібно внесення змін і доповнень до Закону України «Про національну безпеку» з метою посилення спроможностей суб'єктів ЗНБ з протидії реальним і потенційним загрозам, необхідно, за результатами додаткового аналізу, виокремити та використати позитивний досвід минулого з визначення концептуальних засад ДП в НПА за весь період державотворення України.

2.3. Інституційні основи державної політики із забезпечення національної безпеки України в 1991–2004 роках

Аналіз наявних наукових джерел свідчить, що в них проблемі дослідження інституційних основ ДП із ЗНБ на етапі становлення України як незалежної, соборної держави, законодавчому визначенню в зазначений період функцій і повноважень суб'єктів сектору безпеки достатньої уваги не приділялось. Водночас, це набуло актуальності у зв'язку з необхідністю їх удосконалення державної політики у сфері національної безпеки, викликаною сучасними загрозами НБ і нагальною потребою адекватної протидії їм.

Організаційну основу політики складає система органів державної влади (законодавчі, виконавчі, судові), інститути громадянського суспільства (політичні партії, об'єднання, групи впливу тощо). Взаємодія вищезгаданих елементів посилює внутрішню цінність політики, є постійним джерелом її саморозвитку [156, с. 498].

Беручи за основу цю тезу українських політологів можна стверджувати, що і організаційну основу ДП із ЗНБ також складають відповідні суб'єкти – органи державної влади та інститути громадянського суспільства. Саме вони і утворюють державний механізм, який формує та реалізація ДП із ЗНБ.

Інституційну основу механізму ЗНБ України за визначенням М. Коваліва і В. Івахи складають «організаційні інститути держави вищого рівня: глави держави; державної влади (законодавчої, виконавчої, судової); конституційного правосуддя; ради безпеки. Другий рівень інституційної системи утворюють : правоохоронні інститути; судові інститути; інститути державного контролю та нагляду; державні інститути виконавчого провадження; інститут цивільної оборони; інститути захисту від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру; інститути розвідки, контррозвідки та охорони державних кордонів, а також силові» [78, с. 165-166].

Розглянуті інституції держави складають інституційну основу механізму ЗНБ України. Будучи суб'єктами управління НБ, вони є визначальними у формуванні і реалізації відповідної ДП.

На думку В. Середи, М. Коваліва, С. Єсімова, М. Гурковського та В. Івахи «функції державно-правового механізму ЗНБ безпосередньо залежать від характеру масштабів і ступеня реальних і потенційних загроз у політичній, економічній, соціальній сферах, науки та освіти, в духовній, інформаційній, військовій, оборонно-промисловій, екологічній, а також у сфері громадської безпеки. Крім того, функції здійснюються не тільки у внутрішній, але і в зовнішньополітичній сфері, що зумовлює необхідність участі у заходах щодо забезпечення безпеки за межами України відповідно до міжнародних договорів і угод, укладених або визнаних Україною» [158, с. 24].

Як структурні елементи механізму ЗНБ названі вище державні органи науковці поділяють за функціональним призначенням на дві групи. До першої відносять ті державні структури, для яких ЗНБ є основною функцією, а до другої – ті, для яких вона вважається додатковою [158, с. 24].

На наш погляд, який опубліковано, суб'єкти ДП, залежно від призначення, ролі і значення в системі ЗНБ, можна класифікувати таким чином : головний, основний виконавчий та допоміжний [276, с. 454].

До головного суб'єкта слід віднести вищі органи державної влади і управління – Президент України, ВРУ, РНБОУ, КМУ, їх повноваження визначені Конституцією України, іншими законами України [81, с. 195].

До основного виконавчого відносяться міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Міністерство оборони України (надалі – МОУ); Національний банк України (надалі – НБУ); Конституційний суд України (надалі – КСУ), суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; ЗСУ, СБУ СЗР, ДПСУ та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи правопорядку – Національна поліція України (надалі – надалі НПУ), Національна гвардія України (надалі – НГУ), органи територіальної оборони, цивільного захисту, структурні підрозділи зазначених органів управління [81, с. 195].

Допоміжний суб'єкт державної політики представляють інститути громадянського суспільства (громадські організації і рухи, інші об'єднання громадян), а також громадяни [81, с. 195].

Безпосередніми суб'єктами реалізації ДП із ЗНБ, вважаємо, є органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, ЗСУ та інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України, як діють в межах визначених чинним законодавством (Додаток Е) [81, с. 195].

Розглянемо детальніше повноваження зазначених суб'єктів ДП із ЗНБ України в досліджуваній період як структурного елементи системи ЗНБ. Передусім слід відмітити, що на етапі становлення України як самостійної незалежної держави механізм ЗНБ визначався, насамперед, Концепцією (Основи державної політики) національної безпеки 1997 року і Законом України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року. Прийнятою в 1997 році Концепцією (Основи державної політики) національної безпеки) система ЗНБ визначалася як «організована державою сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб та

окремих громадян, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України» [194].

На наш погляд, це визначення стосується не системи ЗНБ, а системи суб'єктів ЗНБ. У свою чергу Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року, на жаль, не містить визначення понять системи ЗНБ та системи її суб'єктів [81, с. 196].

До суб'єктів ЗНБ Концепцією (Основами державної політики) національної безпеки були віднесені: державні органи, громадські організації та окремі громадяни. При цьому визначалися такі основні суб'єкти ЗНБ : український народ – громадяни України всіх національностей, ВРУ, Президент України, РНБОУ, КМУ, КСУ, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, НБУ, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади та воєнна організація держави, яка включала в себе ЗСУ, СБУ, внутрішні війська, органи і підрозділи МВС, Прикордонні війська України, військові підрозділи Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи, інші військові формування, створені відповідно до Конституції України [194].

У Законі України «Про основи національної безпеки» для цього була передбачена окрема стаття 4, згідно якої суб'єктами ЗНБ визнавалися : «Президент України; ВРУ; КМУ; РНБОУ; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; НБУ; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; ЗСУ, СБУ, СЗР, ДПСУ та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян» [202; 81, с. 196].

Як бачимо, в Законі України «Про основи національної безпеки» та Концепції щодо визначення суб'єктів ЗНБ є певні розбіжності. Зокрема, в Законі України суб'єктами ЗНБ визначається не український народ – громадяни України всіх національностей, а громадяни України і об'єднання громадян; ДПСУ, а не Прикордонні війська України, які включені поряд із СБУ,

внутрішніми військами, органами і підрозділами МВС України та військовими підрозділами Міністерства України з надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від Чорнобильської катастрофи до воєнної організації держави. Водночас, згідно Закону України, на відміну від Концепції, до суб'єктів ЗНБ не відносяться КСУ та Прокуратура України. Але додатково в ньому відповідними суб'єктами визначаються місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, а також такі новоутворені державні інституції в Україні як СЗР і Національне антикорупційне бюро України [274, с. 219–230; 81, с. 196].

У статті 9 «Повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки» Закону України «Про основи національної безпеки», в різних її частинах, визначає повноваження низки суб'єктів ЗНБ з числа правоохоронних органів. Зокрема, відповідно до ч. 6 зазначеної статті Закону України, «СБУ та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, КМУ завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері НБ, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби ЗНБ». А згідно ч. 9 цієї ж статті 9 Закону «правоохоронні органи ведуть боротьбу із злочинністю і протидіють тероризму, забезпечують захист та врятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характерів». У ч. 10 наголошується, що «суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди НБ», а у ч. 11 стверджується, що «прокуратура здійснює повноваження у сфері НБ відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру України» [202]. Водночас, на відміну від Концепції Закон України «Про основи національної безпеки України» взагалі не передбачає визначення повноважень як суб'єктів СЗНБ, КСУ і ДПСУ, які, за визнанням чинного на той час законодавства, є правоохоронними органами. Судовий конституційний контроль, що здійснюється КСУ є особливим різновидом судового контролю. «У зв'язку з цим, незрозуміло чому законодавець не побачив важливості органу

конституційної юрисдикції у сфері ЗНБ. КСУ як єдиний орган конституційної юрисдикції покликаний забезпечувати стабільність, верховенство норм Конституції України. Основний Закон України є нормативно-правовою основою безпеки особистості, суспільства та держави» [273, с. 91-92].

Концепцією (основи державної політики) національної безпеки України КСУ і судам загальної юрисдикції, як суб'єктам ЗНБ, були визначено такі повноваження : «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів у сфері національної безпеки Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України з відповідних питань; суди загальної юрисдикції здійснюють правосуддя у сфері ЗНБ України» [194].

У Законі України «Про основи національної безпеки України» не визначається які структурні елементи входять до Воєнної організації України. Із змісту частини 8 статті 9 можна лише здогадуватись, що вона включає ЗСУ та Прикордонні війська [202].

Загально визнано, що СБУ, прокуратура і суди загальної юрисдикції є правоохоронними органами держави. До останніх також відносяться і органи МВС, але їх повноваження окремо в наведеному НПА не були визначені. Не зрозуміло, про які правоохоронні органи йшлося у ч. 9 зазначеної статті Закону України, оскільки повноваження СБУ як суб'єкта системи ЗНБ визначалися у частині 6 разом з Міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та СЗР, а суди загальної юрисдикції та прокуратура відповідно у ч. 10 і 11 статті 9 Закону України. Водночас, сумнівним виглядає в частині 9 статті 9 визначення такого повноваження правоохоронних органів «як забезпечення захисту і рятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру». Це повноваження раніше по праву належало Міністерству надзвичайних ситуацій України, яке не вважалося правоохоронним органом.

Визначальне значення у впровадженні безпекової політики відіграють ВРУ, Президент України та КМУ.

ВРУ є виразником суверенітету нації. Вона врегульовує всі найважливіші питання, як внутрішнього, так і зовнішнього життя, визначаючи таким чином основи діяльності інших гілок влади. Вона вирішує будь-які питання державного життя, крім тих, що віднесені до компетенції виконавчої та судової влад і питань, які вирішуються всеукраїнським референдумом [31, с. 55].

Їй належить головне місце в системі органів державної влади, що підтверджено змістом ст. 85 Конституції України [87], де йдеться про її повноваження щодо визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики. «У галузях захисту державного суверенітету і недоторканності кордонів України ВРУ затверджує структуру, чисельність, визначає функції ЗСУ, СБУ та інших військових формувань; затверджує протягом двох днів з моменту звернення Президента України Указів про введення військового чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях, про загальну або часткову мобілізацію; за поданням Президента України оголошує стан війни і укладає мир, схвалює рішення Президента України про використання ЗСУ у разі збройної агресії проти України [31, с. 59–60].

Відповідно до аналізованої Концепції ВРУ у межах повноважень, визначених Конституцією України (254к/96-ВР), здійснює законодавче регулювання та контроль за діяльністю органів державної влади та посадових осіб щодо здійснення ними відповідних повноважень у сфері НБ [194].

У Законі України ж було визначено, що ВРУ в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи НБ, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій ЗСУ та інших військових формувань, створених відповідно до законів України [202].

Безпекова політика ВРУ формується і набуває загальнообов'язкового та формально визначеного характеру шляхом прийняття законів, внесення змін до них, їх скасування та призупинення [2, с. 128]. Результатами законотворчої форми реалізації безпекової політики на етапі становлення України як

незалежної держави є прийняття ВРУ таких НПА : Конституції України 28 червня 1996 року [87]; Законів України: «Про державний кордон України» № 1777-ХІІ від 04 листопада 1991 р. [175]; «Про оборону України» № 1932-ХІІ від 06 грудня 1991 р. [199]; «Про Збройні Сили України» № 1934-ХІІ від 6 грудня 1991 р. [191]; «Про альтернативну (невійськову) службу» № 1975-ХІІ від 12 грудня 1991 р. [162]; «Про Службу безпеки України» № 2229-ХІІ від 25 березня 1992 року [221]; «Про військовий обов'язок і військову службу» № 2232-ХІІ від 25 березня 1992 р. [167]; «Про цивільну оборону України» № 2974-ХІІ від 03 лютого 1993 року [227]; «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» № 3543-ХІІ від 21 жовтня 1993 р. [195]; «Про державну таємницю» № 3855-ХІІ від 21 січня 1994 р. [177]; «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 183/98-ВР від 05 березня 1998 р. [212]; «Про контррозвідувальну діяльність» № 374-ІV від 26 грудня 2002 р. [192]; «Про боротьбу з тероризмом» № 638-ІV від 20 березня 2003 р. [164]; «Про Державну прикордонну службу України» № 661-ІV від 3 квітня 2003 р. [176]; «Про основи національної безпеки України» № 964-ІV від 19 червня 2003 р. [202]; «Про організацію оборонного планування» № 2198-ІV від 18 листопада 2004 р. [204]; а також Постанов : «Про створення Служби національної безпеки України» № 1581-ХІІ від 20 вересня 1991 року [223]; «Про воєнну доктрину України» № 3529-ХІІ від 19 жовтня 1993 року [173]; «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України від № 3/97-ВР від 16 січня 1997 року [194].

Президент України серед державних інституцій займає провідне місце оскільки є главою держави, що діє від її імені, відповідно до Конституції України. Відповідно до статті 102 Основного Закону Президент України виступає «гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина» [87].

Згідно статті 106 Конституції України в частині повноважень щодо національної безпеки Президент України:

«1) забезпечує державну незалежність, НБ і правонаступництво держави»; .... «17) є Верховним Головнокомандувачем ЗСУ; призначає на посади та звільняє з посад вище командування ЗСУ, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах НБ та оборони держави; 18) очолює Раду національної безпеки і оборони України»; ....«20) приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; 21) приймає у разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошує у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації з наступним затвердженням цих рішень Верховною Радою України» [87].

Впроваджуючи в життя політику забезпечення воєнної безпеки як складової НБ, звертає увагу С. Крук, Президент України спирається на МОУ, яке повинно займатися підготовкою держави до оборони, воєнною та військово-технічною політикою, оборонним плануванням, дбати про розподіл ресурсів, свою кадрову політику, ресурсним забезпеченням ЗСУ тощо [100, с. 78]. У Концепції передбачалося, що «Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина та Верховний Головнокомандувач ЗСУ і Голова РНБО України забезпечує державну незалежність, здійснює керівництво у сферах НБ та оборони України» [194]. Такі ж самі повноваження Президента України як суб'єкта ЗНБ були визначені і у статті 9 Закону України «Про основи національної безпеки України» [202]. Відповідно до Конституції України безпекову політику держави Президент України реалізує у формах нормотворчості і правореалізації. Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (п. 31, ч. 4 статті 106 [87].

Безпосередніми прикладами такої реалізації на етапі становлення України як самостійної, незалежної держави є видання, зокрема, таких указів Глави держави: «Про Положення про Раду національної безпеки при Президентові України» № 469/94 від 23 серпня 1994 р. [205], «Про Раду національної безпеки і оборони України» № 772/96 від 30 серпня 1996 року [211], «Про затвердження Державної програму будівництва Збройних Сил України до 2005 року» від 28 січня 1997 року [42, с. 83]; «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» № 615/98 від 11 червня 1998 року [188]. «Про державну програму перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту» № 664/2002 від 25 липня 2002 року [180]; «Про Воєнну доктрину України» № 648 від 15 червня 2004 року [174]; «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 липня 2004 року «Про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна – НАТО на найвищому рівні» 29 червня 2004 року» № 800 від 15 липня 2004 року [213]; Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України № 1446/2005 від 14 жовтня 2005 року [150].

КМУ – вищий орган у системі органів виконавчої влади. Він є центральним колегіальним органом державної виконавчої влади. Уряд України відповідальний перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний ВРУ, керується Конституцією України, законами, Програмою діяльності Уряду, схваленою ВРУ [31, с. 71–72].

КМУ належить особлива роль у реалізації безпекової політики. Згідно Конституції України (ст. 116) він : «забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, здійснення внутрішньої і зовнішньої політики держави, виконання Конституції і законів України, актів Президента України; здійснює заходи щодо забезпечення обороноздатності і НБ України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи; спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади;

здійснює інші повноваження, визначені Конституцією та законами України» [87].

А відповідно до Концепції (основи державної політики) НБ України повноваження КМУ як одного з основних суб'єктів ЗНБ визначалися таким чином: «Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади, відповідальний перед Президентом України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечення обороноздатності, НБ України; громадського порядку і боротьби із злочинністю» [194].

Аналогічним чином визначаються повноваження КМУ у сфері ЗНБ і у статті 9 Закон України «Про основи національної безпеки України», де наголошується: «Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, НБ України, громадського порядку і боротьби із злочинністю» [202].

Згідно статті 117 Конституції України КМУ «в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання» [87]. У межах реалізації зазначеної політики ним прийняті, зокрема, такі Постанови: «Про вдосконалення порядку здійснення службових відряджень за кордон» № 698 від 11 грудня 1992 року [165] «Про правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» № 1074 від 29 грудня 1995 року [206]; «Про Затвердження Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань» № 759 від 29 травня 1998 року [183] та ін.

Відносно повноважень міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України у сфері ЗНБ у Концепції стверджувалося, що «міністерства та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень, наявних засобів бюджетного і позабюджетного фінансування забезпечують реалізацію законів України, указів Президента України,

концепцій, програм, постанов органів державної влади у сфері НБ; забезпечують створення, підтримання в готовності і застосування сил та засобів ЗНБ, а також управління їх діяльністю» [194].

А у абзаці 7 статті 9 Закону України «Про основи національної безпеки України» (в редакції Закону № 3200-IV від 15.12.2005 р.) містився припис, що «міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, КМУ завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері НБ, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби ЗНБ», а «місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері НБ, віднесених законодавством до їхньої компетенції» [202].

До основних суб'єктів системи ЗНБ Концепцією, окрім наведених вище був віднесений, НБУ, якому були відповідно визначено такі повноваження : «Національний банк України розробляє і здійснює емісійно-кредитну політику в інтересах НБ України» [194]. А в абзаці 8 статті 9 Закону України «Про основи національної безпеки України», НБУ передбачено: «Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах НБ України» [202].

Враховуючи, що одним з головних принципів, що визначають порядок формування ДП у сферах НБ і оборони, є розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації ДП ЗНБ та з огляду на специфіку безпекової політики, вважаємо за доцільне зосередити увагу на і таких суб'єктах ДП як РНБО, СБУ, МОУ, ЗСУ.

РНБОУ є координаційним органом з питань НБ і оборони при Президентові України. Її було утворено Указом Президента України від 30 серпня 1996 року № 772. Цим же Указом Президента України відповідно до статті 107 Конституції України було також утворено Апарат Ради [211]. Указом Президента України від 4 жовтня 1996 року № 927 було затверджено Положення про нього [149], редакцію якого було змінено Указом Президента

України від 14 жовтня 2005 року №1446 [150]. Завершальним етапом формування законодавчої бази з питань організації діяльності РНБО стало прийняття 5 березня 1998 року Закону України № 183/98-ВР «Про Раду національної безпеки і оборони України» [212].

Слід відмітити, що у період з 1991 до 1996 року замість цього державного органу функціонували Рада оборони України та Рада національної безпеки України. Її було створено відповідно до постанови ВРУ від 11 жовтня 1991 року № 1658-ХІІ. Згідно з Положенням про Раду оборони цей орган було визначено як «вищий державний орган колегіального керівництва питаннями оборони і безпеки України, який утворюється з метою захисту суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності та недоторканності республіки, вироблення стратегії і постійного вдосконалення політики у сфері оборони і ДБ, всебічної наукової оцінки характеру військової загрози, визначення ставлення до сучасних війн, ефективного контролю за виконанням завдань держави та її інститутів по підтриманню обороноздатності України на рівні оборонної достатності» [225]. Постановою ВРУ від 9 квітня 1992 року № 2261-ХІІ було визначено склад Ради оборони [171]. Тимчасовим положенням про Раду національної безпеки України, затвердженим Розпорядженням Президента України від 3 липня 1992 року №117 її було визначено як «консультативно-дорадчий орган у системі державної виконавчої влади при Президентові України», головним завданням якого визначена «підготовка пропозицій та проєктів рішень Президента України щодо реалізації політики у сфері захисту національних інтересів та ЗНБ України» [223]. Указом Президента України від 23 серпня 1994 року № 469 було затверджено нове Положення про Раду, згідно з яким вона стала «колегіальним органом при Президентові України, що здійснює організаційно-координаційну діяльність в галузі ЗНБ» [205].

Відповідно до статті 107 чинної Конституції України РНБОУ «координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері НБ і оборони». Це положення було передбачено і у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, де наголошувалося «Рада національної безпеки і

оборони України як координаційний орган з питань НБ і оборони при Президенті України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах НБ і оборони» [194].

Законом України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР функціями РНБОУ визначено: «1) внесення пропозицій Президентові України щодо реалізації засад внутрішньої і зовнішньої політики у сфері НБ і оборони; 2) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері НБ і оборони у мирний час; 3) координація та здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади у сфері НБ і оборони в умовах воєнного або надзвичайного стану та при виникненні кризових ситуацій, що загрожують НБ України» [212]. Одночасно у відповідності до зазначених функцій Законом було передбачено виконання РНБОУ низки заходів. У зв'язку з розв'язанням рф і веденням гібридної війни проти України та широкомасштабною збройною агресією компетенцію РНБОУ було розширено.

СБУ як державний орган спеціального призначення, що забезпечує ДБ України діє з моменту прийняття – 25 березня 1992 року відповідного Закону України. До цього часу з вересня 1991 року функціонувала Служба Національної безпеки України, яка була створена відповідно до Постанови ВРУ від 20 вересня 1991 року № 1581-ХІІ. Як зазначалося в цьому НПА: ВРУ, «Виходячи з Акта проголошення незалежності України, необхідності негайної реформи колишньої союзно-республіканської системи органів ДБ, ліквідації існуючого відомчого монополізму в цій сфері, захисту державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, прав і законних інтересів її громадян від РПД іноземних держав та організацій та інших протиправних посягань на інтереси державної безпеки України» постановляє: «1. Створити СБУ, яка (до обрання Президента України) безпосередньо підпорядкована Голові ВРУ і підконтрольна ВРУ» [223].

Водночас, на відміну від РНБОУ, КСУ, судів загальної юрисдикції і прокуратури, незважаючи на беззаперечну провідну роль СБУ, в системі ЗНБ, в Основному Законі держави це не знайшло відображення. У Концепції, СБУ як суб'єкт ЗНБ була включена до складу воєнної організації держави в якості одного з її елементів [194], а згідно Закону України «Про Основи національної безпеки України» СБУ значилася серед військових формувань, утворених відповідно до законів України [201].

Відповідно до статті 2 Закону України «Про Службу безпеки України» на цей спеціальний правоохоронний орган у «межах визначеної законодавством компетенції покладається захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від РПД іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці». До завдань СБУ також було віднесено «попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень проти миру і безпеки людства, тероризму та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України» [221].

Відповідно до своїх основних завдань на СБУ покладались зобов'язання здійснювати : «захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності України від протиправних посягань з боку окремих осіб та їх об'єднань»; інформаційно-аналітичне забезпечення органів державної влади для проведення ними діяльності з вирішення проблем оборони і НБ України; контррозвідальне забезпечення визначених цим Законом об'єктів критичної інфраструктури та охорони державної таємниці; заходи з попередження, виявлення, припинення і розкриття будь-яких форм РПД проти України, а також кримінальних правопорушень, віднесених Законом до компетенції СБУ, та їх розслідування; ... «профілактику правопорушень у сфері ДБ»; ... «сприяння ДПСУ в охороні державного кордону України»; інші заходи,

визначені цим Законом, що спрямовані на забезпечення НБ, у тому числі виконання відповідних доручень Президента України (**стаття 24**) [192].

МОУ апріорі є головним суб'єктом із формування і реалізації ДП з питань НБ у сфері оборони і військового будівництва, що відмічено і в чинному законодавстві [196]. Про те, ні в Концепції (основи державної політики) національної безпеки України ні в Законі України «Про основи національної безпеки» *МОУ* як суб'єкт ЗНБ не визначалося. Водночас, в Концепції до суб'єктів ЗНБ у військовій сфері відносилася так звана «Воєнна організація держави, яка включає в себе Збройні Сили України, Службу безпеки України, Національну гвардію України, внутрішні війська, органи і підрозділи Міністерства внутрішніх справ України, Прикордонні війська України, військові підрозділи Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, інші військові формування, створені відповідно до Конституції України, забезпечує оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності її кордонів; протидіє зовнішнім і внутрішнім загрозам воєнного характеру; бореться з організованою злочинністю; забезпечує захист населення в разі катастроф, стихійних лих, небезпечних соціальних конфліктів, епідемій тощо» [194]. А у Законі України «Про основи національної безпеки» зазначалося «Воєнна організація держави – сукупність органів державної влади, військових формувань, утворених відповідно до законів України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем з боку суспільства і безпосередньо спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх та внутрішніх загроз» [202], про що вже зазначалось вище.

Для збору, опрацювання, передачі та прийому необхідної інформації щодо стану НБ та розробки заходів з її зміцнення державні органи використовують відповідні технології, а також технічні, програмні, лінгвістичні, правові, організаційні засоби, включаючи телекомунікаційні мережі [78, с. 165–167].

Поряд із законодавчими й виконавчими органами влади важливу роль у формуванні і здійсненні ДП відіграють також громадяни, громадські об'єднання та організації хоча і вважаються допоміжними суб'єктами.

Участь громадян, громадських об'єднань і організацій у формуванні і реалізації ДП із ЗНБ обумовлена такими конституційними положеннями основного Закону України, де зазначається : «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (стаття 5); «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (стаття 17); «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (стаття 38); «усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» (стаття 40); «захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України» (стаття 65) [87].

Відповідно до Концепції «Український народ – громадяни України всіх національностей на виборах, референдумах, через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та місцевого самоврядування висловлюють і реалізують своє бачення національних інтересів України, засобів і способів їх захисту, а також добровільно та в порядку виконання своїх конституційних обов'язків проводять заходи, визначені органами державної влади та місцевого самоврядування щодо ЗНБ України; привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку всіма законними способами і засобами» [194].

Як слушно зауважує В Селіванов «політика є певною об'єктивною функцією взаємодіючих між собою соціально активних громадян, яка в реальності виявляється у формі їх колективно організованої передусім (на засадах субординації і рольової спеціалізації) діяльності. Ця діяльність детермінована як об'єктивною потребою забезпечення єдності соціуму, так і суб'єктивними цілями оволодіння, організації та реалізації державної влади, обумовленими наявністю в суспільстві різноманітних приватних інтересів окремих осіб, інтересів окремих соціальних груп, прошарків, класів, часом такими, що суперечать публічним інтересам. ДП по суті покликана об'єктивно відігравати в державно організованому суспільстві інтегративну роль, виконуючи певні завдання стимулювання людської поведінки і спрямування суспільних ресурсів (на основі принципів субординації і координації). У формі державного управління політика спрямована на розв'язання можливих соціальних конфліктів, породжених, насамперед, суперечностями між приватними, зокрема приватно-владними, і публічними інтересами, приватною свободою і загальним благом» [236, с. 18]. Приймаючи участь у формуванні ДП громадські інституції якраз і сприяють вирішенню нагальних суспільних проблем, у тому числі щодо ЗНБ.

Проведене Ю. Кобець, Д. Грицишин, Д. Пушкаренко, А. Корчинською і О. Яремко дослідження довело, що «державне управління займає одну з ключових позицій у системі реалізації концепції національної безпеки. Виявляється, що синергія зусиль суспільства та органів державної влади, міцна позиція та стабільні принципи формування стратегічних пріоритетів для трансформації системи національної безпеки, враховуючи глобальну цифровізацію та необхідність належного контролю, дозволяє повністю та швидко оптимізувати систему державного управління в контексті забезпечення національної безпеки» [295, с. 85].

Водночас, підтримуємо думку В. Антонова, «що держава виступає найважливішим соціальним і політичним інститутом політичної складової системи національної безпеки» [9, с. 176].

Таким чином можна стверджувати, що ДП України розробляється органами державної влади за участю суб'єктів громадянського суспільства з урахуванням багатьох чинників [55, с. 4]. Відтак «створюється «залізний трикутник», що об'єднує всіх учасників, у якому кожний відіграє відведену йому роль, виконуючи певні функції. Разом вони можуть істотно впливати на розробку та реалізацію ДП в певній сфері, відстоюючи свої інтереси. Необхідним є врахування об'єктів ДП, тобто соціальних прошарків, груп, організацій, окремих громадян, на яких вона поширюється, впливаючи на їх поведінку, цінності й позиції. Громадські об'єднання та організації якраз і покликані виконувати в цьому трикутнику функції артикулювання та агрегування інтересів об'єктів політики» [146, с. 25].

Важливе значення як для формування ефективної ДП ЗНБ, так і її реалізації має організація належної взаємодії між усіма зазначеними суб'єктами. В організаційному плані при формуванні і реалізації ДП ЗНБ їх взаємодія здійснюється в різних формах: обміну інформацією, спільних засідань з метою планування і проведення узгоджених заходів, спільного використання наявних у них сил і засобів тощо.

У цьому контексті велике значення має створення і функціонування відповідної системи управління НБ. Від неї напряму залежить рівень ЗНБ. Водночас, погоджуємось В. Ліпканом, який слушно відмічав, що в Україні в силу низки чинників в указаний період поки що не було сформовано адекватної загрозам системи управління НБ [107, с. 123-124]. Це залишається актуальним, на наш погляд, і на сьогодні, зважаючи на те, що «НБ є показником стану суспільства, середовища її проживання, що означає здатність суспільства долати вплив руйнівних факторів і адаптуватися до мінливих умов так, щоб зберегти високу якість життя» [78, с. 168].

Оскільки одним з головних принципів, що визначають порядок формування і реалізації ДП у сферах НБ і оборони, є розвиток сектору безпеки і оборони як основного її інструменту, удосконалення законодавчого визначення статусу, повноважень, організаційно-правових засад діяльності суб'єктів

сектору безпеки, насамперед, СБУ, ЗСУ, ДПСУ, МВС, НГУ в сучасний період є особливою потребою. Від цього залежить ефективність протидії загрозам НБ, гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку нашої держави, особливо враховуючи динаміку змін оперативної обстановки, пов'язаних з широкомасштабною військовою агресією РФ проти неї. З цією метою доцільно використати й позитивний досвід минулого [275, с. 227].

Для цього нами нижче, в окремому підрозділі, буде здійснено, відповідний порівняльний аналіз законодавчого визначення статусу зазначених суб'єктів ЗНБ на етапі становлення України як незалежної самостійної держави і у чинних нині НПА.

За результатами розгляду концептуальних засад організації ДП ЗНБ доходимо до таких висновків: визначення дефініцій «державна політика» і «державна політика із забезпечення національної безпеки повинно обов'язково передбачати визначення їх сутнісних ознак; на основі виокремлення сутнісних ознак сформульовані авторські дефініції: «*державна політика*»; «*державна політика національної безпеки України*», «*державна безпека*»; а також визначено: сутність державної політики; обґрунтовано, що собою являє процес формування ДП, його етапи, визначено основну мету, завданнями та сутність формування ДП ЗНБ, як політико-правової категорії; з'ясовано, що з 1990 по 2003 рік в Україні було створено відповідну законодавчу базу – цілу низку програмних документів, спрямованих на ЗНБ, яка в залежності від зовнішньої і внутрішньополітичної обстановки зазнавала певної трансформацію та яку умовно можна поділити на два етапи – перший (з 16 липня 1990 року по 16 січня 1997 року); другий (з 16 січня 1997 року по 1 червня 2005 року).

Зазначені етапи корелюються з періодизацією цієї політики. Так, *перший етап* – започаткування правових засад визначення ДП ЗНБ корелюється з першим періодом – її зародження, *другий* – формування спеціального законодавства з періодом становлення ДП НБ України; обґрунтовано: *безпосередніми суб'єктами реалізації ДП ЗНБ* є органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, ЗСУ та

інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України, які діють в межах визначених чинним законодавством та які в залежності від призначення, ролі і значення у системі ЗНБ суб'єкти ДП можна поділити на: головний, основний виконавчий та допоміжний; ДП ЗНБ нерозривно пов'язана з правом, її формування і реалізація обов'язково передбачає: створення відповідного правового механізму; розробка і впровадження в практику належної НПБ має особливе значення оскільки є необхідною передумовою реалізації ДП; у правовій державі ДП ЗНБ є політико-правовою категорією, оскільки в правовій державі вся державна діяльність опосередковується правом, що безпосередньо слідує зі статті 19 Конституції України, згідно якої державні органи, їх посадові особи повинні діяти на основі, в межах і в порядку, передбаченими законодавством.

Відсутність законодавчого закріплення прийнятих рішень з розв'язання тих чи інших суспільних проблем, захисту національних інтересів або реалізація таких рішень не уповноваженими на це законом суб'єктами не може бути віднесено до ДП та її реалізації; ядром ДП ЗНБ як політико-правової категорії, є правова політика держави ЗНБ.

РОЗДІЛ 3. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В 1991–2004 РОКАХ ТА МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ МИНУЛОГО ДЛЯ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

3.1. Теоретичні основи та особливості реалізації державної політики України із забезпечення національної безпеки в 1991–2004 роках

ДП у будь-якій сфері життєдіяльності держави, у тому числі й НБ, являє собою її відповідний стратегічний курс. Останній передбачає три види, визначених законодавцем, діяльності : розробку, прийняття, реалізацію. Він повинен відповідати інтересам суспільства, держава несе відповідальність за його реалізацію [242, с. 240–241].

Як вважають зарубіжні дослідники М. Говлет і М. Рамеш «політику влади простіше описати, ніж знати – чому держава робила власне те, що робила, та оцінити наслідки її дій. Інколи можуть проголошувати правдиві причини для вироблення рішення. Проте часто влада не вказує жодних причин рішення, а якщо й робить це, виголошена причина може і не бути дійсною причиною. В такій ситуації аналітикам залишається визначити, чому була вибрана певна альтернатива, а також, дуже часто, чому інші, як здається, привабливіші варіанти не були вибрані [125, с. 14].

Дослідження ДП – це процес аналізу прийнятих політичних рішень, оцінки здійснених заходів з їх реалізації для виявлення допущених при цьому помилок і недоліків, врахування останніх з метою подальшого її вдосконалення. [55, с. 4]. Зазначене формулювання можна віднести і до дослідження такого складового елемента процесу ДП із ЗНБ як її реалізація. Поряд з цим вважаємо, що для дослідження стану реалізації ДП, в тому числі й у сфері ЗНБ, у будь-який визначений період важливе значення має знання її теоретико-правових засад. Тому спочатку є сенс їх розглянути.

Реалізація ДП із ЗНБ, на наш погляд, передбачає наявність таких обов'язкових компонентів : наявність прийнятих і закріплених НПА рішень вищих органів державної влади з розв'язання існуючих суспільних проблем та їх задоволення у сфері ЗДБ і ЗНІ; наявність спеціального(них) виконавчого(них) суб'єкта(ів) – органу(ів) державної влади уповноваженого(них) чинним законодавством на втілення в життя рішень вищих органів державної влади, що стосуються життєдіяльності держави у певних сферах, які забезпечують її сталий і безпечний розвиток; здійснення спеціальним(ними) виконавчим(ним) суб'єктом(ами) – уповноваженим органом(ами), в межах його(їх) компетенції, визначеної чинним законодавством, впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини з метою її сталого і безпечного розвитку шляхом розробки і проведення відповідної системи цілеспрямованих заходів, використання певних форм та методів; участь інститутів громадянського суспільства та громадян (робота в консультативних радах, представницьких органах тощо, надання практичної допомоги у проведенні певних заходів з виконання ДП суб'єктами сектору безпеки, здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів і посадових осіб у цій сфері).

Процес реалізації ДП полягає у втілення її в життя – впровадження у практику (діяльність/бездіяльність відповідних суб'єктів щодо виконання ухвалених рішень) та аналіз і оцінку її ефективності з метою коригування чи її припинення у зв'язку зі зміною ситуації. Він також передбачає здійснення державного і громадського контролю за її виконанням.

Для досягнення визначеної мети ДП використовуються різні форми її реалізації. Щодо них в теорії безпекознавства поки що не має одностайної думки. Зокрема, на наш погляд, суперечливою виглядає з цього приводу позиція Т. Авакяна. Так, в одному випадку він стверджує, що «державна політика реалізується у двох формах: державній (оскільки відповідні органи є публічною владою) та громадській (що полягає в участі громадян у здійсненні місцевого управління)» [4, с. 41].

Водночас, вважає, що «саме залежно від правового статусу та законодавчого підґрунтя ДП у сфері внутрішніх справ може бути реалізована в різних формах, наприклад законодавчій, правозастосовній, правоохоронній, здійснення правосуддя та визначення меж юридичної відповідальності за вчинене правопорушення, референдумі, мітингах, виборах тощо» [4, с. 42-43].

В іншому, за його словами, слід «за доцільне виокремити правові (законотворча, нормотворча, правореалізаційна, правоохоронна) та демократичні (участь недержавних суб'єктів, громадський контроль, домінування інтересів народу тощо) форми реалізації безпекової політики» [2, с. 132–133]. Крім того він стверджує, до неправових форм належить «фінансова, матеріально-технічна, виховна, профілактична, організаційна та ін. Демократичними формами реалізації безпекової політики може бути участь недержавних суб'єктів, громадський (цивільний) контроль, домінування інтересів народу тощо» [2, с. 128].

З нашої точки зору існують дві основні форми реалізації ДП: правові та організаційні, які відповідно є і формами реалізації функцій держави. У контексті предмету нашого дослідження передусім становить інтерес така правореалізаційна форма як охоронна правозастосовна діяльність.

Окрім форм існують методи реалізації ДП – це способи, прийоми за допомогою яких реалізуються ДП. Методи реалізації ДП, так само як і методи реалізації функцій держави, «є засобами цілеспрямованого організаційного впливу суб'єктів реалізації функцій держави на об'єкти, які належать до їх ведення» [278, с. 123].

Т. Авакян вважає, що «серед методів, що більшою або меншою мірою властиві всім вищезазначеним формам реалізації безпекової політики, можна виокремити методи зобов'язання законності, примусу, рекомендації, заохочення, нагляду, контролю, роз'яснення та інформування» [2, с. 132–133].

На наш погляд, можна виокремити загальні, спеціальні та конкретні методи реалізацій ДП. Загальними методами по аналогії з методами реалізації функцій держави є переконання і примус. За твердженням О Шмоткіна, яке ми

підтримуємо, «переконавання – це метод впливу суб'єктів реалізації функцій держави на інших індивідів, у результаті якого ці індивіди добровільно здійснюють дії, спрямовані на реалізацію цих функцій. А «примус – метод впливу суб'єктів реалізації ДП на інших індивідів, у результаті якого ці індивіди вимушені робити діяння, спрямовані на реалізацію цих функцій [281, с. 90]. При впровадженні ДП переконавання і примус реалізуються через відповідні спеціальні методи правового і організаційного характеру.

В. Тертичка стверджує, що «механізм впровадження сучасної державної політики ґрунтується на таких концептуальних засадах: формування легітимного суб'єкта й інституціональної ієрархії ДП; розробка стратегічного курсу та прийняття державних рішень; адміністративні й інші засоби реалізації управлінських рішень; блок державного контролю й арбітражу, забезпечення самокорекції політичного режиму та зворотного зв'язку з об'єктами державного керівництва» [257, с. 491].

Реалізація ДП здійснюється суб'єктами, основні напрями діяльності яких, на думку Д. Тихомирова, «визначаються такими державно-політичними рішеннями, зокрема суб'єктами державно-адміністративного управління, які приймають у межах своєї компетенції відповідні управлінські рішення, а також суб'єктами, які, реалізуючи ці рішення, здійснюють безпосередню діяльність щодо забезпечення суспільних і державних потреб через надання державних та інших послуг, причому не тільки адміністративних» [260, с. 6].

Погоджуємося з О. Скрипнюком, що «реалізація ДП органами державної влади означає, що ця їх діяльність відбувається згідно з тією моделлю організації самої державної влади, а також її відносин з суспільством, яка конституційно визнана в країні і запроваджується у практиці державного і суспільного життя» [243, с. 11]. Таким чином в країні, в якій діяльність суб'єктів державної влади і виконавчих її структур побудована на демократичних, правових засадах, ДП сприяє всебічному розвитку суспільства та його громадян.

Реалізація ДП із ЗНБ здійснюється правомірними заходами в рамках нормативно-правових програмних документів. При цьому НПА з встановлення дозволів, заборон і обмежень повинні відповідати певним принципам, що являють собою фундаментальні основи, на яких базується нормотворчість, а саме: демократизму, законності, гуманізму, системності, науковості, доцільності, об'єктивності, обґрунтованості, плановірності, прозорості.

Суб'єктами реалізації ДП із ЗНБ, на наш погляд, є органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, Збройні сили та інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України [308, с. 63-70].

Об'єктом державної політики в контексті досліджуваної проблеми є людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність

Відсутність законодавчого закріплення прийнятих рішень уповноваженим органом державної влади щодо реалізації системи цілеспрямованих заходів з розв'язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, ЗДБ і захисту національних інтересів або прийняття чи реалізація таких рішень не уповноваженими на це законодавством суб'єктами не може бути віднесено до ДП та її реалізації [308, с. 63–70].

Обов'язковою умовою реалізації ефективної ДП є дотримання її конституційних засад. Априорі Конституція України є ядром визначення ДП із ЗНБ та механізмів практичної її реалізації. Спроби реалізувати ДП відходячи від конституційних принципів і цінностей спричиняє відповідні негативні наслідки, передусім створює загрози НБ, оскільки неспроможність дотримуватись зазначених її організаційних засад не дозволяє відповідним суб'єктам належним чином виконувати конституційні завдання із гарантування

державного суверенітету, забезпечувати верховенство права і законність, права і свободи людини та громадянина.

Підтримуємо позицію М. Дзевелюк, що «помилки в політиці гірші за злочин, оскільки наслідки такої помилки можуть бути незворотними, причому для мільйонів людей. Ефективна, мудра, реалістична політика є передумовою процвітання та добробуту нації, стабільності в суспільстві та ефективного виконання функцій держави» [45, с. 24].

Тому, «єдино можливим рецептом, здатним повернути ДП не лише бодай мінімальну осмисленість, а й поставити її на надійний ґрунт, є звернення до Конституції України, в якій визначено цілі та цінності ДП й запропоновано механізми, покликані сприяти їх практичній реалізації» [35].

Визначивши організаційно-правові засади реалізації ДП із ЗНБ перейдемо до безпосереднього розгляду її реалізації із забезпечення окремих складових НБ в період з 1991 по 2004 рік. При цьому зосередимо увагу на аналізі таких її елементів, які стосуються захисту національної державності, незалежності, територіальної цілісності та забезпечення військової безпеки України.

Воєнна безпека є фундаментом НБ будь-якої держави. О. Данильян, О. Дзьобань, М. Панов доводять, що «за її наявності можливе вирішення всіх інших завдань щодо ЗНБ, створення необхідних умов стабільного розвитку політичних, економічних, соціальних, духовних, інтелектуальних, демографічних засад життєдіяльності суспільства. При цьому воєнна безпека не може досягатися лише за рахунок організації оборони держави, оскільки передбачає ефективні заходи у всіх окреслених вище сферах суспільного життя» [42, с. 79].

Апріорі одним із стратегічних завдань розбудови незалежної, соборної, правової, демократичної України є захист її конституційного ладу, державного суверенітету, незалежності, територіальної цілісності та недоторканності кордонів, безпечного функціонування її державного механізму. Це можливо за умов належного будівництва і розвитку суб'єктів сектору безпеки, зокрема ЗСУ, які виступатимуть гарантом її НБ від зовнішньої агресії, відвернення

війни, підтримання миру і стабільності в Європі та в усьому світі. Визначальну роль у цьому відіграє воєнна політика. Воєнна політика України на етапі її формування як незалежної держави була сформульована у Воєнній доктрині, прийнятій ВРУ 18 жовтня 1993 року. Але перші кроки щодо оборони нашої країни були зроблені ще раніше, а саме 6 грудня 1991 року, шляхом створення відповідно до «Декларації про державний суверенітет України» (16 липня 1990 р.) окремих структур оборони і безпеки держави. Так, у розділі IX «Зовнішня і внутрішня безпека», було зазначено, що України «має право на створення власних Збройних Сил», «має власні внутрішні війська та органи державної безпеки» [47].

ЗСУ як важлива державна інституція хоча юридично стала новою, проте фактично трансформувалася з частин і військових округів радянської армії, які під час Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. були розташовані на території країни. У перші роки становлення ЗСУ посилилась увага до багатьох аспектів її боєздатності і мобілізаційної готовності. При цьому в першу чергу акцентувалась увага на проблемі зміцнення духовного потенціалу і психологічної готовності кадрового складу і строкослужбовців до захисту національних інтересів України, її незалежності і територіальної цілісності. «Власне ці основні положення склали тест присяги на вірність народові України. Прийняття присяги було одним із відповідальніших здобутків моральної перемоги ідеї незалежності України, а також консолідації війська за нових політичних умов» [11, с. 12].

Воєнна доктрина будь-якої держави, не винятком стала й Україна, має дві тісно пов'язані і взаємообумовлені сторони : соціально-політичну і військово-технічну. Соціально-політична сторона воєнної доктрини охоплює питання, що стосуються методологічних, економічних, соціальних і правових основ досягнення цілей можливої майбутньої війни. Вона є визначальною і має найбільшу усталеність, оскільки відбиває соціальну сутність держави і її політичні цілі, що є постійними протягом тривалого часу. Воєнно-технічна сторона воєнної доктрини відповідно до соціально-політичних цілей включає

питання безпосереднього військового будівництва, технічного оснащення збройних сил і їх підготовку, визначення форм і засобів ведення збройними силами операцій і війни в цілому. Воєнна доктрина, прийнята в Україні вигідно відрізнялася від подібних документів в інших країнах, оскільки, по-перше, це був один з документів такого характеру, що мав легітимність у зв'язку із затвердженням вищим законодавчим органом держави, по-друге, вона перебувала у взаємозв'язку з політичною доктриною, схваленою як головний напрямок зовнішньої політики, по-третє, ця доктрина вперше у світовій практиці містила економічні аспекти, що не суперечило економічній доктрині держави, по-четверте, в ній були закладені напрями будівництва ЗСУ, спроможних вести війни у ХХІ сторіччі [42, с. 84-85].

Методологічною основою воєнної політика, яка була визначена цією Воєнною доктриною стали такі принципи: без'ядерності, нейтралітету, позаблоковості, оборонної достатності, національної безпеки, стримування агресора, будівництва Збройних сил на професійній основі.

Принцип без'ядерності полягав у тому, що у Воєнній доктрини було зазначено, що «виходячи з катастрофічних наслідків для всього людства ядерної війни, Україна вважає застосування ядерної зброї неприпустимим»; «активно виступає за загальне ядерне роззброєння»; «ніколи не санкціонує його застосування і виключає з арсеналу своєї зовнішньої політики загрозу використання ядерної зброї»; «має намір в майбутньому стати без'ядерною державою»; «пов'язує скорочення і знищення ядерної зброї, що розташована на її території, з адекватними діями інших ядерних держав та надання ними і світовим співтовариством надійних гарантій її безпеки»; «виступає проти поширення технологій виготовлення ядерної, хімічної та біологічної (бактеріологічної) зброї» [173]. Реалізуючи цей принцип Україною було знищено свій ядерний потенціал (176 міжконтинентальних балістичних ракет, 1280 боєголовок і 43 стратегічних бомбардувальники із 600 крилатими ракетами повітряного базування), який їй дістався у спадщину після розпаду Радянського Союзу.

Принцип постійного нейтралітету, який був проголошений у Воєнній доктрині, полягав у зобов'язанні України не брати участі у збройних конфліктах, що можуть виникати між іншими державам, не входити у воєнні союзи або блоки, не надавати свою територію для іноземних військ або баз [42, с. 86-88]. Проте повною мірою він не був реалізованим, оскільки, хоча Україна й відмовилась від участі у ОДКБ – військовому об'єднанню країн СНД, до складу якого входила РФ, все ж дозволила перебувати окремим підрозділам Військово-морських сил цієї держави на своїй території (АРК м. Севастополь).

Принцип позаблоковості означає повну відмову України від участі у воєнних блоках і союзах держав. Таку відмову було задекларовано у розділі 9 Декларації про державний суверенітет, де проголошувалося про намір України стати «в майбутньому постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів: не приймати, не виробляти і не набувати ядерної зброї» [47]. Проте вже у Постанові ВРУ від 2 липня 1993 року № 3360-ХІІ «Про Основні напрями зовнішньої політики України» наголошувалося, що «Україна виступає за створення всеохоплюючих міжнародних систем універсальної та загальноєвропейської безпеки і вважає участь у них базовим компонентом своєї національної безпеки». При цьому вона «концентрує свої зовнішньополітичні зусилля на створенні і розбудові надійних міжнародних механізмів безпеки на двосторонньому, субрегіональному, регіональному і глобальному рівнях» [203]. Ця позиція знайшла своє відображення і у воєнній доктрині України від 19 жовтня 1993 року [33].

Принцип оборонної достатності визначає шляхи досягнення такого рівня підготовки держави, її Збройних сил і всього суспільства до захисту від агресії, що гарантують надійний захист від будь-якого агресора.

У розглянутий нами період реалізації ДП із забезпечення воєнної безпеки спостерігався відчутний розрив між політичними цілями у воєнній сфері і обсягами бюджетного фінансування. З одного боку масштабними були плани оборонного відомства щодо професіоналізації армії, її технічного оснащення,

рішення соціальних проблем військових, розширення міжнародного співробітництва, а з іншого – витрати на військово-технічні потреби ЗСУ скорочувалися. Взагалі, оборонний бюджет України відрізнявся від мінімальних потреб Міноборони, майже в два рази, а від максимальних – у шість разів. У сфері військово-технічної політики існувала дивна тенденція – при зростаючих потребах у відновленні озброєння (середні щорічні потреби оцінювалися в 2-3 мільярди доларів) відбувалося постійне зменшення бюджетних асигнувань на ці цілі (з 1997 року темпи скорочення склали понад 26 мільйонів доларів у рік). Низька рентабельність продукції підприємств ОПК не давала можливості провести технологічне відновлення навіть при наявності певного зростання обсягу експорту озброєння. Переорієнтування ОПК на випуск цивільної продукції не дало очікуваних позитивних результатів. Надходження коштів складали 20-30% від запланованих і направлялися на зберігання вже існуючих робочих місць і на зарплату.

В умовах нестачі власних бюджетних коштів Україна покладала надії на військово-технічне співробітництво із зарубіжними країнами. У цьому напрямі Україна «розривалася» між декларованим курсом на євроінтеграцію і зберіганням кооперації з ВПК РФ. Внутрішня політика у цій сфері була спрямована, в основному, на використання вже існуючих можливостей, що призвело до виснаження резервів без особливої надії на їх відновлення. На західному ринку військова продукція України була не конкурентоспроможною. У зв'язку з цим в українській політиці підсилювався російський вектор. Підтвердженням цього є підписання між Україною і РФ домовленостей про співробітництво у воєнній сфері, ратифікація міжурядової угоди про засоби системи попередження про ракетний напад (СПРН) і контролю космічного простору, результати зустрічі Президента України і президента РФ у м. Дніпропетровську в 2003 році [19, с. 158–160]. Більш детально щодо міжнародного співробітництва України у військовій сфері зупинимося окремо з урахуванням важливості цього питання.

Принцип національної безпеки визначає гарантії життєдіяльності демократичного суспільства, суверенного розвитку особистості і всього народу України, територіальної цілісності і недоторканності її кордонів.

Принцип стримування агресії, окрім іншого, припускає наявність високоточної зброї. Для його реалізації необхідне достатнє фінансування державою об'єктів військово-промислового комплексу. На жаль тих грошей, що виділялося бюджетом України на закупівлю озброєння і військової техніки у визначений період ледве вистачало, щоб, наприклад, закупити в рф три літаки МІГ-29 або два літаки Су-27, або сім вертольотів Ка-50.

Принцип професіоналізації армії є важливим спеціальним принципом воєнної політики. Його реалізація означає комплектування армії тільки на контрактній основі. На комплектування ЗСУ негативно вплинули і проблеми пов'язані з підготовкою офіцерських кадрів. Зокрема, у перебігу реформ 1992–1994 років витрати на систему військової освіти були недостатніми, були ліквідовані училища, що були за військовим фахом єдиними навіть у колишньому СРСР. Ці процеси продовжилися і до 2002 року [19, с. 187].

Слід визнати, що «процес формування і функціонування ЗСУ був ускладнений низкою серйозних протиріч, пов'язаних, по-перше, з відношенням моделі до військової служби, рівнем відповідальності та дисципліни військовослужбовців при несенні служби, а по-друге, з тим, що стосується принципів побудови та функціонування ЗСУ, існуючої в армії недосконалої системи нормативно-правового та ін. регулювання» [11, с. 51]. Так, зокрема, на рівні підзаконних актів нерідко продовжували діяти статuti, положення, інструкції Збройних сил колишнього СРСР» [11, с. 77].

Розбудова української держави і зміцнення НБ, інтеграція у світове співтовариство і розвиток взаємодовіри викликали активізацію всебічного співробітництва України з іншими державами, Особливе місце в цьому належить міжнародному військовому співробітництву. Важливим напрямом співробітництва України у воєнно-політичній сфері було встановлення і підтримка дружніх і взаємовигідних стосунків з країнами світу. Особлива увага

при цьому надавалась взаємовідносинам з суміжними та прикордонними державами, що зумовлювалося тогочасною міжнародною реальністю, а також особливостями формування та розвитку української держави, які є суттєвими чинниками НБ України в XXI столітті. Відповідно до реалій тодішньої міжнародної обстановки, особливостей формування та розвитку української державності, провідним напрямком зовнішньополітичної діяльності України стало встановлення взаємовигідних і добросусідських взаємовідносин з прикордонними та суміжними державами. Яскравими прикладами доцільності щодо врегулювання взаємовідносин та налагодження співробітництва в зазначеній галузі стали: «Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і республікою білорусь» від 17 травня 1995 року, «Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Латвійською Республікою» від 23 травня 1995 року, «Договір між Україною Угорською Республікою про режим українсько-угорського кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань» від 19 травня 1995 року, «Угода між російською федерацією і Україною щодо Чорноморського флоту» від 9 червня 1995 року, «Угода між урядом України і Урядом Грузії про співробітництво з прикордонних питань» від 31 серпня 1996 року, «Договір про дружбу, добросусідство і партнерство між Україною і Азербайджанською Республікою» від 16 березня 2000 року. Результатом діяльності у цьому напрямку стало урегулювання більшості територіальних і майнових проблем, формування правової бази взаємовідносин, вирішення значної кількості гуманітарних проблем. Разом з тим слід зазначити, що територіальні питання між Україною та прикордонними державами, на жаль остаточно вирішити не вдалося [42, с. 105-108], про що засвідчили, наприклад такі події як криза в Керченській протоці в 2003 році та анексія рф в 2014 році АРК, які ми проаналізуємо нижче.

Особливе значення в міжнародному співробітництві України у воєнно-політичній сфері має співпраця з міжнародними інститутами безпеки. У зазначений період Україна активно співпрацювала з Організацією Об'єднаних Націй (ООН), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ),

Організацією Північного атлантичного договору (НАТО), Західноєвропейським Союзом (ЄС), Співдружністю незалежних держав (СНД), Радою Європи (РЄ), ГУАМ.

Окремим напрямом міжнародного співробітництва України у воєнно-політичній сфері став розвиток і зміцнення довіри між народами, забезпечення відкритості військової політики і політики у сфері НБ держав. Проявом відкритості військової політики України стала діяльність спільної робочої групи Україна – НАТО з питань реформування ЗСУ, рекомендації якої були враховані в процесі розробки Державної програми реформування та розвитку ЗСУ на період до 2005 року, а також введення в практику щомісячного проведення брифінгів з військовими аташе з питань оборони. Значний внесок в розвиток довіри між народами і зміцнення міжнародної безпеки був зроблений Україною шляхом відмови від ядерної зброї (станом на 1 червня 1996 року на території України не залишилося жодного ядерного боєзаряду або боєприпасу), стратегічним наступальним озброєнням, приєднанням до Договору «Про звичайні збройні сили в Європі та закриттям Чорнобильської АЕС. Поряд з цим у рамках договору «Про всеосяжну заборону ядерних випробувань», підписаному 160 і ратифікованому 63 країнами, Україна проводила роботи щодо модернізації сейсмічної станції для спостереження за можливими проведеннями ядерних випробувань. Розвитку довіри між народами сприяла і діяльність України в рамках Договору з відкритого неба, підписаного в 1992 році 25 країнами світу. Особливого значення набув такий напрям міжнародного співробітництва у воєнно-політичній сфері як участь ЗСУ у миротворчих місіях ООН. За період з 1992 року по 2002 рік майже 18000 військовослужбовців ЗСУ взяли участь у миротворчих операціях [42, с. 109].

Міжнародне військове співробітництво України у військовій сфері базувалося на договорах, угодах та програмах, що мали двосторонній або багатосторонній характер. Значного розвитку набула така форма військового співробітництва у військовій сфері як підготовка військовослужбовців.

Підсумовуючи слід зазначити, що в ДП у сфері забезпечення військової безпеки в період з 1991 по 2004 рік в Україні спостерігалися як позитивні моменти, насамперед це стосувалося співпраці з міжнародними інститутами безпеки і міжнародного військово-технічного співробітництва, так і певні недоліки та прорахунки. До останніх необхідно віднести відчутний розрив між політичними цілями у воєнній сфері і обсягами бюджетного фінансування, що не дозволило забезпечити ЗСУ новітньою технікою і озброєнням, а також відсутність реалізації в достатній мірі принципу професіоналізації армії, наявність проблем, пов'язаних з комплектуванням, підготовкою офіцерських кадрів ЗСУ.

ДП України із забезпечення територіальної цілісності, як елемента НБ в період з 1991 року по 2004 рік вважаємо за доцільне розкрити шляхом аналізу генези формування і реалізації правового статусу Автономної республіки Крим (Надалі – АРК) та характеру міждержавних відносин з РФ, пов'язаних з ним. Це зумовлено тим, що серйозною загрозою для НБ України стала відсутність належного визначення правового статусу окремих етнічних груп, які її населяли.

Загалом, правове регулювання відносин між кримською автономією та Україною і, відповідно, формами його реалізації, що характеризує ДП в зазначений період із забезпечення територіальної цілісності, як елемента НБ, умовно можна поділити на три етапи: – договірний (1991–1992 рр.); – представницький (1992–1994 рр.); – конституційний (1996–2004 рр.).

Після розвалу Радянського Союзу ще Верховною Радою УРСР у 1991 році був прийнятий Закон «Про відновлення Кримської АРСР». Його прийняття було викликано необхідністю розв'язання проблеми реалізації права кримських татар на національно-державне самовизначення як корінного народу [166]. Відсутність законодавчого її вирішення надавала окремим політичним силам можливість під гаслом захисту національних прав кримських татар приховувати сепаратистські наміри, здійснювати маніпуляції. Водночас, цей закон не забезпечив досягнення політичного компромісу між центральною

українською владою та уповноваженими владними структурами Криму. Ухваливши зазначений Закон, як вважає О. Копиленко, ВРУ України виявилася неготовою до реалізації подальших кроків у цьому напрямі, оскільки не мала чіткого уявлення про правові параметри майбутньої автономії [90, с. 72].

Користуючись допущеними вітчизняним законодавцем недоліками в нормативно-правовому регулюванні зазначеного питання та проявом слабкості центральних органів державної влади України, кримське керівництво стало «формуєвати свої правові моделі автономного устрою автономії. Основними НПА в цьому процесі були Декларація «Про державний суверенітет Криму» від 4 вересня 1991 р., «Акт про державну самостійність Республіки Крим» та Конституція Республіки Крим від 6 травня 1992 р. Ці правові документи порушували чинне законодавство України і не вирішували основних питань взаємовідносин державного центру і автономії – співвідношення правових систем України і автономії, механізму дії законів та інших НПА держави на території Криму» [27, с. 127].

З метою розв'язання конфлікту, що виник між центральною владою і керівництвом Криму у березні цього ж року було створено робочу групу з делегації ВРУ і Верховної Ради Республіки Крим. За результати її роботи 22 квітня 1992 року було розроблено проект Закону України «Про розмежування повноважень між Україною й Республікою Крим», який пройшов перше читання, а після другого читання 24 квітня набрав чинності як Закон України «Про статус Автономної Республіки Крим». Він надав АРК досить широкі повноваження з питань, що стосувалися її інтересів, проте це не задовольнило кримських політиків. 5 травня 1992 року кримський парламент проголосував «Про Акт проголошення державної самостійності Республіки Крим» та «Про проведення загальнокримського референдуму» [90, с. 78]. А 6 травня 1992 року ухвалюється Конституція Республіки Крим. Фактично Верховна Рада Криму ухвалила Конституцію «повносуверенної» держави. Це прямо впливало з її преамбули, де урочисто декларувалося, що «вільні у своїх правах і гідності громадяни, які становлять багатонаціональний народ Криму, ... приймають

Конституцію Республіки Крим і проголошують її основним законом правової демократичної світської держави Крим». Виходячи з положень Конституції Республіка Крим брала на себе усі повноваження, крім тих, що їх «добровільно делегувала» Україні, відповідно і її компетенція визначалася виключно внутрішнім кримським законодавством. Найлаконічнішою була глава, що визначала принципи відносин з Україною. Вона складалася з однією статті: «Республіка Крим входить в державу Україну і визначає з нею свої відносини на основі договору і угод». А іншою наділяла себе правом самостійно вступати у відносини з іншими державами, укладати з ними договори і угоди [89, с. 126-127]. Таку ситуацію Україна не могла залишити без відповідної реакції. 14 травня 1992 року ВРУ ухвалила постанову «Про політичну ситуацію, яка склалася у зв'язку з прийнятим 5 травня 1992 року Акту проголошення державної самостійності Республіки Крим». На підставі тодішніх конституційних механізмів парламент визнав рішення Верховної Ради Криму «Про Акт проголошення державної самостійності Республіки Крим» та «Про проведення загальнокримського референдуму» такими, що суперечать Конституції України, зупинив їх дію та запропонував Верховній Раді Криму скасувати свої рішення [89, с. 130-131].

Після проведених консультативних зустрічей Президій ВРУ і парламенту Криму та участі народних депутатів міських рад 30 червня 1992 року ВРУ прийняла Закон України № 2523-ХІІ «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про статус Автономної Республіки Крим» від 29 квітня 1992 року. У новій редакції останній отримав назву Закон України «Про розмежування повноважень між органами державної влади України і Республіки Крим» [172]. В ньому, на відміну від попереднього було зазначено, що компетенція АРК визначається його положеннями і Конституцією України. Приписи ж Конституції АРК не можуть входити в протиріччя з основними принципами основного закону України. Прийняття Закону України № 2523-ХІІ було зумовлено необхідністю приведення НПА АРК у відповідність до чинного законодавства, насамперед Конституції України [89, с. 136].

У цьому ж 1992 році між центральною владою України та керівництвом АРК відбулося обговорення проєкту договору про розмежування повноважень. Запропонований Кримською стороною текст договору по суті відтворював положення Конституції Республіки Крим в редакції від 6 травня 1992 року, які суперечили чинному законодавству України. У зв'язку з цим Президент України Л. Кравчук вніс на розгляд ВРУ України проєкт Закону України «Про представництво Президента України у Республіці Крим», який підписав після його прийняття 17 грудня 1992 року. Цим НПА було визначено «правовий статус Представництва Президента України в АРК як органу державної виконавчої влади України» [91, с. 46-47].

Таким чином специфіка зазначеного правового інституту фактично полягала в запровадженні посади Представника Президента України для забезпечення репрезентації влади останнього на території АРК, ефективного здійснення відповідних його повноважень. Тобто в даному випадку по суті мало місце введення прямого президентського правління в АРК.

Діяльність представництва Президента України в АРК не передбачала дублювання повноважень місцевих органів влади та управління. Призначення цього інституту полягало у зміцненні правових механізмів взаємодії між центральними органами державної влади України та органами влади і управління АРК. Водночас, слід констатувати, що прийняття зазначених НПА на жаль не змогла вирішити існуючих проблем, зняти напругу у взаємовідносинах Центру і автономії. Свідченням цього стало прийняття в жовтні 1993 року Верховною Радою Криму всупереч Конституції Автономії від 6 травня 1992 року законів «Про Президента Республіки Крим» та «Про вибори Республіки Крим». «Спроба повернути автономію до правової системи держави Постановою ВРУ «Про статус автономної Республіки Криму згідно з Конституцією і законодавством України» була зірвана певними політичними силами на півострові в першій половині 1994 р.» [27, с. 128]. У цей період становлення правового статусу АРК як територіальної автономії відбувалося за умов активної діяльності в Криму політичних партій, яка підпорядковувалась і

спрямовувалась московськими куратурами («російська єдність Криму»), метою діяльності яких було поступове включення Криму до складу рф. Верховною Радою автономії було призначено та проведено 16 січня 1994 року вибори президента, Ним, за їх результати, було обрано Ю. Мешкова – представника виборчого блоку «росія». Під час цих виборів не було жодного офіційного міжнародного спостерігача, котрий міг би підтвердити законність їх проведення та відсутність порушень виборчого процесу щодо неупередженого волевиявлення громадян. Лише рф (державною думою було прийнято відповідне рішення) офіційно визнано результати цих виборів а також легітимним «главою держави» – Республіки Крим Ю. Мешкова [65, с. 62].

Зважаючи на це, український парламент 24 лютого 1994 року ухвалив Постанову «Про статус автономної Республіки Крим відповідно до діючої Конституції та законодавства України». В ній ВРУ відповідно до тодішньої Конституції роз'яснила, що «Республіка Крим є автономною складовою частиною України, яка має широкі права у сфері економіки, використання природних багатств, екології, культури, організації суспільного життя тощо. Проте Республіка Крим як автономна складова частина України не є носієм державного суверенітету і не може вступати у політичні відносини з іноземними державами». В окремому положенні Постанови закріплювалося, що Конституція Крим не може суперечити Конституції України [89, с. 143].

Не зважаючи на це кримська влада продовжила ігнорувати рішення ВРУ. Використовуючи наявні у кримських НПА усі квазі-юридичні засоби, Ю. Мешков з метою створення легітимних підстав для приєднання Криму до рф 10 березня 1994 року, видав незаконний указ про призначення повторного опитування – так званого референдуму Криму щодо ставлення громадян АРК до України», який не був підтриманий Верховною Радою автономії, а тому не набув юридичної сили. У зв'язку з цим Центральна виборча комісія АРК 16 березня 1994 року офіційно відмовилася розпочати процедуру проведення референдуму. Але в своїх рішеннях вона чомусь не послалася на Указ Президента України про заборону проведення псевдореферендуму з огляду на

незаконну процедуру призначення та сумнівну правомірність питань, які були винесені на нього [65, с. 63-64].

Зазначена ситуація та неконтрольовані зміни, які розпочалися у системі організації державного управління АРК, зокрема, спроби Ю Мешкова перепідпорядкувати органи безпеки, впровадити обов'язок для мешканців Криму проходити військову службу у лавах російського Чорноморського флоту, створили небезпеку для НБ, засвідчили неефективність інституту представництва Президента України в Автономії. У зв'язку з цим, з метою локалізації зазначених негативних чинників 31 березня 1994 року Президентом України Л. Кравчуком було видано Указ «Про Представництво Президента України у Республіці Крим». В ньому, на відміну від попереднього аналогічного НПА, більш чіткіше визначалися статус представництва та його компетенція як державного органу, що певним чином сприяло посиленню президентського контролю над ситуацією в АРК [208].

Цінним джерелом, яке дає можливість зрозуміти спонукальні мотиви учасників тих та інших доленосних подій, прийнятих політичних рішень і їх наслідків для національної безпеки є книга Президента України Л. М. Кравчука «Одна Україна, єдиний народ (Політичні роздуми над записами в щоденнику) (2010) [95] та інші, а також опубліковані спогади інших очільників держави.

Загалом 1994 рік став своєрідним контрапунктом кримського питання. До проблем у відносинах між центром і автономією додалися й глибокі протиріччя між «гілками кримської влади». Так, 7 вересня Верховна Рада Криму вносить зміни до Конституції автономії й закону «Про Президента Республіки Крим», якими обмежує його повноваження, зокрема, позбавляє права виносити на загальнокримський референдум питання про дострокові вибори до Верховної Ради Крим. У відповідь Ю. Мешков 9 вересня видав низку указів, якими фактично здійснював спробу державного заколоту в АРК. Зокрема, указом «Про організацію державного управління в Республіці Крим у період підготовки і проведення референдуму з проєкту нової Конституції республіки Крим» призупинялась діяльність Верховної Ради Крим, місцевих рад та

«анульовувались мандати депутатів» усіх рівнів. Натомість утворювалася вертикаль місцевих адміністрацій, які підпорядковувались Президенту Криму [89, с. 150].

Реагуючи на політичну кризу в Автономії 22 вересня 1994 року ВРУ прийняла постанову «Про політико-правову ситуацію в АР Крим, де, зокрема містилося доручення «Верховній Раді Автономної Республіки Крим до 1 листопада привести Конституцію та закони АР Крим у відповідність з Конституцією і Законами України». А 17 листопада ВРУ, не погодившись з пропозиціями, що надійшли від парламенту АР Крим з цього приводу, скасувала своїм рішенням цілу низку НПА Автономії з огляду на їх невідповідність Конституції й законам України, насамперед, Декларацію про державний суверенітет Криму, Акт проголошення незалежності Республіки Крим, Постанову «Про додержання конституційних основ державності Республіки Крим», базові для кримського сепаратизму. Вичерпавши всі «мирні» засоби й проявивши максимальне довготерпіння 17 березня 1995 року ВРУ скасувала кримську Конституцію (разом з інститутом кримського президентства) й прийняла новий закон «Про Автономну республіку Крим», який істотно змінював її повноваження. Головне – за цим НПА Конституція АР Крим мала затверджуватися ВРУ [89, с. 152-153]. Водночас, з огляду на тогочасну ситуацію в АР Крим Президентом України Указом від 31 січня 1996 року було продовжені повноваження Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим, утвореного указом Президента України від 31 березня 1994 № 119. Цим же НПА було затверджено Положення про зазначене Представництво в якому були визначені його функції і повноваження [151].

Таким чином доходимо висновку, що у політико-правовій ситуації Автономії в період з 1994 року по першу половину 1995 року чітко простежується три основні етапи. 1-й (січень – травень 1994 року) – це конфронтація Президента і Верховної Ради АРК з центральними органами влади України; 2-й (з червня до початку вересня 1994 року) – конфлікт між виконавчою і законодавчою владою Автономії; 3-й (з вересня 1994 по першу

половину 1995 року) – протистояння між Президентом і Верховною Радою АРК. В них відображаються й відповідні зміни в правовому статусі АРК [27, с. 128].

Слід відмітити, що важливу роль у відверненні загрози НБ, спричиненою активізацією сепаратистських тенденцій в АРК в цей період, як стверджує Ю. Древаль, відіграла ефективна діяльність СБУ [60, с. 40].

8 червня 1995 році в Україні було укладено «Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» [85], який започаткував так званий конституційний етап розвитку законодавчого регулювання відносин між органами влади АРК та центральною владою України. У Конституційному договорі в основному йшлося про розмежування повноважень та визначалася компетенція ВРУ і Президента України в зазначений період. Водночас, у ст. 59, в ньому зазначалося, що АРК «є адміністративно-територіальною автономією у складі України», яка відповідно до її правового статусу «самостійно вирішує питання віднесені до її відання Конституцією України та законами України» [85]. Таким чином положення Конституційного договору розширили правовий статус АРК на відміну від Конституції України 1978 року (була чинною на час укладення договору), де у главі 8 «Адміністративно-територіальний устрій України» зазначалося, що віданню України «підлягає визначення обласного, районного поділу і вирішення інших питань (статті 76), а також наголошувалося що в Україні є області і міста республіканського підпорядкування (стаття 77) [86].

У новій Конституції України від 28 червня 1996 року для визначення правового статусу АРК вже було відведено окремий розділ Х «Автономна Республіка Крим» в якому зазначено, що АРК «є невід’ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Конституцією України, вирішує питання, віднесені до її відання» (стаття 134), а також, що АРК «має Конституцію АРК, яку приймає Верховна Рада АРК та затверджує ВРУ не

менш як половиною від конституційного складу ВРУ» (стаття 135). «З мотивів невідповідності НПА Верховної Ради АРК Конституції України та законам України Президент України може зупинити дію цих НПА Верховної Ради АРК з одночасним зверненням до Конституційного Суду України щодо їх конституційності» (стаття 137) [87]. У розвиток цих положень в 1998 році ВРУ прийняла Закон України «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» [189].

Слід відзначити, що закріплення правового статусу АРК в Конституції України 1996 року стало відповідною реакцією центральної влади України на події, що відбувалися на території Криму в 1992-1996 роках, а саме політичну кризу, спричинену діями окремих кримських політичних сил, насамперед політичної партії «російська єдність Криму» та її лідера Ю. Мешкова, котрі мали наміри реалізувати окремі, визнані Конституційним судом України такими, що входили у протиріччя з нормами Основного закону України [231], положення Конституції Республіки Крим 1992 року, які фактично носили сепаратистський характер, оскільки по суті ними проголошувався правовий статус Криму як держави, що створило загрози національній безпеці, зокрема її територіальній цілісності.

Після 1998 року конституційно-правові основи статусу АРК змін не зазнавали. Винятком, можна вважати лише прийняття 2 березня 2000 року Закону України № 1524-III «Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим» [209], визначення статусу якого було передбачено до речі ще у Конституції України 1996 року. За своєю ж суттю зазначений закон практично повністю дублював відповідний Указ Президента України 1994 року, закріплюючи лише незначні зміни організаційного характеру і не змінюючи по суті інституту Представництва. У такий спосіб Президент України намагався реагувати на активізацію проросійських сил та кримськотатарських організацій у Криму, які підтримувались РФ з метою дестабілізації суспільно-політичної обстановки в нашій державі в зазначений період. Таким чином знову була зроблена спроба запровадження прямого

президентського правління. Практично без змін цей Закон діяв до 2014 року. За цей час Представництво довело свою неефективність, оскільки фактично слугувало лише засобом для працевлаштування наближених до Президента осіб і не могло чинити опору періодичній активізації проросійських сил.

Окремої уваги в контексті ЗНБ заслуговує розгляд ситуації, що склалася в зазначений період навколо м. Севастополя, якому рф надавалося особливе значення, що засвідчують Постанови верховної ради рф 1992 року та держдуми рф 1993 року, у яких закріплювався його статус як міста республіканського підпорядкування у складі рф [222], що суперечило правовому статусу міста Севастополя, наданому йому ще у 1945 році, який передбачав лише порядок фінансування Севастополя із загальносоюзного бюджету, не вносячи при цьому змін до його статусу як адміністративно-територіальної одиниці [70, с. 39].

Зважаючи на масове надходження звернень громадян України з пропозиціями щодо адекватних дій України у відповідь на зазіхання рф, в більшості з них пропонувалося запровадити пряме президентське правління у Криму з метою контролю ситуації на випадок військової агресії рф або посилення місцевих сепаратистських рухів, ВРУ в 1992 і 1993 роках ухвалила тексти Заяв, основні положення яких зводилися до наступного: було визнано факт зазіхання рф на територію України, яке є грубим зневажанням загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, неприпустимим втручанням у внутрішні справи України, порушенням умов рф українсько-російського Договору від 19 листопада 1990 року, де закріплено положення про визнання та повагу до територіальної цілісності тоді ще РРФСР та УРСР; зазначено, що місто Севастополь є невід'ємною частиною України і тому його правовий статус може визначатися лише Україною, правовий статус Чорноморського флоту, дислокованого, у тому числі в акваторії м. Севастополя, визначений міждержавними угодами, які рф також порушила; підтверджено факт перебування Севастополя у республіканському підпорядкуванні України та постійного фінансування цього міста саме з державного бюджету України; підкреслено, що висловлені твердження в

рішенні Верховної Ради РФ про наявність у м. Севастополя «російського (федерального) статусу є перекрученням історичної правди, вводять людей в оману і здатні загострити обстановку на Кримському півострові, спровокувати непередбачувані наслідки; закликано жителів Республіки Крим до підтримання громадського порядку і спокою та утримання від будь-яких дій, що можуть ускладнити політичну ситуацію; акцентовано увагу, на тому, що положення постанов Верховної Ради РФ не породжують будь-яких правових наслідків для України у зв'язку з відсутністю юридичної сили; звернено увагу світової громадськості та міжнародних організацій до протиправних дій парламенту РФ. ВРУ у 1993 році було прийнято також текст звернення до держдуми РФ із вимогою про скасування прийнятих нею протиправних рішень [67; 68]. Основним призначенням заяви ВРУ було висловлення офіційної позиції українського парламенту з тих чи інших гострих внутрішніх та зовнішніх питань суспільно-політичного життя. Водночас, очевидною є відсутність юридичних механізмів забезпечення реалізації положень заяви ВРУ. Разом з тим, можна констатувати, що, ухвалюючи заяву, ВРУ ініціювала вжиття заходів політичної відповідальності щодо конкретних суб'єктів. Зокрема, у наведеній вище заяві ВРУ щодо статусу м. Севастополя порушувалися питання про притягнення держдуми РФ до політичної відповідальності, а також можливого застосування окремих міжнародно-правових заходів до РФ. Сама ж заява юридичних наслідків не створила, однак суттєво вплинула на міжнародний імідж РФ і активізувала громадянське суспільство як у територіальних межах України, так і в українській діаспорі.

На підставі викладеного можна стверджувати, що після здобуття Україною незалежності у період 1991-2004 роках відбувався пошук оптимальної правової форми існування Кримської автономії у складі України. Проте при формуванні і здійсненні ДП з вирішення зазначеної проблеми було допущено низку прорахунків. Їх системний аналіз дає можливість виділити комплекс чинників, квінтесенцією впливу яких стало формування передумов здійснення РФ протиправної анексії АРК. Ці чинники умовно можна

розподілити за такими предметними сферами: політичні, соціально-економічні, правові (формально юридичні), оперативні та військові. Усі вони проявлялись як у внутрішньополітичній сфері України, так і в чинній системі міжнародних відносин [69, с. 174]. По суті йдеться про формування загроз НБ України у відповідних сферах. Коротко зупинимося на їх характеристиці.

Політичні чинники відображають прорахунки у політичному курсі України щодо АРК після здобуття Україною незалежності. Головним чином вони полягали у недостатньо виваженій політиці української влади щодо встановлення оптимальних правових форм взаємовідносин вищих органів влади та управління України і Криму. Завдяки цьому центральна влада не була здатною ефективно контролювати здійснення державного управління у Криму. Так, зокрема, кримські татари не здобули належних автономних прав у межах України. Не була належним чином розроблена і зовнішньополітична стратегія взаємовідносин із рф як загалом, так і щодо «кримського питання». Фактично з не заперечення української влади рф відкрито порушувала державний суверенітет та територіальну цілісність України. Насамперед, це стосувалося дислокації Чорноморського флоту на території АРК та діяльності російських громадських об'єднань. Загалом політика України в українсько-російських відносинах була занадто недалекоглядною і надміру дружньою, що створювало передумови до настання в подальшому негативних наслідків.

Соціально-економічні чинники можна розділити на два напрями. Перший напрям – це стратегічне значення території АРК для розвитку економіки як України, так і рф. Другий напрям – це економічна політика України щодо АРК. Поряд із забезпеченням водного постачання, електрифікації півострова Центральна влада недостатньо дбала про розвиток рекреаційної індустрії та життєвий рівень населення.

Юридичні чинники полягають у формально-юридичному закріпленні вжитих органами державної влади України заходів щодо врегулювання політичної кризи в АРК. Недостатня увага забезпеченню права призвели до значної політичної нестабільності та неефективності правового регулювання

суспільних відносин [69, с. 175].

Військові чинники охоплюють проблемні аспекти політико-правової оцінки базування Чорноморського Флоту РФ на території АРК України. Політика вищого керівництва України, об'єктивована у вигляді міждержавних угод щодо продовження строків перебування ЧФ РФ на українській території АРК, призвела до неузгодженостей у визначенні міжнародно-правового режиму відповідних територій та акваторій, а також відкрила додаткові можливості для поширення ідеологічного впливу РФ на населення АРК.

Оперативні чинники полягають у недостатньому врахуванні територіальних зазіхань РФ як загрози НБ, діяльності на території АРК проросійських сил (партій, громадських організацій тощо), а також у недостатньо ефективному використанні оперативних сил і засобів суб'єктів сектору безпеки для своєчасного виявлення потенційних загроз територіальній цілісності України, відсутності належного інформаційного забезпечення вищих органів державної влади із зазначених проблем.

Виокремлені чинники, на наш погляд, необхідно враховувати і в сучасний період з метою уникнення помилок при плануванні та реалізації заходів з деокупації АРК, а також при розробці органами влади України комплексних стратегій із відновлення законного правового статусу АРК, тобто проведення відповідної державної політики.

Умовою забезпечення територіальної цілісності України, як і будь-якої держави, є проведення своєчасної *делімітації та демаркації кордонів*. Не здійснення цих заходів може спричинити виникнення міжнародних конфліктів, пов'язаних з територіальними претензіями, включно до розв'язання бойових дій. Підтвердженням цього може бути тривалий конфлікт між Вірменією і Азербайджаном. Україна, на етапі її становлення як незалежної, самостійної держави, теж припустилася помилок в зазначеному плані, зокрема нею не було проведено своєчасно делімітації та демаркації кордону з РФ. Це призвело до того, що у вересні 2003 року між Україною та РФ виник конфлікт – інцидент, пов'язаний з островом Тузлою, який ледь не призвів до війни.

Острів Тузла з 7 січня 1941 року територіально входив до Кримської автономної радянської соціалістичної республіки, яка в 1954 році, згідно прийнятого центральною владою срср рішення, набула статус Кримської області у складі УРСР. У вересні 2003 року рф зі своєї території прискореними темпами раптово почала будувати дамбу у напрямку Тузли з метою її приєднання складу рф. При цьому свої дії рф мотивувала тим, що Тузла як острів виник в результаті природніх змін, а саме потужного шторму на морі в 1925 році, а до зазначеної події був частиною Таманського півострову рф. У зв'язку з цим МЗС України направило МЗС рф 30 вересня 2003 року відповідну ноту протесту. У ході перемовин, які відбулися в жовтні 2003 року «Україна наполягала на тому, що Азовське море і Керченська протока повинні бути внутрішніми водами України та рф, розділеними державним кордоном. За таким принципом розмежування Тузла належить до України». У свою чергу «рф наполягала на тому, що офіційно чітко проведені кордони як в акваторії Азовського моря, так і в Керченській протоці відсутні, а також відмовлялася визнати Тузлу островом, наполягаючи на тому, що це коса. Крім того, росія вказувала на те, що тільки континентальна частина Криму відійшла Україні. росія пропонувала спільне використання Азово-Керченської акваторії, згодившись з встановленням державного кордону тільки по дну, але не по водній поверхні» [88].

Після того, як росіяни при побудові дамби досягли українського прикордонного понтону, Україна і рф фактично опинилися фактично на межі справжньої війни, оскільки обидві країни почали стягувати війська до проблемної точки на карті. Зважаючи на гостроту ситуації 14 жовтня 2003 року ВРУ розглянула питання «Про ситуацію, яка складається з будівництвом російською стороною гідротехнічної споруди у Керченській протоці». За результатами його обговорення було прийнято «Заяву ВРУ з приводу подій у Керченській протоці», в якій зазначалося : «будівництво російською стороною гідротехнічної споруди в напрямку українського острова Тузла, розпочате без попереднього повідомлення та узгодження з відповідними державними

органами України. Зведення гідротехнічної споруди у Керченській протоці може порушити дух добросусідських відносин між Україною та рф, ускладнити процес делімітації кордону в Азовському морі, несе в собі загрозу непередбачуваних екологічних наслідків». При цьому ВРУ «закликає федеральні збори рф втрутитися в ситуацію з метою негайного припинення будь-яких односторонніх дій, які суперечать принципам добросусідства і духу стратегічного партнерства між Україною та рф і можуть бути спрямовані на порушення державного суверенітету України, її територіальної недоторканності»..... «у разі, якщо згадані роботи у Керченській протоці триватимуть і далі, ВРУ залишає за собою право ініціювати всі передбачені нормами міжнародного права заходи, спрямовані на збереження суверенітету України, її територіальної цілісності» [66].

Позитивну роль у розрядці напруженої ситуації відіграли узгоджені спільні дії парламентаріїв обох країн. Так, 21 жовтня 2003 року на засіданні Міжпарламентської комісії із співробітництва ВРУ і федеральних зборів рф було засуджено події у Керченській протоці та зроблено спільну заяву до президентів обох країн з цього приводу з призивом до налагодження конструктивного діалогу з метою мирного розв'язання зазначеного конфлікту, а 22 жовтня 2003 року у ВРУ відбулися парламентські слухання «Українсько-російські відносини: сучасний стан та перспективи» за участю делегації державної думи рф [144]. А Президентом України Леонідом Кучмою було проведено розмову з президентом рф Борисом Єльциним. Завдяки зазначеним заходам 23 жовтня 2003 року будівництво дамби було зупинено. У ході подальших переговорів в листопаді того ж року прем'єр-міністри рф та України домовились про припинення подальшого будівництва дамби. У цей же час на Тузлі було обладнано нову сучасну українську прикордонну заставу, яка відкрилася 2 грудня 2003 року.

Підсумовуючи слід зазначити Тузла стала першим тривожним дзвінком майбутньої агресії рф проти України [269]. Як свідчить аналіз наявних матеріалів виникненню конфлікту між Україною і рф тоді сприяли такі

фактори: по-перше, не було розроблено національну концепцію стратегії розвитку нашої держави на тривалий час (на термін 25–30 років); по-друге, ВРУ не було своєчасно прийнято, передбачених Конституцією, засад зовнішньої і внутрішньої політики; по-третє, не було завершено переговорний процес з визначення правового статусу Азовського моря і відповідних районів Чорного моря, у т.ч. Керченської протоки, що свідчило про неврегульованість територіальних проблем; по-четверте, не були врегульовані питання, пов'язані з тимчасовим перебуванням і функціонуванням на території України Чорноморського флоту РФ, зокрема, проблемними залишалися питання щодо визначення розмірів та початку практичного фінансування урядом РФ соціально-економічної інфраструктури м. Севастополя, здійснення реального екологічного контролю та моніторингу у військових формуваннях і на кораблях Чорноморського флоту, передачі Україні об'єктів берегової інфраструктури, включаючи об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення мореплавства тощо.

Слід відмітити, що будівництво РФ гідротехнічної споруди у Керченській протоці відбувалося ударними темпами без відповідного повідомлення України і при відсутності належного реагування з боку російської влади на неодноразові звернення України, що абсолютно не відповідало духу і положенням Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ [144]. Це був перший гострий конфлікт між Україною і РФ, який міг перерости у бойові дії. Але, незважаючи на те, що у 2003-му рівень напруги і загрози був вкрай високим, Україна все ж продемонструвала готовність дати силову відсіч у відповідь на будь-які зазіхання на її територію. За лічені години Україна висадила на Тузлі сотні прикордонників та бійців спеціальних підрозділів ЗСУ, перекинула до Керченської протоки додаткові кораблі та літаки, а також розпочала бойові навчання на материку. Українські дипломати дали зрозуміти американській стороні, що вимагатимуть термінових консультацій, передбачених шостою статтею Будапештського меморандуму. Президент України Леонід Кучма екстрено перервав свій візит до Латинської Америки,

прилетів до Криму та наказав ЗСУ відкривати вогонь на ураження, якщо росія не зупинить будівництво дамби, про що було доведено до вищого керівництва рф [269]. Зазначене, насамперед, і змусило рф відступити. Відтак можна стверджувати, що розв'язання тогочасного територіального конфлікту з рф відбулося завдяки проведенню Україною в зазначений історичний період ДП з відстоювання національних інтересів у сфері забезпечення територіальної цілісності держави шляхом здійснення комплексу заходів, адекватних ситуації, що виникла.

Водночас, слід визнати, що українською владою належних висновків з цього приводу на жаль зроблено не було, про що засвідчили подальші події, пов'язані з анексією рф в 2014 році АРК. Так, зокрема, в процесі реалізації ДП у сфері забезпечення територіальної цілісності України, недоторканності її кордонів, на наш погляд, було допущено низку прорахунків, а саме : не було надано належної оцінки ситуації навколо будівництва дамби у Керченській протоці як факту потенційної загрози державному суверенітету України над частиною її території, розвитку партнерських, дружніх відносин між двома країнами; виконавчою владою України не було забезпечено проведення принципової, твердої й послідовної довгострокової політики України у відносинах із рф як сусідньою державою; не були враховані імперські амбіції рф, особливо її зацікавленість таким стратегічно важливим регіоном як АРК України, положення військової доктрини рф, затвердженої президентом рф путіним, яка передбачала можливість превентивного нападу, нанесення збройного удару по територіях сусідніх держав; не було проведено необхідних додаткових заходів з посилення обороноздатності України та усунення причин і умов, що могли б спровокувати ситуації, подібні Керченській; не було виявлено активності в переговорному процесі з питання укладення двох додаткових угод щодо контролю за озброєнням Чорноморського Флоту рф та порядку дій в кризових ситуаціях.

Упровадження політики відбувається шляхом застосування конкретного інструментарію, визначеного законодавчо. Водночас, як свідчить аналіз

політичного процесу в Україні, в досліджуваній період фактично не існувало чіткого *механізму впровадження ДП*. Часто дії центральних і регіональних органів влади були детерміновані або поточними проблемами, що сприяло поширенню практики так званого «ручного управління», або були продиктовані інтересами лобістських груп [12, с. 17; 21, с. 371].

Унормування процесу впровадження ДП на законодавчому рівні в Україні вперше знайшло свої відображення у п. 5-1 Указу Президента України «Про систему центральних органів виконавчої влади» № 1572/99 від 15 грудня 1999 року, де було наголошено: «Для забезпечення реалізації державної політики в особливо важливих сферах діяльності та державного управління ними у складі окремих центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом у межах коштів, передбачених на їх утримання, можуть утворюватись відповідні департаменти (служби)» [220].

У наступному НПА – Постанові КМУ «Про затвердження Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України» від 5 червня 2000 року, зазначалося: «Концептуальні засади формування державної політики (далі – політичні рішення) розробляються з метою надання Кабінету Міністрів вичерпної інформації для прийняття оптимального варіанту для прийняття оптимального варіанту розв'язання проблеми (стратегії дій, підходи) у відповідній сфері суспільного життя та удосконалення нормативно-правової бази у цій сфері» (п. 1 розділі V «Порядок розроблення концептуальних засад реалізації урядової політики») [186].

У березні 2005 року Секретаріатом КМУ була розроблена «Методика підготовки доповідної записки Кабінету Міністрів України (з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері)». Метою цієї методики було визначено «надання працівникам апарату міністерств практичної допомоги у складанні доповідної записки Кабінету Міністрів з питань формування і реалізації державної політики у відповідній сфері». При цьому наголошувалося, що зазначена доповідна записка «є ключовим інструментом письмового інформування Кабінету Міністрів про проблемні

питання державної політики та концептуальні засади їх вирішення», а по суті вона «є письмовою політичною порадою» [120].

Слід відмітити, що незважаючи на виняткову важливість ДП, її спрямування на забезпечення належного, безпечного функціонування важливих сфер життєдіяльності країни, порядок і механізми її впровадження в зазначений період в НПА не був детально визначеним, а лише передбачався «як втілення рекомендованого політичного рішення (обраного серед усіх наявних альтернатив на основі проведених консультацій та заключного погодження)» [235, с. 223].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження з даної проблеми, доходимо також таких висновків: НБ України згідно чинного законодавства України забезпечується шляхом проведення виваженої ДП відповідно до розроблених і реалізованих в законодавчо визначеному порядку доктрин, стратегій, концепцій, і державних комплексних програм з гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку політичної, економічної, соціальної, воєнної, екологічної, науково-технологічної, інформаційної та інших важливих сфер життєдіяльності держави.

Вибір конкретних форм, методів, засобів та шляхів ЗНБ України обумовлюється потребою вирішення нагальних проблем з протидії реальним і потенційним загрозам національним інтересам, своєчасного вжиття для цього необхідних заходів, які б були адекватними характеру і масштабам цих загроз.

Існують дві основні форми реалізації ДП: правові та організаційні. Сутнісними ознаками реалізації ДП із ЗНБ, як політико-правової категорії є: виконання суб'єктами сектору безпеки обов'язкових рішень, спрямованих на гарантування безпечного і сталого розвитку держави, які визначені чинним законодавством; здійснення з цією метою головними виконавчими суб'єктами реалізації ДП із ЗНБ правомірного впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини шляхом застосування відповідних правових засобів – дозволів, заборон і обмежень, використання для цього відповідних форм та методів; участь інститутів громадянського суспільства та громадян у

виконанні суб'єктами сектору безпеки визначених чинним законодавством обов'язкових рішень, спрямованих на гарантування безпечного і сталого розвитку держави (надання практичної допомоги у проведенні певних заходів з виконання державної політики суб'єктами сектору безпеки, здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів і посадових осіб у цій сфері).

Необхідною передумовою реалізації ДП є розробка і впровадження в практику необхідної для цього НПБ, яка має особливе значення для забезпечення принципу законності.

Реалізація ефективної ДП неможлива без дотримання її конституційних засад. Нехтування приписами Основного закону або маніпуляції з конституційними положеннями при формуванні ДП із ЗНБ замість усунення реальних і потенційно можливих загроз їй та вирішення суспільних потреб, можуть звести до перетворення її на один з інструментів реалізації власних інтересів окремих політичних сил, спричинити втрату нею легітимності.

Для належної реалізації ДП із ЗНБ України потрібно створити належну систему її наукового забезпечення. З цією метою доцільно провести низку досліджень для : визначення найбільш ефективних форм, методів і засобів реалізації суб'єктами сектору безпеки ДП із ЗНБ як загалом, так і у конкретних сферах життєдіяльності країни, обрання за їх результатами найбільш оптимального їх набору та рекомендування для застосування на практиці; визначення всіх можливих в сучасний період форм і способів участі інститутів громадянського суспільства та громадян в реалізації ДП із ЗНБ; розробки надійного, дієвого механізму взаємодії і координації суб'єктів сектору безпеки між собою та інститутами громадянського суспільства при реалізації ними ДП із ЗНБ. Названі пропозиції нами апробовані й опубліковані у виданні, що індексується у наукометричній базі ([Web of Science Core Collection](#)) [308, с. 69-70].

3.2. Врахування досвіду формування і впровадження державної політики України із забезпечення національної безпеки для її удосконалення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції

Проблема ЗНБ для будь-якої держави завжди є центральною, пріоритетною і актуальною. З урахуванням збройної агресії РФ проти нашої країни, на сьогодні вона стала особливо значущою, оскільки від її вирішення залежить сам факт існування України як суверенної, незалежної держави. Для гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку України необхідна розробка і впровадження у практику відповідної державної безпекової політики. Її вагомість об'єктивується реалізацією Україною курсу на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. Аналізуючи політичний і безпековий виміри євроінтеграційних процесів В. Марчук акцентує увагу на визначенні перспектив і гіпотетичних наслідків євроінтеграційних прагнень України. Науковець наголошує на тому, що «політика євроінтеграції як узагальнений чинник модернізації суспільно-політичних та економічних відносин у державі поступово уособлюється у системних реформах, ухвалюваних стратегіях, підписаних двосторонніх угодах тощо. Водночас євроінтеграційні зміни потребують конкретизації змістів, чітких контурів дій, послідовність яких із часом результується набуттям Україною членства у ЄС» [117, с. 106].

На це спрямована діяльність владних структур на виконання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», яку ратифіковано Верховною Радою України із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014 р. [264], а також наступних документів керівних інституцій ЄС. Угода передбачає, зокрема, все більш глибоке «залучення України до Європейської зони безпеки» [264], що в умовах російської агресії є для нас життєво нагальним.

Ще до початку повномасштабної агресії РФ Н. Ніколаєнко акцентувала на тому, що «неможливо забезпечити національну безпеку України,

використовуючи лише традиційні підходи, потрібно реформувати весь державний апарат, його функціональні обов'язки, також гуманітарну та освітянську сферу. Російська агресія є результатом неефективної державної політики, зростання корупції й відсутності достатніх ресурсів для забезпечення життєвого рівня населення» [302, с. 273–274].

Для формування і реалізації ДП із ЗНБ України важливе значення має відповідна науково обгрунтована діяльність Сектору безпеки і оборони, забезпечення його необхідною НПБ.

Рішенням РНБОУ «Про Стратегію національної безпеки України» ще від 6 травня 2015 року наголошувалося «формування та розвиток сектору безпеки і оборони, який має забезпечити адекватне і гнучке реагування на загрози, раціонально використовуючи можливості і ресурси, є пріоритетом політики НБ. При цьому необхідно забезпечити: комплексне вдосконалення законодавства з питань НБ і оборони України» [214].

ВРУ 21 червня 2018 року замість внесення змін до прийнятого в 2003 році Закону України «Про основи національної безпеки» був прийнятий новий Закон України № 2469-VIII «Про національну безпеку України» [196]. В ньому також було акцентовано увагу на необхідності розвитку сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації ДП у сферах НБ і оборони та визначено його одним з головних принципів, що визначають порядок її формування [196].

При цьому на відміну від Закону України «Про основи національної безпеки України» [202] і Постанови ВРУ «Про Концепцію (основ державної політики) національної безпеки України» [194] в новому Законі наведені інші дефініції таких категорій як «національна безпека», «національні інтереси», «загрози національній безпеці».

Водночас, вважаємо, на підставі проведеного аналізу, що опис найістотніших ознак наведених у Законі України «Про національну безпеку України» та інших чинних на сьогодні вітчизняних законодавчих актах понять «державна безпека», «національна безпека» та інших дефініцій понятійно-

категоріального апарату безпекової сфери свідчить про їх недосконале формулювання, оскільки вони мають певні логічні та лінгвістичні вади.

Так, у Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII визначено, що «національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру» (п. 9 статті 1) [196].

Це визначення, як нами вже відмічалось в першому розділі, є недосконалим оскільки під НБ України розуміється захищеність національних інтересів лише «від реальних та потенційних загроз невоєнного характеру». Постає логічне запитання а хіба для України, її державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів не може існувати реальних та потенційних загроз воєнного характеру? Відповідь на нього є беззаперечною – такі загрози можуть бути, що підтверджується подіями, пов'язаними з початком рф в 2014 році гібридної війни проти нашої держави, не говорячи вже про її широкомасштабне масштабне збройне вторгнення в Україну в лютому 2022 року. Тобто загрози для НБ і ДБ можуть бути як воєнного, так і невоєного характеру [277, с. 134-139]. За висновком В. Смолянюка, який аналізує перебіг та наслідки першої (і поки що єдиної) європейської війни нового століття – російсько-української в часовому інтервалі 2014–2022 рр. «безпекові структури ХХ ст. є неефективними регуляторами збройно-силових міждержавних взаємин ХХІ ст.» [246].

Справедливими, вважаємо, є твердження Н. Ніколаєнко і С. Шуляк, що «події російсько-української війни, починаючи з 2014 року, суттєво вплинули не лише на національну безпеку України та світу, а й викликали більш масштабні та глибинні реформи органів влади Української держави. Власне, в цей період відбуваються структурні зміни в організації державної влади, реформування безпекового сектору, зміни в світогляді громадян» [138, с. 29–30].

Зміст НБ порівняно із змістом ДБ ширше, оскільки є родовою категорією по відношенню до неї. Через це НБ має більше об'єктів забезпечення ніж ДБ. Так, складовими елементами змісту НБ є : державна, правова, політична, економічна, енергетична, воєнна, інформаційна, кібернетична, екологічна, біологічна, демографічна, продовольча, громадська та інші різновиди безпеки, які і об'єктами забезпечення законодавчо визначених суб'єктів. А ДБ як суспільно-політичне, правове явище передбачає захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та відповідного державного механізму.

Національні інтереси України, відповідно до статті 1 Закону «Про національну безпеку України», – «це життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» (п. 10), а *загрози національній безпеці* – «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» (п. 6) [196]. У статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» національними інтересами визначалися «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток», а загрози НБ – «наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України» [202]. У Концепції (основах державної політики) національної безпеки національні інтереси України були визначені як «фундаментальні цінності та прагнення Українського народу, його потреби в гідних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення і способи задоволення» [194].

Щодо визначення поняття загрози НБ. Аналіз наявних наукових джерел свідчить, що дефініція «загроза» вченими визначається по різному, водночас,

вони все ж сходяться на тому, що це певний чинник (явище, подія, діяльність тощо), який створює можливість нанесення шкоди об'єкту, процесу. При цьому фахівці у сфері НБ загрозу поділяють на: об'єктивну, суб'єктивну, уявну потенційну й реальну [240, с. 108-109].

Наведені визначення поняття «національні інтереси» та «загрози національній безпеці» в Законі України «Про основи національної безпеки України» та Концепції (основах державної політики) національної безпеки вбачаються такими, які більш точно відображають сутність цих категорій ніж сформульовані в Законі України «Про національну безпеку» .

Завершуючи аналіз законодавчого визначення поняття «національна безпека України» вважаємо за можливе зробити висновок, що найбільш прийнятними є його визначення, сформульоване законодавцями в першій редакції Закону України «Про основи національної безпеки України» або наведене в «Концепції (основ державної політики) національної безпеки України» (надалі Концепція), де зазначалося НБ – «стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей» [194].

Погоджуємося з думкою М. Шиліна і І. Приходька, що сучасне законодавство у сфері формування і реалізації ДП із ЗНБ повинно мати належний понятійно-категоріальний апарат, високий рівень системності і узгодженості елементів системи ЗНБ, забезпечуючи відсутність в законодавчих і підзаконних актах, що його утворюють, істотних прогалин і колізій, декларативності й суперечливості юридичних приписів, дефінітивних дефектів; відмову від фрагментарної визначеності у праві лише окремих видів НБ та загроз національним інтересам. «У цьому зв'язку виникає нагальна потреба в прийнятті окремого Закону України «Про державну безпеку» або внесення відповідних змін до Закону України «Про національну безпеку» в контексті чіткого визначення відповідного понятійно-категоріального апарату, розмежування об'єктів ДБ і НБ, суб'єктів їх забезпечення, загроз їм, напрями

державної політики з питань ДБ і НБ, повноваження суб'єктів забезпечення, їх основні функції та порядок контролю за здійсненням заходів щодо ЗНБ і ЗДБ» [277, с. 138].

За результатами аналізу окремих компонентів дефініції в новому Законі, виявлено низку моментів, що вказують на наявність в ній певних дефектів. Під дефектом законодавчої дефініції, стверджує І. Шутак, «розуміють невідповідність конструкції визначення зображуваним явищам, процесам, фактам, суспільним відносинам, їх елементам, а також порушення логіки її розташування в структурі джерел права. Найбільш типовими дефектами законодавчої дефініції є двозначність, неточність, декларативність, зайва деталізація, абстрактність, тавтологія, алогічність законодавчих дефініцій» [282, с. 66]. Це свідчить про явне порушення нормотворчої техніки/

Зазначене стосується, на наш погляд, не лише НПА в цілому, а й окремої правової норми в ньому, зокрема визначення тієї чи іншої дефініції. В цьому контексті особливе значення має дотримання таких основних вимог нормотворчої стилістики як: простота, тобто використання простих слів, зрозумілих для широкого загалу і які легко ним сприймаються; лаконічність – максимальна стислість змісту; точність – недопустимість подвійного тлумачення; оптимальність – відсутність зайвого словесного перевантаження.

Нормотворча техніка вимагає щоб зміст дефініції розкривався через чіткість відповідної правової норми, за якою вона має бути місткою, повною і водночас стислою, а ознаки явища, про яке в ній йдеться, описані з максимальною вичерпністю. Відтак, не можна допускати в тексті НПА синонімію, полісемію, дублетність, оскільки внаслідок цього порушується жорсткий зв'язок між термінами (словами) та поняттями, які вони позначають. Адже в результаті текст права від цього об'єктивно втрачає точність і чіткість як його якісну характеристику [143, с. 12-13].

Окрім проблем з визначенням понятійно-категоріального апарату в змістовній частині Закону «Про національну безпеку України» спостерігаються й деякі інші недоліки, зокрема проглядається неузгодженість, і навіть

алогічність при посиланні на джерела в яких будуть визначені загрози НБ. Так, згідно п. 19 статті 1 Закону «Стратегія національної безпеки України – документ, що визначає актуальні загрози НБ України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування і реалізації ДП у сфері НБ». А у статті 5 наголошується, що «загрози НБ України та відповідні пріоритети ДП у сферах НБ і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань НБ і оборони, які схвалюються РНБОУ і затверджуються указами Президента України» [196].

Ефективність ЗНБ України безперечно напряму залежить від рівня виконання своїх функцій відповідними суб'єктами, визначеними чинним законодавством. На жаль, ні у діючому Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII [196], ні в Указі Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020, яким затверджено «Стратегію національної безпеки України» [187], на відміну від Закону України «Про основи національної безпеки» від 2003 року [202], а також Концепції (основи державної політики) національної безпеки України [194], які втратили чинність, суб'єкти ЗНБ чітко не визначені. Замість цього визначено сектор безпеки і оборони та його складові елементи, сфери в яких вони забезпечують формування і реалізацію ДП та їх повноваження, щодо чого виникають певні питання в контексті доцільності. [275, с. 221-222].

У названій Концепції і Законі України «Про основи національної безпеки», в якому була виділена окрема 4 стаття, до суб'єктів ЗНБ було віднесено низку державних органів, а також громадські організації та окремі громадяни. Водночас, щодо цього в них як зазначалося вище у Р.1.2. є певні розбіжності. У Законі України «Про національну безпеку» (2018) замість визначення суб'єктів ЗНБ йдеться про сектор безпеки і оборони України, який згідно п. 1 статті 12 «складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та

громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні НБ» [196]. При цьому зміст цього припису певним чином суперечить п. 2 статті 12, а також статті 1 цього ж НПА, де визначаються поняття сектору безпеки та його зазначених елементів. Так, відповідно до статті 1 «сектор безпеки і оборони – система органів державної влади, ЗСУ, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у ЗНБ» (п. 16). А згідно п. 2 статті 12 «до складу сектору безпеки і оборони входять: МОУ, ЗСУ, Державна спеціальна служба транспорту, МВС, НГУ, НПУ, ДПСУ, Державна міграційна служба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, СБУ, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат РНБО України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику». ...«Інші державні органи та органи місцевого самоврядування здійснюють свої функції із забезпечення НБ у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони» [196].

Таким чином, виходячи зі змісту цієї статті Закону, інші державні органи, зокрема система органів державної влади та органи місцевого самоврядування не є елементами складу сектору безпеки і оборони, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України (п. 16 статті 1). Але якщо вони виконують, як слідує із зазначених вище положень Закону, свої функції із ЗНБ у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки і оборони, то їх теж необхідно визнати суб'єктами ЗНБ [275, с. 223].

Окрім того у п. 1 статті 12 відсутній такий елемент сектору безпеки і оборони як інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із ЗНБ України, а також система органів державної влади, відповідно передбачені у пункті 17 та 16 статті 1 Закону. Це свідчить, на наш погляд, про непослідовність законодавця у визначенні структурних елементів сектору безпеки і оборони. Відтак, виникає сумнів у логічності та обґрунтованості формування даного переліку [275 с. 223].

При визначенні понять елементів сектору безпеки спостерігається також віднесення одних і тих же державних інституцій до різних її складових. Так, і до сил безпеки (п. 17) і до сил оборони (п. 18) Закону «Про національну безпеку України» віднесено правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями. При цьому вони різняться тим, що у визначенні поняття сили безпеки йдеться не про органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, а про державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, а також у першому випадку це органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із ЗНБ України, а у другому – органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави. У даному випадку, на наш погляд, логічним було б віднести до сектору оборони не правоохоронні та розвідувальні органи, органи (державні органи) спеціального призначення з правоохоронними функціями, а оборонно-промисловий комплекс [81, с. 223], який відповідно до п. 13 статті 1. «Визначення термінів» Закону України «Про національну безпеку» це – «сукупність органів державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час

виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами» [196].

Доволі дискусійним вбачається і визначення в Законі України «Про національну безпеку України повноважень як суб'єкта сектору безпеки і оборони МВС України. Відповідно до цього НПА «МВС є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує ДП у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» (стаття 18) [196].

Згідно чинного законодавства «діяльність НПУ, НГУ, ДПСУ, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується КМУ через МВС України, який відповідає за формування ДП у сферах, що належать до компетенції МВС України, здійснює повноваження, визначені законодавством України» [196].

Законом України «Про основи національної безпеки України» МВС України, на відміну від СБУ та ДПСУ, як суб'єкт ЗНБ окремо не виділявся. Зі змісту статті 4 зазначеного Закону МВС України відносилося до такого елемента системи суб'єктів ЗНБ як міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, а повноваженнями, відповідно до статті 9 цього ж НПА, з урахуванням відношення до правоохоронного органу, визначалося «ведення

боротьби із злочинністю і протидія тероризму, забезпечення захисту і рятування населення в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру» [296, с.224].

У Концепції (основах державної політики) національної безпеки України МВС України як суб'єкт системи НБ визначалася елементом воєнної організації держави [194]. А відповідно до Положення Про МВС України, яке було введено в дію розпорядженням Президента України від 7 жовтня 1992 року «МВС реалізує ДП у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, організовує і координує діяльність органів внутрішніх справ по боротьбі із злочинністю, охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки» (абзац 2 п. 1). А «Основними завданнями МВС є організація і координація діяльності органів внутрішніх справ по захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охороні громадського порядку» (абзац 1 п.3) « участь у розробці та реалізації ДП щодо боротьби із злочинністю» (абзац 2 п.3), «забезпечення запобігання злочинів, їх припинення, розкриття і розслідування, розшуку осіб, які вчинили злочини, вжиття заходів до усунення і умов, що сприяють вчиненню правопорушень» (абзац 3 п.3), «забезпечення виконання кримінальних покарань» (абзац 6 п.3), участь у ресоціалізації засуджених, організації роботи, пов'язаної із забезпеченням безпеки дорожнього руху та пожежної безпеки» (абзац 7 п.3) [184].

Один з провідних вітчизняних науковців В. Ліпкан, який започаткував теорію націобезпекознавства [109], посилаючись на Закон України «Про міліцію» та Концепцію розвитку МВС України у XXI столітті зробив спробу системно окреслити завдання цього відомства у сфері НБ [107, с. 105]. Висновок щодо певної обмеженості ролі МВС як суб'єкта системи НБ функцією забезпечення правопорядку і громадської безпеки в Україні поділяють й інші вітчизняні науковці.

Підтримуючи зазначену позицію вважаємо, що розширення чинним Законом «Про національну безпеку України» окремих функцій МВС як

елемента системи суб'єктів ЗНБ недостатньо обґрунтованими. Зокрема, це стосується певного підпорядкування МВС ДПСУ та покладання на МВС «формування та реалізації ДП у сферах захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні» [196] [296, с.225].

Відповідно до Закону України «Про державну прикордонну службу» ДПСУ «є правоохоронним органом спеціального призначення» і має таку складову: «Центральний орган виконавчої влади» (частина 1 статті 6) та «територіальні органи Центрального органу виконавчої влади, які реалізують ДП у сфері охорони державного кордону» (частина 2 статті 6). На ДСПУ покладені завдання щодо «забезпеченості недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні» (стаття 1), а функціями ДПСУ, зокрема, є: «охорона державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму; здійснення в установленому порядку прикордонного контролю і пропуску через державний кордон України та до тимчасово окупованої території і з неї осіб, транспортних засобів, вантажів, а також виявлення і припинення випадків їх незаконного переміщення; охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контроль за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій; ведення розвідувальної, інформаційно-аналітичної, оперативно-розшукової діяльності та контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону згідно із законами України «Про розвідувальні органи», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про контррозвідувальну діяльність»; участь у боротьбі з організованою злочинністю та протидія незаконній міграції на державному кордоні та в межах контрольованих прикордонних районів; участь у заходах, спрямованих на боротьбу з тероризмом; участь у здійсненні

державної охорони місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади та посадових осіб»; координація у мирний час діяльності утворених відповідно до законів України військових формувань та відповідних правоохоронних органів, пов'язаних із захистом державного кордону України, відповідно до частини третьої статті 2 Закону України «Про державний кордон України»; координація діяльності державних органів, що здійснюють різні види контролю при перетинанні державного кордону України, пропуску з тимчасово окупованої території України або беруть участь у забезпеченні державного кордону, прикордонного режиму і режиму в пунктах пропуску через державний кордон України та в контрольних пунктах в'їзду-виїзду». ... «виконання зазначених у першій частині цієї статті Закону функцій є оперативно-службовою діяльністю ДСПУ» (стаття 2) [176].

З урахуванням зазначених завдань і функцій ДСПУ, їх важливості вбачається за доцільне визначити її в Законі України «Про національну безпеку» самостійним суб'єктом ДП із ЗНБ з таким її суб'єктом як СБУ [296, с.226].

Подібна ситуація з іншим державним органом – НГУ. Законом України «Про національну гвардію» від 04.11.1991 року № 1774-ХІІ (*втратив чинність на підставі Закону № 1363-ХІV від 11.01.2000 року. ВВР, 2000, № 8, с. 48*) НГУ підпорядковувалася ВРУ, безпосереднє керівництво НГУ покладалося на командуючого, який призначався ВРУ за поданням Президента України на 5 років. Заступники командуючого НГУ призначалися на посади Президентом України за поданнями командуючого» (стаття 11). У НГУ створювалася військова рада, персональний склад якої затверджувався Президентом України» (стаття 12) [197]. На підставі Закону України № 1363-ХІV від 11.01.2000 року НГУ була розформована [219].

Законом України від 13 березня 2014 року № 876-VII НГУ було створено повторно. При цьому в зазначеному НПА акті було наголошено, що НГУ «є військовим формуванням з правоохоронними функціями, що входить до

системи МВС» [198]. У липні 2015 році ВРУ було розглянуто проєкт Закону України «Про органи внутрішніх справ», в якому НГУ визначалася одним з елементів системи органів Внутрішніх справ [201]. А у жовтні цього ж року Постановою КМУ, яка набрала чинності одночасно із Законом України від 2 липня 2015 року № 580-VIII «Про національну поліцію» було затверджено Положення про МВС [185]. Згідно нього основними завданнями МВС України було передбачено забезпечення формування ДП у сферах, віднесених до компетенції діяльності ДПСУ і НГУ. На наш погляд, НГУ як і ДПСУ доцільно визначити самостійним суб'єктом сектору безпеки і оборони України та підпорядкувати її ВРУ і Президенту України по аналогії із законом України від 1991 року.

Концентрація (зосередження) в одній державній інституції в даному випадку МВС значної частки силового блоку держави за певних умов може створити загрозу конституційному ладу. У цьому контексті слід згадати деякі події минуло. Одним з організаторів і керівників так званого ГК ЧП в колишньому СРСР в 1991 року був В. Крючков, який очолював КДБ. Ця структура вважалася монстром, оскільки у її складі перебували контррозвідувальні органи, Прикордонні війська, розвідувальні органи, підрозділи урядового зв'язку, тобто КДБ СРСР мав значний силовий потенціал, який міг відіграти вирішальну роль в організації військового перевороту і захопленні влади. Зазначене скоріше і було прийнято до уваги законодавцем в Україні при створенні вітчизняних спецслужб та їх реформуванні на початку її становлення як самостійної, незалежної, соборної, правової держави. Так, при створенні Національної служби безпеки України, а потім СБУ та подальшого її реформування були виведені з її складу і набули самостійного статусу ДПСУ, СЗР, Управління державної охорони.

На окремі недоліки чинного законодавства з визначення статусу складових сектору безпеки і оборони звертає увагу І. Доронін. На його погляд, причиною цього є незавершеність адміністративно-правової реформи [59, с. 233].

Оскільки одним з головних принципів, що визначають порядок формування ДП у сферах НБ і оборони, є розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації ДП у сферах НБ і оборони, удосконалення діяльності суб'єктів сектору безпеки, до яких належать СБУ, МОУ, ЗСУ, МВС України, в сучасний період є особливо актуальним. Від цього залежить ефективність протидії загрозам НБ [276, с. 454-455].

Як вже відмічалось у розділі 2.1 поряд із законодавчими й виконавчими органами влади важливу роль у формуванні і здійсненні ДП відіграють також громадяни, громадські об'єднання та організації хоча і вважаються допоміжними суб'єктами. На це звертають також увагу окремі науковців, які стверджують, що «ДП розробляється з урахуванням багатьох обставин та умов найвищими органами державної влади за участю інших суб'єктів політики – партій, громадських організацій, університетів і дослідницьких центрів, впливових діячів бізнесу, культури і науки» [146, с. 24]. Ми поділяємо думку О. Дем'янчука, що неурядовий сектор суспільного життя, у демократичному суспільстві на відміну від тоталітаризму, «відіграє значну роль в ініціюванні, розробленні та впровадженні політики в інтересах окремих груп населення, регіонів чи всієї нації, тобто «публічності» [49, с. 35].

Таким чином, саме громадські об'єднання та організації як суб'єкти ДП із ЗНБ покликані реалізовувати «функції артикулювання та агрегування інтересів об'єктів політики» [146, с. 24] про, що вже було наголошено раніше. Проте, у чинному законодавстві і відносно цього суб'єкта ДП спостерігаються певні недоліки, на що слушно звертає увагу С. Дерев'яно. Так, зокрема від відмічає, що окремі норми Закону України «Про національну безпеку» передбачають можливість безпосередньої участі громадян у формуванні та реалізації ДП у сферах НБ і оборони, а саме відповідно до частини першої статті 12 громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у ЗНБ, входять до складу сектору безпеки і оборони України. Водночас, попередній Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 року більш чіткіше визначав їх статус оскільки містив припис (абзац чотирнадцятий статті

9), за яким «громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо ЗНБ; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку». Враховуючи, що у чинному Законі України «Про національну безпеку України» цього припису немає, вбачається за доцільне його введення, «оскільки він дає розуміння поняття «добровільності участі» та форм її вияву [50, с. 311-312]. До того ж це буде узгоджуватися з положенням частини статті 17 Конституції України (частини), відповідно до якої забезпечення національної безпеки «є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» [87].

Характеризуючи НПБ для забезпечення безпеки виборчих процесів в Україні, Т. Мадрига в опублікованій у співавторстві статті актуалізує проблему управління викликами інформаційної безпеки, засади якого включають НПА, різноманітні заходи та процедури, які насамперед спрямовані на забезпечення надійності та безпеки виборчого процесу через незаконне втручання в нього, негативний вплив зовнішньої інформації, кібератаки та маніпуляції. Зазначене, а також недосконалість правової бази у виборчій сфері можуть призвести до визнання результатів виборів недійсними та втрати конфіденційної інформації, що може стати істотною загрозою національній безпеці [305].

Такі підходи видаються важливими з огляду на реалії повномасштабної агресії РФ проти України. Привертає увагу здійснений С. Дерев'янком у низці праць аналіз спроб використання інститутів безпосереднього народовладдя в умовах новітньої російсько-української війни починаючи з анексії Криму в 2014 році, які він кваліфікує, як «цинічні за своєю суттю та нікчемні з правової точки зору, згідно з нормами міжнародного права, законодавства України та й

законодавства рф, конкретні спроби створення на тимчасово окупованих територіях псевдореспублік, що за задумом рашистів стало б «підставою» для подальшої їх анексії та інкорпорації в адміністративно-територіальний устрій рф». Однак останні «неминуче зазнають краху, їм не вдасться знівелювати державотворчий потенціал інституту народовладдя для досягнення своїх цілей» [53, с. 249, 258].

Слід визнати, що новелою в Законі України «Про національну безпеку України» є «введення терміна «інституції громадянського суспільства», які залучаються до підготовки проєкту Стратегії національної безпеки України (абзац п'ятий частини першої статті 26), а також проєкту Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту України (абзац третій частини першої статті 29)». Позитивним є визначення у розділі III Закону «Про національну безпеку України» визначення засад демократичного цивільного контролю, відповідно до яких «У межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю (далі - цивільний контроль)» (стаття 4). До системи цивільного контролю, який «здійснюється за принципами верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності», структурним елементом входить громадський нагляд. Статею 4 визначено предмет цивільного контролю, а у статтях 5-10 повноваження його суб'єктів. Поряд з цим у статті 10

«Громадський нагляд» розкриваються форми, участі, громадяни у здійсненні цивільного контролю та їх права. Підтримуємо думку С. Дерев'янка, що «таким чином громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у ЗНБ України, розглядаються як невіддільна складова Сектору безпеки і оборони» [50, с. 313]. С. Дерев'янка привертає увагу до застережень, які висловлені Українською Гельсінською спілкою з прав людини [50, с. 313-314] відносно того, що законом «Про національну безпеку»: «не регламентується правовий статус, відповідальність громадян та громадських об'єднань; не передбачені такі принципи контролю як деполітизація та деідеологізація,

відкритість для суспільства інформації про діяльність сектору, відповідальності посадових осіб за своєчасність, повноту і достовірність інформації, що надається у тому числі відносно реакції на звернення. Не передбачено також в Законі надання громадським об'єднанням можливості знайомитися з побутовими умовами військовослужбовців за місцем служби тощо життя, де, як правило можливе порушення прав людини» [266].

Перспективи подальшого удосконалення ДП ЗНБ та її НПР в умовах становлення публічної політики, на наш погляд, вимагатимуть ширшого залучення до цього процесу не тільки органів державної влади в органів місцевого самоврядування, а також інституцій громадянського суспільства. Важливим стало б використання експертного потенціалу науковців. Заслужують уваги міркування В. Марчука про те, що «з огляду на тривалість російської агресії проти України та перетворення НБ на критичний фактор виживання країни, існує потреба у подальших дослідженнях, дискусіях в експертному середовищі та формулюванні чітких позицій щодо концепції державної політики України, зокрема у сфері НБ національної безпеки. Наразі позиція щодо подальших пріоритетів та напрямів державної політики не є чітко визначено та обґрунтованою. Вона існує лише на рівні дискусій експертів, політологів та юристів щодо законодавчих змін» [301, с. 18].

Завершуючи порівняльний аналіз законодавчого визначення статусу зазначених вище суб'єктів ЗНБ на етапі становлення України як незалежної, самостійної держави і в сучасний період у чинних НПА, розгляд можливостей використання позитивного досвіду минулого з формування і впровадження ДП із ЗНБ для її удосконалення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України, доходимо таких висновків :

1. Внесені останнім часом зміни і доповнення до чинного законодавства України, зокрема: до Кримінального кодексу України, спрямованих на боротьбу з колаборантами; щодо заборони проросійських політичних партій; мобілізації; санкційної політики та інші безперечно певним чином сприяють підвищенню захищеності нашої держави в умовах воєнного стану. Проте ці

заходи не знімають потреби у подальшому вдосконаленню чинних НПА України із ЗНБ, зокрема відносно чіткого визначення переліку суб'єктів системи сектора безпеки і оборони, їх повноважень, сфери відповідальності, організаційних засад та механізму взаємодії і координації діяльності.

2. Заміна законодавцем у Законі України «Про національну безпеку» визначення суб'єктів ЗНБ України на визначення складових сектору безпеки і оборони вбачається не виправданою і свідченням порушення законодавцем юридичної техніки створення зазначеного НПА.

3. Закону «Про національну безпеку», в контексті визначення складових сектору безпеки і оборони, притаманна внутрішня неузгодженість окремих його положень, а у структурі та змістовній побудові положень, що мають до них відношення, спостерігається алогічність.

4. В залежності від призначення, ролі і значення в системі ЗНБ його суб'єкти в законодавстві доцільно класифікувати таким чином: головний, основний виконавчий та допоміжний, розкривши при цьому яка інституція відноситься до кожного зазначеного структурного елементу цієї системи, а також визначивши їх повноваження.

5. З метою удосконалення чинного законодавства з визначення ДП із ЗНБ вважається за доцільне у Законі України «Про національну безпеку» внести відповідні зміни щодо чіткого визначення суб'єктів ЗНБ, їх повноважень, класифікації, сфери відповідальності, організаційних засад та механізму взаємодії і координації діяльності.

Тому, ЗНБ в умовах правового режиму воєнного стану є одним з основних викликів, що стоять сьогодні перед нашою державою. НБ держави виступає однією з базових цінностей, а її зміцнення є однією із стратегічних цілей України.

Підсумовуючи розгляд питання щодо реалізації ДП ЗНБ України в 1991–2004 роках та визначення можливостей її удосконалення в сучасних умовах використовуючи позитивний досвід минулого доходимо таких висновків : реалізація ДП ЗНБ передбачає наявність обов'язкових компонентів, розкрито їх

зміст; у ДП ЗНБ в період з 1991 по 2005 рік в Україні спостерігалися як позитивні моменти, насамперед, які стосувалося співпраці з міжнародними інститутами безпеки і міжнародного військово-технічного співробітництва, так і певні недоліки та прорахунки. До останніх необхідно віднести : відсутність належного аналізу існуючих проблеми та прийняття своєчасних заходів для їх вирішення, зокрема, наявність суттєвого розриву між політичними цілями у воєнній сфері і обсягами бюджетного фінансування; недооцінку можливих небезпек, загроз і ризиків; відсутність прогнозів і моделювання розвитку ситуацій, комплексних аналітичних досліджень і наукових розробок проблем забезпечення національної безпеки, а також недостатнє реагування на слушні рекомендації науковців сектору безпеки, викладені в окремих їх працях, щодо шляхів розв'язання деяких проблемних питань; у сфері забезпечення територіальної цілісності в 1991-2004 при формуванні і здійсненні ДП в цьому контексті було допущено низку прорахунків. Їх системний аналіз дає можливість виділити комплекс чинників, квінтесенцією впливу яких стало формування передумов здійснення рф протиправної анексії АРК. Ці чинники умовно можна розподілити за такими предметними сферами: політичні, соціально-економічні, правові, оперативні та військові

Для удосконалення чинного законодавства з визначення ДП із ЗНБ України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України вважається за необхідне у чинне законодавство внести відповідні зміни щодо чіткого визначення суб'єктів ЗНБ України, їх повноважень, класифікації, сфери відповідальності, організаційних засад та механізму взаємодії і координації діяльності. З цією метою доцільно, зокрема, використати позитивний досвід минулого з цього питання; з метою впровадження належної ДП ЗНБ України за результатами проведених наукових досліджень доцільно розробити та на законодавчому рівні закріпити з урахуванням існуючих викликів і загроз відповідну ефективну програму, створюючи при цьому умови для збереження громадянських прав та свобод.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нові способи розв'язання наукового завдання, що полягає у визначенні і обґрунтуванні теоретичних, правових і організаційних засад формування і реалізації ДП із ЗНБ України як правової категорії та проведення аналізу практики її здійснення в період з 1991 по 2004 рік. в умовах відновлення Української державності, політичного транзиту й становлення нових демократичних політико-правових інститутів.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано такі висновки:

1. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, які стосуються зазначеної проблеми, наукові доробки з дослідження ДП України ЗНБ на етапі її становлення як самостійної, незалежної держави фактично відсутні.

2. Для досягнення визначеної мети дослідження були визначені такі його основні напрями: аналіз понятійно-категоріального апарату ДП із ЗНБ з метою формулювання пропозицій щодо його вдосконалення; визначення сутності і змісту ДП із ЗНБ України; з'ясування зв'язку ДП із ЗНБ України з правом; визначення теоретичних, правових та організаційних основ формування і реалізації ДП із ЗНБ України і розкриття їх генези в 1991-2004 роках; визначення можливостей використання позитивного досвіду минулого з формування і реалізації ДП ЗНБ для її удосконалення в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції України. При формуванні підходу до обрання методики дослідження визначеного предмету було використано міждисциплінарний підхід, результати досліджень з різних галузей наукового знання: філософії, теорії держави і права, політології. Застосування комплексу наукових методів теоретичного та емпіричного рівнів дослідження наявних наукових джерел, аналітичних документів співробітників Національного інституту стратегічних досліджень РНБО України, офіційних документів, матеріалів Женевського Центру демократичного контролю над збройними

силами щодо змісту, структури і принципів політики НБ, а також чинної НПБ за період з 1990 року по 2004 рік, дало можливість, визначити концептуальні основи та встановити особливості теоретичних, правових та практичних аспектів ДП України щодо ЗНБ у визначений історичний період.

3. Формування поняття як наукового знання державно-правових явищ, у тому числі й дефініції «державна політика» і «державна політика із ЗНБ» повинно обов'язково передбачати визначення їх сутнісних ознак. Такими сутнісними ознаками ДП є те що вона: являє собою цілеспрямоване діяння спрямоване на вирішення суспільно важливих проблем у певній сфері життєдіяльності держави; формується і впроваджується державою в інтересах держави і суспільства; має загальнообов'язковий характер; носить комплексний, системний характер; є політико-правовою категорією, ґрунтується на положеннях чинного законодавства, насамперед у відповідності до конституційних засад; закріплюється шляхом прийняття відповідних програмних документів у вигляді окремих НПА (доктрин, стратегій, концепцій, законів); передбачає вплив на суспільні відносини за допомогою відповідних сил і засобів, форм і методів; спирається на результати аналізу конкретної ситуації в певній сфері життєдіяльності країни; має легітимний і легальний характер; її виконавчими суб'єктами виступають як державні органи, так і не урядові організації, громадські об'єднання.

На цій основі сформульовані авторські дефініції: *державна політика* – це, як правило цілеспрямоване, системне, законодавчо регламентоване діяння, що спрямоване на вирішення, визначених за результатами аналізу, суспільно-важливих проблем шляхом впливу органів влади на інших відповідних суб'єктів за допомогою певних сил і засобів, форм і методів, що ґрунтуються на конституційних засадах, на суспільні відносин з метою забезпечення сталого розвитку загалом суспільства і держави чи окремих сфер їх життєдіяльності; *державна безпека* – це стан захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, який гарантує безпечне її суверенне існування та розвиток завдяки створенню і функціонуванню відповідної державної системи суб'єктів та

реалізації ними комплексу організаційних, юридичних, політичних, економічних та військових заходів; *державна політика національної безпеки України* – це передусім діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв’язання проблем безпекового сектору держави та втілюється в життя шляхом розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів та їх наступної практичної реалізації. Останні утворюють у своїй сукупності відповідну систему – законодавчу базу.

4. Обґрунтовано, що : *сутність державної політики* полягає у формуванні та реалізації відповідної системи розв’язання тих чи інших суспільних проблем, задоволення суспільних інтересів, забезпечення стабільності політичного устрою, конституційного ладу країни та інших сфер життєдіяльності держави і суспільства; *сутність державної політики із забезпечення національної безпеки* полягає у формуванні та реалізації відповідної системи впливу на певні сфери життєдіяльності держави з метою гарантування її безпечного функціонування та сталого розвитку. *Основною метою ДП із ЗНБ* є гарантування безпечного і сталого функціонування та розвитку держави, її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності території, прав і свобод людини і громадянина. *Завданнями ДП із ЗНБ* є визначення пріоритетних національних інтересів України, можливих загроз НБ України в найбільш важливих сферах життєдіяльності; головних суб’єктів і об’єктів; основних принципів; основних напрямів ДП в зовнішньополітичній і внутрішньополітичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, гуманітарній та у сферах ДБ, безпеки державного кордону України, цивільного захисту, міжнародного співробітництва, а також створення системи ЗНБ. ДП НБ України – це насамперед діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні і реалізації цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв’язання проблем безпекового сектору держави та втілюється в життя НПА, які утворюють у своїй сукупності відповідну систему – законодавчу базу. В

залежності від призначення, ролі і значення в системі ЗНБ суб'єкти ДП, можна класифікувати таким чином: головний, основний виконавчий та допоміжний. *До головного суб'єкта* слід віднести вищі органи державної влади і управління – Президент України, ВРУ, РНБОУ, КМУ, їх повноваження визначені Конституцією, іншими законами України. *До основного виконавчого відносяться* міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; ЗСУ; СБУ; ДПСУ; СЗР України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи правопорядку – Національна поліція, Національна гвардія, органи територіальної оборони, цивільного захисту, структурні підрозділи зазначених органів управління. *Допоміжний суб'єкт* ДП представляють інститути громадянського суспільства (громадські організації і рухи, інші об'єднання громадян), а також громадяни.

5. ДП із ЗНБ України нерозривно пов'язана з правом. Її формування і реалізація обов'язково передбачає: створення відповідного правового механізму (розробку і прийняття відповідних НПА, в яких повинні бути визначені основні засади ДП – мета, завдання, основні напрями, суб'єкти та їх правовий статус, об'єкти, заходи і засоби). Розробка і впровадження в практику належної НПБ має особливе значення оскільки є передумовою реалізації ДП. ДП в правовій державі є політико-правовою категорією, тому що в правовій державі вся державна діяльність опосередковується правом, оскільки права держава – це така держава, яка на основі права, в порядку передбаченим правом забезпечує основні права і свободи особи. Те, що ДП є політико-правовою категорією безпосередньо слідує зі статті 19 Конституції України, яка встановлює, що державні органи, їх посадові особи повинні діяти на основі, в межах і в порядку, передбаченими законодавством. Відсутність законодавчого закріплення прийнятих рішень уповноваженим органом державної влади щодо формування і реалізації системи цілеспрямованих заходів з розв'язання тих чи інших

суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, забезпечення ДБ і захисту національних інтересів або прийняття чи реалізація таких рішень не уповноваженими на це законодавством суб'єктами не може бути віднесено до ДП та її реалізації. ДП із ЗНБ України – політико-правова категорія, оскільки її ядром є правова політика держави ЗНБ, а тому Враховуючи визначну роль права у визначенні і проведенні ДП із ЗНБ України остання повинна будуватися на фундаментальних правових наукових основах.

Наявні в теорії класифікації ДП не можна вважати завершеними оскільки ними не передбачається розподіл ДП за таким критерієм як напрями діяльності держави у безпековій сфері. Тому вбачається за можливе класифікувати ДП за цим критерієм на державну політику: із забезпечення правопорядку; із ЗНБ, із ЗДБ, із забезпечення економічної безпеки, із забезпечення воєнної безпеки, із забезпечення енергетичної безпеки, із забезпечення екологічної безпеки, із забезпечення продовольчої безпеки, із забезпечення біологічної безпеки, із забезпечення демографічної безпеки, із забезпечення гуманітарної безпеки тощо. Зазначені види ДП мають визначальне значення для самого факту існування держави, безпечного функціонування її державного механізму, усіх сфер життєдіяльності та гарантування їх сталого розвитку.

6. Сутність формування державної політики із забезпечення національної безпеки, як політико-правової категорії, полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку України шляхом розробки та законодавчого закріплення у формі відповідних програмних документів визначеними суб'єктами необхідних правових засобів впливу – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності. Обґрунтовано, що формування ДП передбачає 3 етапи. Перший – підготовчий полягає в: аналізі і оцінці існуючої ситуації в країні; визначенні, усвідомленні та формулюванні актуальної суспільної проблеми, що підлягає нагального вирішення для ЗНБ; пошуку варіантів (альтернатив) розв'язання зазначеної проблеми, вибір з них оптимального, прогнозування результатів його реалізації; обґрунтуванні

необхідності формування ДП та її моделі; прийнятті щодо цього відповідного рішення. *Другий – основний*. На ньому здійснюється безпосередня розробка ДП, визначаються її зміст (мета, завдання, об'єкти і суб'єкти, повноваження останніх, засоби вирішення існуючої суспільної проблеми). *Третій – завершальний* передбачає ухвалення прийнятого рішення – закріплення його у вигляді відповідно розроблених НПА, програмно-цільового документа, організаційно-розпорядчого рішення у формі Доктрини, Стратегії, Концепції на законодавчому рівні (затвердження їх ВРУ Указом Президента України, Постановою ВРУ, КМУ).

З 1990 по 2004 рік в Україні було створено та впроваджено в практику цілу низку НПА щодо безпеки й оборони, які доповнюють та розвивають один одного, на базі яких, і засновується вітчизняна ДП НБ. В залежності від зовнішньої і внутрішньополітичної обстановки в цей час законодавче визначення ДП із ЗНБ України має свої особливості, які свідчать про її певну трансформацію. Створення НПБ з визначення ДП із ЗНБ України в залежності від сутності і змісту НПА, які її регламентують, умовно можна поділити на два етапи – перший (з 16 липня 1990 року по 16 січня 1997 року); другий (з 16 січня 1997 року по 1 січня 2005 року). Зазначені етапи створення корелюються з періодизацією цієї політики.

Так, *перший етап* – започаткування правових засад визначення ДП із ЗНБ України корелюється з першим періодом – її зародження, *другий* – формування спеціального законодавства з періодом становлення. Під час першого періоду – зародження ДП НБ України (липень 1990 року – січень 1997 року) прийнятими НПА було закладено основи ДП із ЗНБ молодій, незалежній державі України. Зокрема, ними були визначені: основи екологічної безпеки та зовнішня і внутрішня безпека, засади оборони України та підготовки держави до оборони, повноваження органів державної влади, основні функції та завдання, головні напрямки зовнішньої і внутрішньої політики у сфері воєнної безпеки, засади організації цивільної оборони, порядок забезпечення державної таємниці, а також закріплена економічна самостійність. Поряд з цим закріплено створення і

визначено статус правоохоронного органу спеціального призначення із ЗДБ – СБУ та ОРД як спеціального виду державної діяльності для виконання цього завдання відповідними суб'єктами. Квінтесенцією ДП України у сфері НБ стало прийняття і реалізація Україною рішення про скорочення та знищення ядерної зброї, а також проголошення позаблокового статусу. При цьому не виключалась можливість в перспективі повномасштабної участі країни у загальноєвропейській структурі безпеки, при її створенні. Було зроблено крок із започаткування партнерства і співробітництва між Україною і ЄС.

Другий період – становлення ДП НБ України (січень 1997 року – січень 2005 року) характеризується тим, що вона здійснювалася відповідно до прийнятих в зазначений період Конституції України, Концепції (Основ державної політики) національної безпеки України та цілої низки інших НПА, які визначили, суб'єкти, принципи, організаційні засади, функції і повноваження сектору безпеки із ЗНБ України, його специфічний механізм і інструментарій та головні об'єкти, виходячи з пріоритетності національних інтересів, реальних і потенційно можливих загроз. Було створені певні основи для взаємовигідного економічного, соціального, фінансового, цивільного, науково-технічного та культурного співробітництва з ЄС та його державами-членами. Поряд з цим започатковано особливе партнерство між Україною та НАТО, що стало практичним кроком реалізації відходу від раніше проголошеного позаблокового статусу. Водночас істотним є вплив так званої політичної доцільності, що простежується, як у процесі прийняття законодавчих та інших НПА, так і у змісті їх норм і приписів.

7. *Безпосередніми суб'єктами реалізації державної політики* із ЗНБ, на наш погляд, є органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, ЗСУ та інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України, як діють в межах визначених чинним законодавством. Реалізація ДП із ЗНБ України передбачає наявність таких обов'язкових компонентів : наявність прийнятих і закріплених НПА рішень вищих органів державної влади з розв'язання тих чи інших

суспільних проблем, задоволення суспільних потреб, забезпечення ДБ і захисту національних інтересів; наявність спеціального(них) виконавчого(них) суб'єкта(ів) – органу(ів) державної влади уповноваженого (них) чинним законодавством на втілення в життя рішень вищих органів державної влади, що стосуються життєдіяльності держави у певних сферах, які забезпечують її сталий і безпечний розвиток; здійснення спеціальним (ними) виконавчим (ними) суб'єктом (ами) – уповноваженим органом (ами), в межах його (їх) компетенції, визначеної чинним законодавством, впливу на певні сфери життєдіяльності країни і суспільні відносини з метою її сталого і безпечного розвитку шляхом розробки і проведення відповідної системи цілеспрямованих заходів, використання певних форм та методів, передбачених законодавством; участь інститутів громадянського суспільства та громадян (робота в консультативних радах, представницьких органах тощо, надання практичної допомоги у проведенні певних заходів з виконання ДП суб'єктами сектору безпеки, здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів і посадових осіб у цій сфері).

Процес реалізації ДП полягає у втілення її в життя – впровадження у практику (діяльність/бездіяльність відповідних суб'єктів щодо виконання ухвалених рішень) та аналіз і оцінку її ефективності з метою коригування чи її припинення у зв'язку зі зміною ситуації. Він також передбачає здійснення державного і громадського контролю за її виконанням. У ДП у сфері ЗНБ в період з 1991 по 2004 рік в Україні спостерігалися як позитивні моменти, насамперед це стосувалося співпраці з міжнародними інститутами безпеки і міжнародного військово-технічного співробітництва, так і певні недоліки та прорахунки. До останніх необхідно віднести: відсутність тверезого погляду на існуючі проблеми та прийняття своєчасних заходів для їх вирішення, зокрема, відчутний розрив між політичними цілями у воєнній сфері і обсягами бюджетного фінансування, що не дозволило забезпечити ЗСУ новітньою технікою і озброєнням, а також відсутність реалізації в достатній мірі принципу професіоналізації армії, наявність проблем, пов'язаних з комплектуванням,

підготовкою офіцерських кадрів ЗСУ; недооцінку можливих небезпек, загроз і ризиків; відсутність прогнозів і моделювання розвитку ситуацій, комплексних аналітичних досліджень і наукових розробок проблем ЗНБ, а також недостатнє реагування на слушні рекомендації науковців сектору безпеки, викладені в окремих їх працях, щодо шляхів розв'язання деяких проблемних питань.

У період 1991–2004 роках відбувався пошук оптимальної правової форми існування АРК у складі України. Проте при формуванні і здійсненні ДП з вирішення зазначеної проблеми було допущено низку прорахунків. Їх системний аналіз дає можливість виділити комплекс чинників, квінтесенцією впливу яких стало формування передумов здійснення рф протиправної анексії АРК. Ці чинники умовно можна розподілити за такими предметними сферами: політичні, соціально-економічні, правові, оперативні та військові. Усі вони проявлялись як у внутрішньополітичній сфері України, так і в чинній системі міжнародних відносин.

Умовою забезпечення територіальної цілісності будь-якої держави, є проведення своєчасної делімітації та демаркації кордонів. Не здійснення цих заходів може спричиняти виникнення міжнародних конфліктів, пов'язаних з територіальними претензіями, включно до розв'язання бойових дій. Україна теж припустилася помилок в зазначеному плані, що призвело до виникнення у вересні 2003 року між Україною та рф конфлікту – інциденту, пов'язаного з островом Тузлою, який ледь не призвів до війни. Українською владою належних висновків з цього приводу на жаль зроблено не було, про що засвідчили подальші події, пов'язані з анексією рф в 2014 році АРК.

Компонент ДП України у сфері НБ в 1991-2004 роках знаходився в постійній динаміці і залежав від внутрішньої і зовнішньої політики, яка у свою чергу залежала від волі суб'єктів вищої політичної влади. Набуваючи рис сучасної європейської правової держави, Україна повинна розробити та на законодавчому рівні закріпити належну ДП із ЗНБ у формі відповідної ефективної комплексної програми з урахуванням існуючих викликів і загроз, створюючи при цьому умови для збереження громадянських прав та свобод.

При цьому суб'єктам політичної влади, виходячи з державних інтересів, важливо спиратися не на ідеологічні, а на наукові засади формування ДП НБ.

8. Внесені останнім часом зміни і доповнення до чинного законодавства України безперечно певним чином сприяють підвищенню захищеності нашої держави в умовах воєнного стану. Проте ці заходи не знімають потреби у подальшому удосконаленню чинних НПА із ЗНБ.

Для оптимізації законодавства з визначення ДП із ЗНБ України в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції вважається за необхідне у Закон України «Про національну безпеку» внести відповідні зміни щодо чіткого визначення суб'єктів ЗНБ України, їх повноважень, класифікації, сфери відповідальності, організаційних засад та механізму взаємодії і координації діяльності. З цією метою доцільно, зокрема, використати позитивний досвід минулого – положення : Постанови ВРУ № 3/97-ВР від 16 січня 1997 року «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України»; Законів України: «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 року, «Про Державну прикордонну службу» № 661-IV від 3 квітня 2003 року, «Про національну гвардію» № 1774-XII від 04.11.1991 року щодо визначення статусу таких суб'єктів ЗНБ як : МВС, ДПСУ, НГУ, громадяни та інститути громадянського суспільства.

Пропонуємо використати розроблений нами проєкт Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про національну безпеку» щодо удосконалення засад державної політики із забезпечення національної безпеки» та передбачені законопроектною технікою пояснювальну записку до нього і порівняльну таблицю (подані в додатку Б).

З урахуванням організації протидії збройній агресії рф дослідження процесу формування і реалізації ДП із ЗНБ набуло особливої актуальності. Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є дослідження проблеми оптимізації системи НБ в умовах воєнних загроз і збройних конфліктів, формування і реалізації механізму ДП у різних сферах ЗНБ з метою удосконалення його організаційно-правових засад, розширення демократичного

цивільного контролю над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони, зокрема, громадського нагляду через громадські об'єднання, залучення громадян до цього процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуліна Т. Г. Політика держави у сфері національної безпеки як наукова категорія. *Панорама політичних студій* : науковий вісник РДГУ. Вип. № 12. Рівне, 2014. С. 92–97.

URL:http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pps_2014_12_15

2. Авакян Т. А. Безпекова політика України в умовах євроінтеграції. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 125–133.

3. Авакян Т. А. Нариси та дискусії щодо розуміння державної політики у сфері внутрішніх справ. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 104–113.

4. Авакян Т. А. Суб'єкти й форми реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 37–43.

5. Авакян Т. А. Теоретико-методологічні засади досліджень державної політики у сфері внутрішніх справ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1–2 (9–10). С. 18–29.

6. Акт проголошення незалежності. Верховна Рада України 24 серпня 1991 року : Постанова Верховної Ради України «Про проголошення і незалежність України». *Відомості Верховної Ради України (надалі –ВВР)*. 1991. № 38. Ст. 502.

7. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: <http://www.du.nauka.com.ua/?op=1&z=626> (дата звернення: 15.03.2025).

8. Андреева О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з росією : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.01. Київ, 2010. 36 с.

9. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : Талком, 2017. 576 с.

10. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018.36 с.

11. Афонін Е. А. Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / НАН України. Ін-т соціології. / Відп. ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. Київ : Інтерграфік, 1994. 304 с.

12. Баровська А. Г. Впровадження політики: механізми, інструменти, технології. *Стратегічні пріоритети*. Вип. 3(4). Київ : Вид-во НІСД, 2007. С.17–24.

13. Беспалова О. І. Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 87–92. URL: http://nbuv.ua/UJRN/Pib_2012_3_20 (дата звернення: 12.03.2025).

14. Беспалова О. І. Пріоритетні напрями діяльності органів Служби безпеки України як суб'єктів реалізації правоохоронної функції держави. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : наук.-практ. конф. (м. Київ, 25-26 листопада 2016 року). Київ : ПАЛИВОДА А.В. С. 35-38.

15. Березовська-Чміль О. Б., Кобець Ю. В., Міщук М. Б. Національна безпека України в контексті інтеграції до Європейського Союзу: політико-правовий аспект (2014–2019 рр.). *Науковий журнал «Політикус»*. Спецвипуск. 2022. С. 7–14. URL: DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-spec.1> (дата звернення: 12.03.2025).

16. Березовська-Чміль О., Кобець Ю., Міщук М. Управління системою національної безпеки в умовах воєнно-політичного конфлікту. *Грані : науково-теоретичний альманах*. 2021. Т. 24 № 9. С. 26-34. URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1697>

17. Бичай Р. Р. Державна міграційна політика в контексті забезпечення національної безпеки: дис. ... д-ра філософії : 052 – політологія, 05. Соціальні та поведінкові науки. Івано-Франківськ, 2023. 276 с.

18. Блистів Т. І., Колесник В. Т., Пригунов П. Я., Карпова К. В. Концептуальні підходи до визначення методологічної функції законодавчого забезпечення національної безпеки України. *Зовнішня торгівля, економіка, фінанси, право*. Київ: 2015. № 4. С. 13–26.

19. Богданович В. Ю. Воєнна безпека України : методологія дослідження та шляхи забезпечення. Київ : Дельта, 2002. 322 с.

20. Бучик В. С. Спільна безпекова політика Європейського Союзу в теоріях Європейської інтеграції. *Інвестиція : практика та досвід*. № 7(2011). С. 91–94.

21. Браун М. Пол. Посібник з аналізу державної політики / Пер. з англ. Київ : Основи, 2000. 243 с.

22. Валевський О. Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.

23. Валевський О. Л. Структура та особливості механізмів впровадження державної політики. *Вісник Національної академії державного управління*. 2004. № 4. С. 364–372.

24. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Вид-во «Юрид. думка», 2007. 990 с.

25. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрид. Думка, 2012. 1020 с.

26. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

27. Велігодський В. М. Особливості пошуку оптимальної моделі адміністративно-територіального устрою Криму в 1991–2000 рр. *Культура народів Причорномор'я*. 2003. № 46. С. 127–130.

28. Вісник Женевського Центру демократичного Центру контролю над збройними силами. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/15008/bg_national-security_ukr.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

29. Власюк О. С. Національна безпека України : еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.

30. Вовк О. О. Теоретико-правовий аналіз співвідношень понять державної та зовнішньої безпеки. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 43–48.

31. Вовк Ю. І., Мадзей С. М., Буган Ю. В. Конституція України : навчальний курс. посіб. для вивчення Основного закону України. Тернопіль : Мандрівець, 1996. 96 с.

32. Воєнна безпека України на межі тисячоліть : монографія / Г. М. Перепелиця, С. О. Дмитрова, В. С. Корсидович та ін. Київ : Стилос, 2022. 384 с.

33. Воєнна доктрина України : Постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 р. № 3529-ХІІ. *ВВР*. 1993. № 43. Ст. 36.

34. Вонсович О. С. Вплив політичної кризи в Україні на функціонування системи забезпечення національної безпеки. *Гілея*. 2018. № 128. С. 303–305.

35. Гладуняк І. Конституція як основа формування та реалізації державної політики. *Віче*. 2007. № 21/22. URL: <http://www.viche.info/journal/733/> (дата звернення: 12.03.2025).

36. Гон М. М. Маніпулювання «іншістю» в політичному конфлікті (на прикладі Революції честі і гідності в Україні). *Прикарпатський вісник НТШ. Думка*. 2014. № 3. С. 9–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_2014_3_3 (дата звернення: 12.03.2025).

37. Гон М. М. Мова політики у парламентських виборах 2012 року в Україні. *Панорама політологічних студій*. 2012. Вип. 9. С. 116–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2012_9_19 (дата звернення: 12.03.2025).

38. Гон М. Оказальний і конвенціональний натопи у суспільно-політичних процесах. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2016. Вип. 28. С. 317–329. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apvtvi_2016_28_29 (дата звернення: 12.03.2025).

39. Гогвуд Б., Ганн Л. Аналіз політики для реального світу / пер. А. Олійник. Київ : Основи, 2004. 396 с.

40. Горбулін В. П., Качинський А. Б., Горбулін В. П. Системно-концептуальні засади стратегії національної безпеки України. Київ : ДП «НВЦ «Євроатлантикінформ», 2007. 592 с.

41. Гордієнко С. Г., Доронін І. М. Державна безпека України в сучасних умовах : проблеми компетенції державних органів. *Інформація і право*. 2021. № 2(37). С. 81–92.

42. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрямки реалізації : навч. посіб. / Худож.-оформлювач С. І. Правдюк. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.

43. Данн В. Н. Державна політика: вступ до аналізу / пер. З англ. Г. Є. Краснокутського; наук. ред. М. О. Баймуратов. Одеса : АО БАХВА, 2005. 504 с.

44. Дашковська А. В. Адміністративно-правовий статус Ради національної безпеки і оборони України : дис. ... д-ра філософ. : 081 – Право. Київ, 2024. 255 с. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/19d658e6-7ff0-467c-9755-c364442c7add/content> (дата звернення: 12.03.2025).

45. Дзевелюк М. Державна політика та функції сучасної держави: до проблеми взаємозв'язку. *Національний юридичний журнал : теорія і практика*. 2016. № 4. С. 21–25.

46. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис. ... д-ра філософ. наук: 21.03.01. Нац. ін.-т стратегічних досліджень. Київ, 2005. 32 с.

47. Декларація про державний суверенітет України : Постанова Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 р. № 55-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

48. Дем'янчук О. Державна політика та публічна політика : варіант перехідного періоду. *Наукові записки*. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2000. Т. 18 : Політичні науки. С. 31–36.

49. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління : політологічні аспекти : монографія. Київ : Факт, 2008. 272 с.

50. Дерев'янюк С. М. Безпековий вимір народовладдя в умовах гібридної війни. *Держава і право* : зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 87 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2020. С. 308–318. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dip_2020_87_31 (дата звернення: 12.03.2025).

51. Дерев'янюк С. Зміни до Конституції України як питання політичної доцільності. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Вип. 14 / Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Плай, 2020. С. 37–45. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/issue/view/15/15> (дата звернення: 12.03.2025).

52. Дерев'янюк С. М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право*: зб. наук. пр. Серія. Політичні науки. Вип. 93 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2019. С. 26–38. URL: http://nbuv.Gov.ua/UJRN/dprn_2019_83_5 (дата звернення: 12.03.2025).

53. Дерев'янюк С. М. Спроби легітимації рашистського окупаційного режиму через референдум та їх нікчемність. *Держава і право* : зб. наук. пр. Вип. 91 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Вид-во «Юрид. думка», 2022. С. 249–261. URL: <https://doi.org/10.33663/1563-3349-2022-91-249> (дата звернення: 12.03.2025).

54. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

55. Державна політика : аналіз та механізм її впровадження в Україні : навч. посіб. / О. І. Валевський, В. А. Ребкало, М. М. Логунова та ін.; заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. Київ : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.

56. Державна політика : аналіз та впровадження в Україні. Конспект лекцій до навчального модуля / уклад. В. А. Ребкало, В. В. Тертичка. Київ : УАДУ, 2002. 80 с.

57. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович О. Л., Пушак Я. Я., Флейчук М. І, Франчук В. І. Львів : Сполом, 2020. 418 с.

58. Державне управління в Україні : організаційно-правові засади : навч. посіб. / Н. Р. Нижник, С. Д. Дубенко, В. І. Мельниченко та ін.; за заг. ред. Проф. Н. Р. Нижник. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 164 с.

59. Доронін І. М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору безпеки і оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 230–233.

60. Древаль Ю. Д. Безпека як складний соціальний і управлінський феномен. *Державне управління*. 2018. Вип. 1(8). С. 31–37.

61. Економічний розвиток і державна політика : навч. посіб. / [Ю. Бажал, О. Кілієвич, О. Мертенс та ін.]; за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка. Київ : Вид-во УАДУ, 2001. 480 с.

62. Енциклопедичний словник з державного управління / [укл. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

63. Енциклопедія політики і права : наукове видання / За ред. д.політ. н., проф. В. П. Горбатенка і д.політ.н. П. В. Мироненка. Київ : Вид-во Політія, 2024. 788 с.

64. Єврейська громадсько-політична думка ХХ – початку ХХІ сторіччя в Україні : [монографія] / [М. М. Гон та ін.]; Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2011. 363 с.

65. Задорожний О. В. Анексія Криму – міжнародний злочин : монографія. Київ : К.І.С., 2005. 576 с.

66. Заява Верховної Ради України з приводу подій у Керченській протоці № 1228 від 14 жовтня 2003 року. *ВВР*. 2003. № 47–48. Ст. 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

67. Заява Президії Верховної Ради України у зв'язку з дорученням VII з'їзду народних депутатів російської федерації Верховній Раді щодо розгляду питання про статус міста Севастополя : Постанова Верховної Ради України від 09.12.1993 р. № 2825-XII. *ВВР*. 1993. № 5. Ст. 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2825-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

68. Заява Президії Верховної Ради України «Про постанову верховної ради російської федерації від 09.07.1993 р. «Про статус міста Севастополя». Постанова Верховної Ради України від 10.07.1993 р. № 3375-XII. *ВВР*. 1993. № 36. Ст. 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3375-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

69. Іванов О. Ю. Передумови анексії Автономної республіки Крим російською федерацією : безпековий вибір. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 24 лист. 2017 р.) в 2 т. Київ : Національна академія прокуратури України, 2017. Т. 1. С. 174–176.

70. Іванов О. Ю. російсько-українське інформаційне протиборство з «кримського питання» : генезис та сучасний стан. *Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 трав. 2017 р.). Київ, 2017. С. 38–40.

71. Іжа М. М., Овчаренко Ю. О. Державна політика щодо стратегій забезпечення національної безпеки України. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2011. Вип. 8. С. 10–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2011_8_3 (дата звернення: 12.03.2025).

72. Кадебська Е. В., Лопуха В. В. Національна безпека як правова категорія. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ru/article/id-3144/> (дата звернення: 12.03.2025).

73. Качинський А. Б. Безпека, загроза і ризик : наукові концепції та математичні методи : монографія. Київ : ІНБ НА СБУ, 2003. 472 с.

74. Керницький С. С. Щодо деяких аспектів сутності та змісту поняття державної безпеки України. *Концептуальні засади забезпечення державної безпеки України* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 лип. 2004 р.). Київ : НА СБ України, 2004. С. 60–62.

75. Кобець Ю. В., Генік М. А. Політика безпеки і оборони ЄС : виклики для України в сучасних умовах. *Національні інтереси України*. 2025. № 2 (7). С. 1130–1143. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2\(7\)-1130-1142](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-1130-1142) (дата звернення: 12.03.2025).

76. Кобець Ю. В., Липчук О. І., Ломака І. І. Соціальна складова національної безпеки : міжнародний досвід. *Держава та регіони*. 2021. № 3. С. 48–56. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2021.3.8> (дата звернення: 12.03.2025).

77. Кобець Ю., Міщук А., Міщук М. Інституціональні аспекти управління політичною кризою як складова забезпечення національної безпеки держави. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. №18. С. 175–185. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/154> (дата звернення: 12.03.2025).

78. Ковалів М. В., Іваха В. О. Державно-правовий механізм забезпечення національної безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 4. С. 162–169.

79. Козлов К. І. Державна політика соціальної безпеки: взаємодія органів влади і громадських організацій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Харків, 2008. 20 с.

80. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки : проблеми теорії та практики. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 9. С. 160–164.

81. Коник Т. Г. Інституційні основи політики України із забезпечення національної безпеки на етапі її становлення як незалежної держави. *Актуальні*

проблеми філософії та соціології / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 49. С. 193–199.

DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.34>

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/36.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

82. Коник Т. Г., Шилін М. О. Державна політика із забезпечення національної безпеки як правова категорія. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2022. № 82. С. 56–68. Інв. № 4321.

83. Коник Т. Г., Шилін М. О. Правова політика із забезпечення національної безпеки як складова правової політики держави. *Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану* : збірник тез I міжнар. наук.-практ. онлайн конф. (м. Луцьк, 27 трав. 2022 р.) / за заг. ред. Батюк О. В. Луцьк : Волинський нац. ун-т імені Лесі Українки, 2022. С. 201–205.

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18308/>

84. Коник Т. Г. Періодизація державної політики національної безпеки України. *Сучасний рух науки* : тези доп. IX міжнар. наук-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 2-3 груд. 2019 р.). Дніпро, 2019 р. Т. 2. С. 79–84. URL: <http://www.Wayscience.com/> (дата звернення: 12.03.2025).

85. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України [укладено 08 червня 1995 р.]. *ВВР*. 1995. № 18. Ст. 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1k/95-ВР#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

86. Конституція України від 20 квітня 1978 року № 888-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

87. Конституція України: [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.]. *ВВР*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – Ред. від

01.01.2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.03.2025).

88. Конфлікт щодо острова Тузла. Матеріал з вільної енциклопедії Вікіпедія. URL: <https://surl.gd/dygcgt>; URL: https://24tv.ua/den_v_istoriyi_konflikt_za_ostriv_tuzla_rf_vpershe_sprobuvala_zahopiti_krimsku_zemlyu_n490727 (дата звернення: 12.03.2025).

89. Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим : проблема правового статусу : монографія. Київ : Таксон, 2002. 342 с.

90. Копиленко О. Л. Конституція Автономної республіки Крим : проблеми прийняття, затвердження, реалізації. Київ : Таксон, 2001. 362 с.

91. Копиленко О.Л. України і Крим : «переговори у справі нового ладу» (документи і матеріали). Київ : Парламентське вид-во, 2001. 232 с.

92. Корж І.Ф. Державна безпека : методологічні підходи до системи складових поняття. *Правова інформатика*. 2012. № 4(36). С. 72–78.

93. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : монографія. Київ : Альтерпрес, 2010. 395 с.

94. Коршунова Н. В. Поняття державної політики : теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософ.): 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право) / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2018. 241 с.

95. Кравчук Л. М. Одна Україна, єдиний народ (Політичні роздуми над записами в щоденнику). Київ : Фоліо, 2010. 542 с.

96. Кравчук О. Ю. Місце політичної безпеки в межах цілісної системи національної безпеки. *Наукові праці. Політологія*. Т. 182. №. 170. С. 116–125. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2012/182-70-24.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

97. Кравчук О. Ю. Особливості політичної безпеки України. *Українська національна ідея: реалізація та перспективи розвитку*. 2011. Вип. 23. С. 85–89. URL: <https://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25792/15Kravchuk.Pdf?sequence=3> (дата звернення: 12.03.2025).

98. Кравчук О. Ю. Політична безпека України як наукова і практична проблема . *Міжнародний науковий журнал. Політичні науки*. 2016. № 6. Т. 3. С. 82–83.

99. Кривицький Ю. В. Спеціалізовані норми права в механізмі правового регулювання : дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 260 с.

100. Крук С. І. Аналіз стану організаційно-правових механізмів державного управління у сфері забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 20. С. 76–78.

101. Крутов В. В. Возвращение к себе. Основы развития сознания и управления мышлением. Київ : Генеза. 2014. 400 с.

102. Крушельницька О. В. Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Кондор, 2006. 206 с.

103. Кучеренко О. О. Державна політика: теоретико-методологічні засади дослідження процесу формування та здійснення : автореф. дис. .... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01 – теорія та історія державного управління. Українська / Академія державного управління при Президентові України. Київ. 2001. 20 с.

104. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2(4). С. 69–76.

105. Леслі А. Пал Аналіз державної політики / переклад з англійської І. Дзюби : Київ : «Основи», 1999. 421 с.

106. Литвиненко О. В. Українська національна безпека : стислий нарис. *Стратегічні пріоритети* [НІСД]. 2011. № 2(19). С. 121–126. URL: <http://old2.Niss.gov.ua/catalogue/30/> (дата звернення: 12.03.2025).

107. Ліпкан В. А. Національна безпека України : навч. посіб. 2-е вид. Київ : КНТ, 2009. 576 с.

108. Ліпкан В. А. Теоретико-методологічні засади управління у сфері національної безпеки України : монографія. Київ : Вид-во «Текст», 2005. 350 с.

109. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України : монографія. Київ : «Текст», 2003. 600 с.

110. Ліпкан В. А., Ліпкан О.С. Національна і міжнародна безпека. Вид. 2-е, допов. і переробл. Київ : «Текст», 2008. 400 с.

111. Логіка : словник-довідник / авт.-уклад. М. Г. Тофтул. Київ : Академія, 2012. 312 с.

112. Ляшенко В. М. Державна політика запобігання тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Львів. регіональний ін-т держ. управління НАДУ. Львів. 2007. 20 с.

113. Мадрига Т., Борецький О. Сучасні форми колабораціонізму та їх вплив на національну безпеку. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 18. С. 209–218. URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/157/154> (дата звернення: 12.03.2025).

114. Мадрига Т. Б. Єдності сила. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2025. 456 с.

115. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень. *Стратегічні пріоритети*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НІСД, 2007. Вип.4(5). С.13–18.

116. Малахов Ж. Е. Закон соціальний : соціологічна енциклопедія / укладач В. Г. Городяненко. Київ : Академ. видав, 2008. 456 с.

117. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 17. С. 106–114. URL:<https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/121> (дата звернення: 12.03.2025).

118. Мельниченко Б, Фогель Н. Основні підходи до розуміння поняття «національна безпека». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 2 (30). С. 68–72.

119. Мерніков Г. І. Політика національної безпеки України та країн сусідів : спільні інтереси і розходження, висновки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3(16). С. 65–75.

120. Методика підготовки доповідної записки Кабінетові Міністрів України (з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері) від 5.02.2005 р. URL: <http://www.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2025).

121. Метод порівняльного аналізу. Порівняння як спосіб пізнання. URL: https://stud.com.ua/24308/politologiya/metod_porivnyalnogo_analizu (дата звернення: 12.03.2025).

122. Митний кодекс України від 11 липня 2002 року № 92-IV. *ВВР*. 2002. № 38–39. Ст. 288. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

123. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національної безпеки України / Б. О. Параховський, Г. М. Яворська, О. О. Резніков: за ред. К. А. Кононенка. Київ : НІСД, 2013. 56 с.

124. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. Відп. ред. Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін. Юре», 2003. Т. 1. Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. 1232 с.

125. Міхаель Говлет, Магадеван Рамеш. Дослідження державної політики : цикли та підсистеми політики / Пер. з англ. О. Рябова. Львів: Кальварія, 2004. 264 с.

126. Мокляк С. П., Смолянук В. Ф., Буданов К. О. Європейська безпека після припинення російсько-української війни: деякі прогнози. *Національні інтереси України*. 2025. № 2 (7). С. 1180–1191. URL: perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/20098/20071 (дата звернення: 12.03.2025).

127. Мосенко Ю. О. Державна інформаційна політика України: організаційно-правові аспекти здійснення : автореф. дис. .... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Національний університет біоресурсів і природокористування України. Київ, 2011. 20 с.

128. Мотайло О. В. Основні концептуальні підходи до сутності поняття «національна безпека». *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 288–293.

129. Музиченко Г. В. Державна політика України : основи визначення та аналізу в межах політичної науки. URL: <http://gisap.eu/ru/node/504> (дата звернення: 12.03.2025).

130. Настюк В. Я. Сучасні підходи до визначення сутності та поняття державної безпеки. *Сучасний стан та перспективи розвитку сектору безпеки України: публічно-приватні аспекти* : зб. наук. пр. за матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків 16 квітня 2015 р.). Харків, 2015. С. 56–58.

131. Науково-практичний Коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х т. Т. 1. / за заг. ред. П. Андрущенка, В. Григоренка, В. Фесенка. 3-е вид. переопрац. та доповн. Київ : КНТ Центр учбової літератури, 2009. 964 с.

132. Науково-практичний Коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-е вид. переопрац. та доповн. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.

133. Науково-практичний Коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника та М. І. Хавронюка. 7-е вид. переопрац. та доповн. Київ : Юридична думка. 2010. 1288 с.

134. Національна безпека України в умовах воєнного стану : загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика / Укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В. Київ : ВД «Професіонал», 2024. 480 с.

135. Нашинець-Наумова А. Концептуальні підходи щодо забезпечення національної безпеки: інформаційно-правові та інституційні засади. *Підприємство, господарство і право*. Київ, 2017. № 1. С. 34–39.

136. Ніколаєнко Н. О., Діордіца О. С. Сутність та основні класифікаційні виміри колабораціонізму. *Acta Securitatae Volynienses*. 2024. № 3. С. 35–40. URL: journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv/article/view/1922 (дата звернення: 12.03.2025).

137. Ніколаєнко Н. О. Загрози українським державним інтересам у Чорноморському регіоні: історико-політичний аспект. *Міжнародні відносини,*

суспільні комунікації та регіональні студії. 2023. № 2 (16). С. 86–91. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/327> (дата звернення: 12.03.2025).

138. Ніколаєнко Н. О., Шуляк С. О. Основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні в умовах російсько-української війни, *Acta Securitatae Volynienses*. 2024. № 3. С. 24–31. URL: journals.vnu.volyn.ua/index.php/asv/article/view/1913/1799 (дата звернення: 12.03.2025).

139. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія. Київ : Інтертехнологія, 2008. 496 с.

140. Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024р.) [Разумков центр, 15.10.2024 р.]. URL: [ttps://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r](https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r) (дата звернення: 12.03.2025).

141. Пал Л. А. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 1999. 422 с.

142. Панов М.І. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). № 3(34). С. 54–67.

143. Панов М. І. Точність правових норм як необхідна умова якості правотворення. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання* : тези доп. та повідомл. учасників наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 вер.– 1 жовт. 2015 р.). Харків, 2015. С. 12–14.

144. Парламентські слухання «Українсько-російські відносини:сучасний стан та перспективи» [23 жовтня 2003 року]. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/par_sl/sl221003.htm (дата звернення: 12.03.2025).

145. Пастки інституційної спроможності у системі державної влади в Україні. Аналітична доповідь / кол. авт.: Г. Зеленько (кер., наук. ред.) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2025. 64 с.

146. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм. *Віче*. 2011. № 10. С. 23–25. URL: https://nbuv.ua/UJRN/viche_2011_10_10; URL: <https://www.viche.info> (дата звернення: 12.03.2025).

147. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів : Політехніка, 2009. 264 с.

148. Пилипчук В. Г. Формування теоретико-правових основ забезпечення державної безпеки країни (кінець XX – початок XXI століття) : монографія. Київ, 2008. 359 с.

149. Питання Апарату Ради національної оборони України : Указ Президента України від 04.10.1996 р. № 927 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772/96#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

150. Питання Апарату Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 14.10.2005 р. № 1446/2005. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/14462005-3234> (дата звернення: 12.03.2025).

151. Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим : Указ Президента України від 31.01.1996 р. № 100/96. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view> (дата звернення: 25.03.2024).

152. Подорожна Т. С. Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2009. 16 с.

153. Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні: до 15-ї річниці незалежності України / Кресіна І. О., Матвієнко А. С., Оніщенко Н. М., Перегуда Є. В., Скрипнюк О. В., Балан С. В., Стойко О. М. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2006. 304 с.

154. Політична безпека України : проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України, 2023. 304 с.

155. Політична енциклопедія. Ред. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2017. 808 с.

156. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. 2-е вид. док. і перероб. Київ : Генеза, 2004. 736 с.

157. Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 04.10.1996 р. № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927/96#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

158. Правові основи захисту України від зовнішньої та внутрішньої агресії : навч. посіб. / В. В. Серета, М. В. Ковалів, С. С. Єсімов, М. П. Гурковський. Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2015. 496 с.

159. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Харків : Право. 2008. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. 840 с.

160. Приходько Х. В. Політична безпека України: конституційно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2015. С. 36–40.

161. Про аварійно-рятувальні служби : Закон України від 14.12.1999 р. № 1281-XIV. *ВВР*. 2000. № 4. Ст. 25; поточна ред. – Втрата чинності від 01.07.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-14#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

162. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 р. №1975-XII; поточна ред. – Ред. від 23.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення 12.03.2025).

163. Про без'ядерний статус України : Заява Верховної Ради України від 24.10.1991 р. № 1697-XII. *ВВР*. 1991. № 51. Ст. 742 (дата звернення 25.03.2024).

164. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *ВВР*. 2004. № 25. Ст. 180; поточна ред. – Ред. від 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

165. Про вдосконалення порядку здійснення службових відряджень за кордон: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1992 р. № 698. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-92/n#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

166. Про відновлення Кримської автономної Радянської Соціалістичної республіки : Закон УРСР від 12.02.1991 р. *ВВР*. 1991. № 9. Ст. 84. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

167. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ; поточна ред. – Ред. від 17.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

168. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: Закон України від 17.10.1995 р. № 387/95-ВР. *ВВР*. 1995, № 38. Ст. 284. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/387/95-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

169. Про внесення змін і доповнень до закону України «Про оборону України»: Закон України від 21.10.1993 р. № 3547-ХІІ. *ВВР*. 1993. № 44. Ст. 420. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3547-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

170. Про внесення змін і доповнень до статті 17 Закону України «Про оборону України» : Закон України від 20.10.1994 р. № 221/94-ВР. *ВВР*. 1994. № 45. Ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221/94-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

171. Про внесення змін до Постанови Верховної Ради «Про створення Ради оборони України» : Постанова Верховної Ради України від 09.04.1992 р. № 2261-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2261-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

172. Про внесення змін доповнень до Закону України «Про статус Автономної Республіки Крим» : Закон України від 30.06.1992 р. № 2523-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

173. Про воєнну доктрину України. Постанова Верховної Ради України від 19.10. 1993 р. № 3529-ХІІ. *ВВР*. 1993. № 43. Ст. 409.; 2001. № 9. Ст. 38 (втратила чинність на підставі Постанови Верховної Ради України «Про Воєнну доктрину України» № 2400-IV від 01.02.2005 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3529-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

174. Про воєнну доктрину України (648/2004) : Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

175. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 р №1777-ХІІ; поточна ред. – Ред. від 23.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

176. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *ВВР*. № 27. Ст. 208; поточна ред. – Ред. від 19.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

177. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. №3855-ХІІ. *ВВР*. 1994. № 16. Ст. 93; поточна ред. – Ред. від 30.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

178. Про дипломатичну службу : Закон України від 20.09.2001 р. № 2728-III. *ВВР*. 2002. № 5. Ст. 29; поточна ред. – Ред. від 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2728-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

179. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією» і правоохоронними органами держави : Закон України від 19.06.2003 р. № 975-IV. *ВВР*. 2003. № 46. Ст. 366. (втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

180. Про державну програму перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту : Указ Президента України від 25.07.2002 р. № 664/2002: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/664/2002#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

181. Про додаткові заходи по забезпеченню набуття Україною без'ядерного статусу: Постанова Верховної Ради України від 09.04.1992 р. № 2264-XII. ВВР. 1992. № 30. Ст. 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2264-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

182. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. ВВР. 2010. № 40. Ст. 527; поточна ред. – Ред. від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

183. Про затвердження Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1998 р. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-98-n#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

184. Про затвердження Положення Про Міністерство внутрішніх справ України : Розпорядження Президента України від 07.10.1992 р. № 157/92-рп. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157/92-рп#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

185. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-n#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

186. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. № 950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950/2007-n#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

187. Про затвердження рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 12.03.2025).

188. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

189. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23.XII.1998 р. № 350-XIV. *ВВР*. 1999. № 5–6. Ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

190. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 р. № 80/90-ВР. *ВВР*. 1994. № 31. Ст. 286; поточна ред. – Ред. від 28.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

191. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-XII. *ВВР*. 1992. № 9. Ст. 108; поточна ред. – Ред. від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

192. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12. 2002 р. №374-IV. *ВВР*. 2003. № 12. Ст. 89; поточна ред. – Ред. від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

193. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1659-XII. *ВВР*. 1991. № 51. Ст. 729. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1659-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

194. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України. *ВВР*. 1997. № 10. Ст. 85 (втратила чинність на підставі Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

195. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII; поточна ред. – Ред. від 24.07.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

196. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *ВВР*. 2018, № 31. Ст. 241; поточна ред. – Ред. від 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

197. Про національну гвардію : Закон України від 04.11.1991 року № 1774-XII. *ВВР*. 1992. № 1.Ст. 1 (втратив чинність на підставі Закону № 1363-

XIV від 11.01.2000 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

198. Про національну гвардію України : Закон України від 13.03. 2014 р. № 876-VII. *ВВР*. 2014. № 17. Ст. 594; поточна ред. – від Ред. 27.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

199. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. *ВВР*. 1992. № 9. Ст. 106; поточна ред. – Ред. від 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

200. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135--XII. *ВВР*. 1992. № 22. Ст. 303; поточна ред. – Ред. від 09.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

201. Про органи внутрішніх справ : проєкт Закону України від 02.07.2015 р. № 579-VIII. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54672 (дата звернення: 12.03.2025).

202. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *ВВР*. 2003. № 39. Ст. 351. (втратив чинність на підставі Закону № 2469-VIII від 21.06.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

203. Про основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-XII. *ВВР*. 1993. № 37. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3076-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

204. Про організацію оборонного планування : Закон України від 18.11.2004р.№2198-IV; поточна ред. – Втрата чинності від 08.07.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-15#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

205. Про Положення про Раду національної безпеки України : Указ Президента України від 23.08.1994 р. № 469 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469/94#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

205. Про правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.1995 р. № 1074. (втратила чинність на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 150 (150-2012-н) від 15.02.2012). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show//1074-95-n#Text>] (дата звернення: 12.03.2025).

207. Про Представництво Президента України у Республіці Крим : Закон України від 17.12.1992 р. № 2875-XII. ВВР. 1993. № 9. Ст. 58; поточна ред. – Ред. від 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1524-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

208. Про Представництво Президента України у Республіці Крим : Указ Президента України від 31.03.1994 р. № 119/94. URL: <https://zakononline.com.ua.document/show> (дата звернення: 12.03.2025).

209. Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим : Закон України від 02.03.2000 р. № 1524-III. ВВР.2000. № 21. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1524-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

210. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. № 1427-XII. ВВР. 1991. № 38. Ст. 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

211. Про Раду національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 30.08.1996 р. № 772; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772/96#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

212. Про Раду національної безпеки України і оборони України. Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98. ВВР. 1998. № 35. Ст. 237; поточна ред. – Ред. від 29.07.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/183/98-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

213. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.07.2004 р. «Про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна – НАТО на найвищому рівні 29.06.2004

р.» : Указ Президента України від 15.07.2004 р. № 800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800/2004#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

214. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.05.2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

215. Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 29.05. 2000 р. «Про Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України до 2005 року» : Указ Президента України від 28.07.2000 р. № 927/2000. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/927/2000#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

216. Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 31.10.2000 р. «Про хід виконання у 1997–2000 роках Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року» : Указ Президента України від 15.11.2000 р. № 1237. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1237/2000#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

217. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30.12.2021 р. «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

218. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03. 2001 р. № 2331-III. *ВВР*. 2001. № 19. Ст. 94;поточна ред. – Ред. від 24.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

219. Про розформування національної гвардії : Закон України № 1363-XIV від 11.01.2000 року. *ВВР*. 2000. № 8. Ст. 48. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

220. Про систему центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 07.07.2000 р. №572/2000. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2025).

221. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. ВВР. 1992. № 27. Ст. 382; поточна ред. – Ред. від 10.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 12.05.2025).

222. Про статус міста Севастополя: Постанова Верховної Ради російської федерації від 09.07.1993 р. URL: <http://russia.bestpravo.ru/fed2008i/data185/tex185963.htm> (дата звернення: 12.03.2025).

223. Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.1991 р. № 1581-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-12/#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

224. Про тимчасове положення про Раду національної безпеки України : Розпорядження Президента України від 03.07.1992 р. № 117. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/117/92-рп#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

225. Про утворення Ради оборони України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. №1658-ХІІ. ВВР. 1991. № 51. Ст. 728. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show//1658-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

226. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. ВВР. 2011. № 38. Ст. 385; поточна ред. – Ред. від 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-VI#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

227. Про цивільну оборону України : Закон України від 03.02.1993 р. № 2974-ХІІ. ВВР. 1993. № 14. Ст. 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2974-12/ed19930203> (дата звернення: 12.03.2025).

228. Рабінович П. Феномен праворозуміння: гносеологічна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 11–22.

229. Ребкало В., Шахов В. Політична стабільність і політична безпека : характер та механізми взаємозв'язку. *Вісник Національної академії державного управління*. 2011. № 3. С. 159–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJR/Vnadu_2011_3_24 (дата звернення: 12.03.2025).

230. Реформування державної політики в Україні : теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження / за заг. ред. В. В. Тертички та В. А. Шахова. Київ; Львів, 2012. 352 с.

231. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності конституції України (конституційності) положень Конституції Автономної республіки Крим та закону України «Про затвердження Конституції автономної республіки Крим» (справа про Конституції автономної республіки Крим) від 16.01 2003 року. *Офіційний вісник України*. 2003. № 5. Ст. 192.

232. Романов В. Є., Рудік О. М., Брус Т. М. Вступ до аналізу державної політики : навч. посіб. Київ : вид. НАДУ, 2003. 170 с.

233. Романюк І. М. Ретроспектива розвитку системи стратегічного (оборонного) планування в Збройних Силах України. *Збірник наук праць ВІПІ*. 2018. № 1. С. 100–107.

234. Рудакевич О. М. Безпека національна. *Енциклопедія політики і права : наукове видання* / За ред. д.політ.н., проф. В. П. Горбатенка і д.політ.н. П. В. Мироненка. Київ : Видавництво Політія, 2024. С. 85–86.

235. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності : механізм формування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1. С. 218–226. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2011_1_27 (дата звернення: 12.03.2025).

236. Селіванов В. Державну політику Україні – на правові і наукові засади. *Право України*. 2002. № 12. С. 15–23.

237. Селіванов В. Поняття і категорії в процесі історичного розвитку юридичної науки. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 3–15.

238. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти : монографія. Київ : Ін Юре, 2002. 724 с.

239. Ситник Г. П. Державне управління у сфері забезпечення національної безпеки України : теорія і практика : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управ. : 25.00.01. Київ, 2004. 40 с.

240. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник; за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.

241. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : Підручник. Харків : Еспада, 2005. 840 с.

242. Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. Юридичний словник-довідник (основні терміни і поняття). Харків : Еспада, 2007. 488 с.

243. Скрипнюк О. Сучасна державна політика України : основні концептуальні підходи до визначення змісту поняття. *Вісник академії правових наук України*. 2004. № 4 (39). С. 3–12.

244. Словник юридичних термінів / [уклад.: А. П. Мозоль, Н. І. Мозоль, Л. Г. Юрковська]. Київ : МП Леся, 2014. 192 с.

245. Сменковський А. Ю. Реорганізація системи управління національною безпекою України : правовий аспект. *Стратегічні пріоритети. Соціальне Інтернет представництво* / Національний інститут стратегічних досліджень. 2011 №2 (19). С. 126–131. URL: <http://old2.niss.gov.ua/catalogue/30/> (дата звернення: 12.03.2025).

246. Смолянчук В. Перша європейська війна третього тисячоліття: пролог чи епілог? (політичні нотатки до російсько-української війни 2014-2022 років). *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2022. Вип.3(54). С. 145–163. URL: fil.nlu.edu.ua/issue/view/15896 (дата звернення: 12.03.2025).

247. Смолянчук В. Ф., Балан М. І. Моделі державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності в Україні. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія : Політологія : зб. наук. пр.* / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. № 2(45).

С. 71–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2020_2_7 (дата звернення: 12.03.2025).

248. Смолянчук В. Ф. Системні засади національної безпеки України. *Вісник Національного Університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2018. № 2 (37). С. 107–126.

249. Смолянчук В.Ф. Системні засади національної безпеки України. *Стратегічні пріоритети політико-правового розвитку України в контексті європейської інтеграції* / За ред. Кресіної І.О. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ : Норма права, 2024. 858 с. С. 709–729.

250. Смолянчук В. Ф. Національна безпека незалежної України: досягнення сутності. *Політичні дослідження*. 2021. № 1. С. 163–186.

251. Соснін О. В. Державна політика в галузі управління інформаційним ресурсом України: автореф. дис. ... д-ра політ. наук : 23.00.02; кер. роботи І. О. Кресіна / Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса: 2005. 36 с.

252. Соснін О. Розуміння сутності національної безпеки: світоглядно-понятійні й науково-теоретичні засади. URL: <https://Lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rozominnya-sutnosti-natsionalnoyi-bezpeky-svitoqlyadno-ponyatijni-j-naukovo-teoretychni-zasady-chastyna-1> (дата звернення: 12.03.2025).

253. Сухонос В. В. Теорія держави і права : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська», 2005. 536 с.

254. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2009. 832 с.

255. Теорії держави і права. Академічний курс : підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

256. Тертичка В.В. Державна політика: аналіз і впровадження в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. управ. : 25.00.01 – теорія та історія державного управління / Національна академія державного управління при Президентіві України. Київ. 2004. 36 с.

257. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні: монографія. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.

258. Тихомиров Д.О. Співвідношення категорій державної діяльності, державного управління та державної політики у правових дослідженнях безпекової проблематики. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 201–208.

259. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади дослідження державної політики у сфері безпеки : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2020. 346 с.

260. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні : дис.... д-ра юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 506 с.

261. Тихомиров Д. О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01– теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 38 с.

262. Глумачний термінологічний словник з конституційного права /уклад.: Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. За заг. ред. Л. Р. Наливайко. Хай-Тек Пресс. Київ, 2016. 627 с.

263. Глумачний термінологічний словник з конституційного права /уклад.: Л. Р. Наливайко, М. В. Беляєва. Хай-Тек Пресс. Київ, 2013. 408 с.

264. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угоду ратифіковано Верховною Радою України із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page (дата звернення: 12.03.2025).

265. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами (№ 998_012 від 14.06.1994 р. ратифікована Законом України від 10.11.1994 р. № 237/94-ВР).

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-вр#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

266. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Аналіз Закону України «Про національну безпеку України» [23.07.2018]. URL: [https://helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pronatsionalnu.bezpeku-ukrajiny](https://helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pronatsionalnu-bezpeku-ukrajiny) (дата звернення: 12.03.2025).

267. Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук (голова редкол.), Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін.]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

268. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text (дата звернення: 12.03.2025).

269. Хроніка незалежності. Чи була Тузла репетицією анексії Криму? LB.ua згадує ключові моменти битви за Тузлу. URL: <https://web.archive.org/web/20180612141626/>; https://ukr.lb.ua/news/2018/06/07/399652_hroniki_nezalezhnosti_chi_bula_tuzla.html (дата звернення: 12.03.2025).

270. “Червоні лінії України”: громадська думка і національні переконання (квітень–травень 2025р.) [Центр Разумкова, 08.05.2025 р.]. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/chervoni-linii-ukrainy-gromadska-dumka-i-natsionalni-perekonannia-kviten-traven-2025r> (дата звернення: – 10.05.2025).

271. Чеховська М.М. Сучасна безпекова політика України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 2. Т. 1. 2016. С 36–38.

272. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. 5-е вид. Київ : Знання, 2006. 307 с.

273. Шилін М. О., Андрущенко І. М. Система суб’єктів забезпечення національної безпеки України, роль і місце в ній конституційного суду України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 3(23). С. 87–93.

274. Шилін М. О., Коник Т. Г. Визначення в чинному законодавстві повноважень суб’єктів забезпечення національної безпеки: проблеми та можливості використання досвіду минулого для їх вирішення. *Освіта і наука у*

сфері національної безпеки : проблеми та пріоритети розвитку : матеріали VI міжнародної наук.-практ. конф. (м. Острог 17 трав. 2024 р.). Острог : Вид-во Національний університет «Острозька академія» 2024. С. 28-32.

URL:<https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4557/1/Освіта%20і%20наука%20у%20сфері%20національної%20безпеки%20%2817%20травня%202024%20р.%29.pdf>

275. Шилін М. О., Коник Т. Г. Можливості використання законодавчого визначення в минулому повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки України для їх удосконалення в умовах її Європейської та Євроатлантичної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Вип. 17. С. 219–230. DOI.1032782/2312-1815/2024-17-27

URL:<https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/134/132>
(дата звернення: 12.03.2025).

276. Шилін М. О., Коник Т. Г. Щодо визначення суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікації. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези міжнар. наук-практ. конф. (м. Хмельницький 24 лист. 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 454–455. URL:https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1289/НАДПСУ_24_11_22.pdf

277. Шилін М. О., Приходько І. М. Проблеми розвитку у законодавстві України понятійно-категоріального апарату національної безпеки. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку* : збірник матеріалів III міжнар. наук-практ. конф. (м. Острог 14 черв. 2019 р.),. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Атек», 2019. С.134–139.

278. Шмоткін О. В. Теорія держави і права : підручник. Київ : Нац. акад. СБУ, 2016. 432 с.

279. Шмоткін О.В. Філософська-правова парадигма забезпечення національної безпеки : монограф.: у 2 ч. Ч 1. Київ : Нац. акад. СБУ, 2018. 236 с.

280. Шмоткін О. В. Філософсько-правові основи забезпечення національної безпеки : монографія. Київ : Нац. акад. СБУ, 2019. 215 с.

281. Шмоткін О. В. Сутнісні елементи правової політики. *Правова політика України : концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 грудня 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д.ю.н. проф. Київ : НІСД, 2013. С. 62–64.

282. Шутак І. Д. Юридична техніка : курс лекцій. Дрогобич: Коло, 2015. 228 с.

283. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін]. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П-С. 733 с.

284. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ : «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А - Г. 792 с.

285. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. / Под. общ. ред. профессора Скакун О. Ф. Харьков : Эспада, 2007. 488 с.

286. Яворська Г. М. Безпекова політика України в контексті формування системи колективної безпеки в Європі. Аналітична записка [НІСД.14.04.2011]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/bezpekova-politika-ukraini-v-konteksti-formuvannya-sistemi/> (дата звернення: 12.03.2025).

287. Яворська Г. М. Сучасні зміни в зовнішній та безпековій політиці ЄС : наслідки для України». *Стратегічні пріоритети* / Національний інститут стратегічних досліджень 2011. № 2 (19). URL: <http://old2.niss.gov.ua/catalogue/30/> (дата звернення 12.03.2025).

288. Янг Е., Куїнн Л. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики : Практичний посібник для радників з державної політики у центральній та східній Європі / пер. з англ. С. Соколик; наук. ред. переклад О. Кілієвич. Київ : П. І. С., 2003. 120 с.

289. Янчук А. О. Особливості вдосконалення нормативно-правового забезпечення державної безпеки України в сучасних умовах. *Науковий вісник*

Львівського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. Серія юридична. 2016. Вип. 1. С. 342–355.

290. Янчук А. В., Пригунов П. Я., Колесник В. Т. Формування основ нормативно-правового забезпечення національної безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. № 20/2016. С. 84–88.

291. Яценко В.А. Щодо визначення поняття «національна безпека України» : *Право національної безпеки та військове право: історія, сучасність і перспективи: зб. матер. круглого столу (м. Київ, 28 берез. 2019 р.)* / упоряд. М. М. Прохоренко, П. П. Богуцький; за аг. ред. М. М. Прохоренка. Київ: ФОП Ямчинський О. В., 2019, С. 45–48.

292. Barnett R. E. *Restoring the Lost Constitution: The Presumption of Liberty*. Princeton Univ. Press, 2003. 378 p.

293. Biliusov, Yevhen; Chyzhov, Denys; Osaulenko, Andriy; Pereyhina, Raisa; Derevianko, Serhii. International institution in the mechanism for the protection of human rights and freedoms in the national security context. *Revista Cuestiones Políticas*. Volumen 40, Número 73. Julio–Diciembre, 2022: Pp. 108–127. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/38388/42563> (дата звернення: 12.03.2025).

294. Davis B. Bobrow and John S. Dryzek, *Policy Analysis by Design*. Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 2010. 256 p. URL: <https://www.perlego.com/book/4468906/policy-analysis-by-design-pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

295. Grytsyshen, D., Pushkarenko, A., Korchynska, O., Yaremko, I. and Kobets, Y. (2024). The Role of Public Administration in Ensuring National Security: Analysis and Approaches to Optimisation. *Econ. Aff.*, 69 (Special Issue): Pp.79-86. URL: <https://ndpublisher.in/admin/issues/EAv69n1f.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

296. James E. Anderson. *Public Policy Making: An Introduction*, 3rd ed. Boston: Houghton Mifflin Company, 1997: 355 p.

297. Liudmyla Kryva, Olha Anisimovych-Shevchuk, Mariana Toma, Svitlana Kutsepal & Serhii Derevianko. Effectiveness of International Cooperation of the

Lublin Triangle Countries in Addressing Terrorist Threats. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 16, No. 03, July–September 2024. Pp. 835–850; URL: <https://www.scopus.com/sourceid/21101104815> (дата звернення: 12.03.2025).

298. Loza V., Myronenko V., Myronenko P., Smolianiuk V., Chelak O. The escalation of military threats as a reality of modern geopolitics. *Malgue Publishing: Multidisciplinary Science Journal*. January 21, 2024. URL: <https://malque.pub/ojs/index.php/msj/article/view/1928> (дата звернення: 12.03.2025).

299. Madryha, T., Bilousov, Y., Zubrytska, L., Teremtsova, N., & Druchek, O. (2023). The role of the volunteer movement in the security policy of the state in the context of military operations. *Amazonia Investiga*, 12(66). Pp. 326-334. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.66.06.30> (дата звернення: 12.03.2025).

300. Marchuk V., Pavlova L., Ahafonova H., Vonsovych S., Simonian A. Communication Opportunities of Civil Society Institutions in Countering the Challenges of Post-Pandemic Postmodernity. *Postmodern Openings*. 2021. № 12 (1Sup1). Pp. 335–345. URL: <https://philpapers.org/rec/MARCOO-6> (дата звернення: 12.03.2025).

301 Marchuk V. Ukrainian state policy under the martial law. *AD ALTA:Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Volume 13. Issue 2. Special Issue XXXVI.Pp. 17–22. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/130236/papers/A_03.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

302. Nikolayenko N. Russian aggression as a challenge in the sphere of Ukraine's national security. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2021. № 1(9). С.86–93. URL: <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/188/173> (дата звернення: 12.03.2025).

303. Olga Reznikova, Volodymyr Smolianiuk. Conceptual Issues of National Security Policy-Making Under Uncertainty. *Politologija*. 2023/3. Vol. 111, Pp. 41–73. URL: <https://www.journals.vu.lt/politologija/article/view/29910/31787> (дата звернення: 12.03.2025).

304. Ozhohan, A., Derevianko, S., Karchevska, O., Pavlova, L., & Pashyna, N. (2023). Language as a political manipulation tool. *Amazonia Investiga*, 12(64), Pp.

237–248. URL: <https://amazoniainvestiga.info/check/64/23-237-248.pdf> (дата звернення: 12.03.2025).

305. Polotnianko, O., Madryha, T., Pyrohovska, V., Pozniakov, S., & Berezovska-Chmil, O. (2024). Regulatory frameworks for securing electoral processes in Ukraine: managing information security challenges. *Multidisciplinary Science Journal*, 6, 2024ss0702. URL: <https://malque.pub/ojs/index.php/msj/article/view/3062> (дата звернення: 12.03.2025).

306. Thomas R. Dye. *Understanding Public Policy* (Englewood Cliffs). NJ : Prentice Hall, 1972. 305 p. URL: https://openlibrary.org/books/OL5760676M/Understanding_public_policy (дата звернення: 12.03.2025).

307. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Botvinkin O. (2022). Formation and formulation of state policy to ensure national security: theoretical and legal aspects. *Amazonia Investiga*, 11(57), Pp. 152–161. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.16> (дата звернення: 12.03.2025).

308. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Chekhovska M. (2023). Theoretical and Legal basis for the implementation of state policy on national security of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(64), p. 57-64. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.6> (дата звернення: 12.03.2025).

309. Volodymyr Smolianiuk; Mykola Balan. Ukraine as a Society of Risk (Proof Based on the Theory of National Security). *Scientific Journal the Academy of National Security*. 2021. Pp. 26–52. URL: <https://doi.org/10.53305/2523-4927.2021.29.0> (дата звернення: 12.03.2025).

310. Volodymyr Smolianiuk, Volodymyr Biloshytskyi, Artur Hanhal, Sergii Mokliak, Oleksii Pysmennyi, NATO's Factor in Ensuring the National Security of Modern Ukraine / *IJCSNS – International Journal of Computer Science and Network Security*, VOL.21 No.12, December 2021. Pp. 689-695. URL: <https://koreascience.kr/article/JAKO202108038299100.page> (дата звернення: 12.03.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Перелік публікацій здобувача за темою дисертації

Статті, що індексуються в міжнародних наукометричних базах:

1. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Botvinkin O. (2022). Formation and formulation of state policy to ensure national security: theoretical and legal aspects. *Amazonia Investiga*, 11(57), p. 152–161.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.16>

URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000911443100016>

2. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Chekhovska M. (2023). Theoretical and Legal basis for the implementation of state policy on national security of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(64), p. 57-64.

DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.6>

(Web of Science Core Collection).

URL: <https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:001069401300006>

Стаття у фаховому виданні України:

3. Абдуліна Т. Г. Політика держави у сфері національної безпеки як наукова категорія. *Панорама політологічних студій* : Науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. Рівне : РДГУ, 2014. Вип. 12. С. 92–97.

URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pps_2014_12_15

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

4. Шилін М. О., Коник Т. Г. Можливості використання законодавчого визначення в минулому повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки України для їх удосконалення в умовах її європейської та євроатлантичної інтеграції. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія* / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 17. С. 219–230.

DOI: [10.32782/2312-1815/2024-17-27](https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-27).

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/134/132>

5. Коник Т. Г. Інституційні основи політики України із забезпечення національної безпеки на етапі її становлення як незалежної держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології* / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Гельветика. 2024. Вип. 49. С. 193–199.

DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.34>

URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/36.pdf

*Додаткові відомості, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації
здобувача:*

6. Абдуліна Т. Г. Системи національної безпеки країни Центральної та Східної Європи : порівняльний аналіз. *Wschodnie partnerstwo – 2014 : materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Volume 3 : Filologiczne nauki. Historia. Filozofia. Politologija. Przemysl : Nauka i studia, 2014. С. 59–65.*

URL: https://www.rusnauka.com/28_WP_2014/Politologia/2_177536.doc.htm

7. Абдуліна Т. Г. Безпекове середовище Європи : трансформація та нові виклики. *Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014 : materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji. Volume 11. Historia. Politologija. Przemysl : Nauka i studia, 2014. С. 49–53.*

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18306/>

8. Абдуліна Т. Г. Реформування системи управління сектором безпеки України на сучасному етапі. *Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми і пріоритети розвитку* : збірник наукових праць за матеріалами

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острого, 1 груд. 2017 р) [за заг. ред. д.юн. Романова М. С.]. Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. С. 42–44.

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18304/>

9. Коник Т. Г. Періодизація державної політики національної безпеки України. *Сучасний рух науки* : тези доп. ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 2–3 груд. 2019 р.). Т. 2. С. 79–84.

URL: <http://www.wayscience.com/>

10. Коник Т. Г., Шилін М. О. Правова політика із забезпечення національної безпеки як складова правової політики держави. *Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану* : збірник тез І міжнародної науково-практичної онлайн конференції (м. Луцьк, 27 трав. 2022 р.) / за заг. ред. Батюк О. В. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 201–205.

URL: <http://repository.rshu.edu.ua/id/eprint/18308/>

11. Коник Т. Г., Шилін М. О. «Щодо визначення суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікації». *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези Міжнародної науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 24 лист. 2022 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 460-463.

URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1289/4/НАДПСУ_24_11_22.pdf

12. Шилін М. О., Коник Т. Г. Визначення в чинному законодавстві повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки: проблеми та можливості використання досвіду минулого для їх вирішення. *Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми та пріоритети розвитку* : матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Острого, 17 трав. 2024 р.) / за ред. проф. М. С. Романова, доц. Р. С. Мартинюка, доц. О. О. Дацюка. Острого : Вид-во Національний університет «Острозька академія» 2024. С. 28-32.

URL:<https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/4557/1/Освіта%20і%20наука%20у%20сфері%20національної%20безпеки%20%2817%20травня%202024%20р.%29.pdf>

Список публікацій здобувача, які додатково відображають наукові результати дисертації

13. Коник Т. Г., Шилін М. О. Державна політика із забезпечення національної безпеки як правова категорія. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2022. № 82. С. 56–68. Інв. № 4321.(видання з обмеженим доступом)

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації обговорено на засіданнях кафедри теорії політичних наук Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, а також оприлюднено на 8 науково-практичних конференціях: X Міжнародній науково-практичній конференції «*Східне партнерство – 2014*» (м. Перемишль, Республіка Польща); X Міжнародній науково-практичній конференції «*Актуальні проблеми сучасної науки – 2014*» (м. Перемишль, Республіка Польща); Третій міжнародній науковій конференції «*Міжнародна інформаційна і кібербезпека : сучасні виклики і загрози*» (м. Київ, 7 грудня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «*Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми і пріоритети розвитку*» (м. Острог, 1 грудня 2017 р.); IX Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «*Сучасний рух науки*» (м. Дніпро, 2–3 грудня 2019 року); I міжнародній науково-практичній онлайн конференції «*Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану*» (м. Луцьк, 27 травня 2022 року); Міжнародній науково-практичній конференції «*Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану*» (м. Хмельницький, 24 листопада 2022 року); VI міжнародній науково-

практичній конференції *«Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку»* (м. Острого, 17 травня 2024 року).

ЗАКОН УКРАЇНИ**«Про внесення зміни до Закону України «Про національну безпеку» щодо удосконалення засад державної політики і забезпечення національної безпеки»**

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести зміни до Закону України «Про національну безпеку» наступного змісту, а саме :

А) до статті 1:

- п. 4 статті 1 викласти в такій редакції: *державна безпека* – це стан захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, який гарантує безпечне її суверенне існування та сталий розвиток завдяки створенню і функціонуванню відповідного державного механізму та реалізації ним комплексу організаційних, юридичних, політичних, економічних та військових заходів;

- п. 6 статті 1 викласти в такій редакції: *загрози національній безпеці України* – наявність явищ, тенденцій і чинників, які утворюють вірогідність виникнення чогось небезпечного для життєво важливих національних інтересів України, можливість нанесення шкоди їм, будь-якій сфері життєдіяльності держави, що спроможне унеможливити чи ускладнити їх безпечне функціонування і сталий розвиток;

- п. 9 статті 1 викласти в такій редакції: *національна безпека України* – стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз;

- п. 10 статті 1 викласти в такій редакції: *національні інтереси України* – фундаментальні (матеріальні, інтелектуальні і духовні) цінності людини, суспільства і держави, реалізація яких гарантує безпечний і сталий розвиток усіх сфер їх життєдіяльності, забезпечує державний суверенітет України, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність її кордонів.

- п. 16 статті 1 викласти в такій редакції: *сектор безпеки і оборони* – Рада національної безпеки і оборони України, Збройні Сили України, Сили територіальної оборони, інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, органи державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що відносяться до оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз.

- п. 17 статті 1 викласти в такій редакції: *сили безпеки* – спеціального призначення з правоохоронними функціями, розвідувальні органи, та правоохоронні органи і сили цивільного захисту на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.

- п. 18 статті 1 викласти в такій редакції: *сили оборони* – Збройні Сили України, Сили територіальної оборони України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, сили цивільного захисту, органи державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.

До окремих заходів сил оборони в період воєнного стану можуть залучатися правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями.

Статтю 1 доповнити пунктами такого змісту :

Державна політика національної безпеки України – це передусім діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні і реалізації

цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв'язання проблем безпекового сектору держави та втілення в життя шляхом розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів та їх наступної практичної реалізації.

Державна політика забезпечення національної безпеки України – це діяння (дії і без дії) суб'єктів забезпечення національної безпеки України із гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку держави, усіх сфер її життєдіяльності, суспільства і людини.

Б) До розділу II ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ, який викласти в такій редакції :

Стаття 3. Державна політика України із забезпечення національної безпеки.

1. Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

2. Державна політика України у сферах національної безпеки і оборони спрямована на забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, гарантування захисту конституційних прав і свобод, безпечних умов функціонування усіх сфер життєдіяльності суспільства, громадян і держави та безпечного і сталого їх розвитку.

Призначенням державної політики із забезпечення національної безпеки є вирішення актуальних проблем у сферах військовій, зовнішньополітичній, державній, економічній, інформаційній, екологічній, продовольчій, екологічній, біологічній, демографічній та на інших напрямках безпеки України.

3. *Сутність державної політики із забезпечення національної безпеки* полягає у формуванні та реалізації відповідної системи впливу на певні сфери життєдіяльності держави з метою гарантування її безпечного функціонування та сталого розвитку.

4. *Основною метою державної політики із забезпечення національної безпеки є гарантування безпечного і сталого функціонування та розвитку держави, її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності території, прав і свобод людини і громадянина.*

5. *Завданнями державної політики із забезпечення національної безпеки є: визначення пріоритетних національних інтересів України; можливих загроз національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності; головних суб'єктів і об'єктів; основних принципів і напрямів державної національної політики України в зовнішньополітичній і внутрішньополітичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, гуманітарній та у сферах державної безпеки, безпеки державного кордону України, цивільного захисту, міжнародного співробітництва, а також створення належної системи забезпечення національної безпеки України.*

6. *Фундаментальними національними інтересами України є:*

1) *державний суверенітет і територіальна цілісність, недоторканність її кордонів, демократичний конституційний лад України, недопущення втручання у її внутрішні справи;*

2) *сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;*

3) *інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;*

4) *забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;*

5) *розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу;*

б) забезпечення позитивного розвитку демографічної ситуації, зміцнення фізичного здоров'я нації, збереження та зміцнення інституту сім'ї;

7) створення умов для повноцінного життя і розвитку дитини, її безпеки, благополуччя, зростання у безпечному сімейному оточенні.

7. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.

8. Суб'єктами державної політики із забезпечення національної безпеки. В залежності від призначення, ролі і значення в системі забезпечення національної безпеки суб'єкти державної політики поділяються на: головний, основний виконавчий та допоміжний.

Головним суб'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки є вищі органи державної влади і управління – Президент України, Верховна Рада, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, їх повноваження визначені Конституцією, іншими законами України.

Основними виконавчими суб'єктами державної політики із забезпечення національної безпеки є міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; Державна митна служба; Державна служба з надзвичайних ситуацій; Конституційний суд, суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; Національне бюро розслідування; Збройні Сили України, Сили територіальної оборони, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи громадської безпеки і правопорядку – Національна поліція, Національна гвардія, служба цивільного захисту, структурні підрозділи зазначених органів управління, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Допоміжним суб'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки є інститути громадянського суспільства (громадські організації і рухи, інші об'єднання громадян), а також громадяни.

9. *Об'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки є* : людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, суспільні відносини, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

10. Предмет державної політики із забезпечення національної безпеки – проблеми, пов'язані з гарантуванням безпечного функціонування та сталого розвитку сфер життєдіяльності держави, суспільства і людини, які потребують нагального розв'язання.

Стаття 4. Формування і реалізація державної політики із забезпечення національної безпеки

1. Сутність формування державної політики із забезпечення національної безпеки, як політико-правової категорії полягає у створенні умов гарантування безпечного і сталого розвитку України шляхом розробки визначеними суб'єктами та законодавчого закріплення у формі відповідних програмних документів необхідних правових засобів впливу – дозволів, заборон і обмежень для відповідного регулювання суспільних відносин у певних сферах її життєдіяльності.

2. Формування державної політики із забезпечення національної безпеки передбачає такі етапи: державної політики передбачає такі етапи:

- *перший – підготовчий*, який полягає в аналізі і оцінці існуючої ситуації в країні; визначенні, усвідомленні та формулюванні актуальної суспільної проблеми, що підлягає нагального вирішення для забезпечення національної безпеки; пошук варіантів (альтернатив) розв'язання зазначеної проблеми, вибір з них оптимального, прогнозування результатів його реалізації; обґрунтуванні

необхідності формування державної політики та її моделі; прийнятті щодо цього відповідного рішення.

- *Другий – основний*. На ньому здійснюється безпосередня розробка державної політики, визначаються її зміст (мета, завдання, об'єкти і суб'єкти, повноваження останніх, засоби вирішення існуючої суспільної проблеми).

- *Третій – завершальний*, який передбачає ухвалення на законодавчому рівні (затвердження Верховною радою, Указом Президента України, Постановою Верховної ради, Кабінету міністрів України) прийнятого рішення – закріплення його у вигляді нормативно-правового акту, програмно-цільового та організаційно-розпорядчого документу у формі Доктрини, Стратегії, Концепції.

3. Безпосередніми суб'єктами реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки є : органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, Збройні сили та інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України, як діють в межах визначених чинним законодавством.

4. Основними принципами формування і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони є:

1) верховенства права, який передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення, а також, що кожна людина не є вище права, нікого не можна притягнути до відповідальності за правопорушення інакше ніж, що його встановлено законом;

2) пріоритету прав і свобод людини і громадянина;

3) відповідності своєчасності і адекватності визначених заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;

4) пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів, що можуть виникати;

5) чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;

б) демократизму, який полягає в участі громадян, громадських об'єднань і організацій, поряд з державними інституціями, у формуванні і реалізації програмних документів з вирішення нагальних проблем в безпекових сферах;

7) законності, який полягає у забезпеченні в нормах, які встановлюють заборони і обмеження, гарантій не допущення порушення прав і свобод громадян, реалізації інтересів народу, всіх соціальних груп населення країни

і передбачає відповідність встановлених заборон і обмежень нормативно-правовим актам вищої сили, застосування їх лише уповноваженими структурами, в межах їх повноважень, визначених законодавством;

8) гуманізму, який передбачає відповідність приписів із заборон і обмежень, що визначені в прийнятих нормативно-правових актах, суспільним гуманістичним цінностям, а також відсутність можливості порушень ними загальновизнаних прав особи заради групових інтересів та забезпечення реалізації зазначених прав;

9) дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;

10) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;

11) системності, який означає, що нормативно-правові акти, в яких йдеться про дозволи, заборони і обмеження повинні створюватися за принципом «від загального до конкретного», не повинні суперечити один одному та повинні прийматись одночасно з процесуальними;

12) науковості, який полягає у науковому обґрунтуванні необхідності встановлення певних дозволів, заборон і обмежень;

13) доцільності, який означає, що нормативно-правовий акт, де прописані дозволи, заборони обмеження, приймається тільки у випадках, коли це обумовлено суспільними потребами, а зазначені приписи є найбільш оптимальними засобами досягнення мети забезпечення сталого і безпечного розвитку держави;

14) об'єктивності, який полягає в тому, що суспільні закономірності повинні відображатись у нормативно-правових актах такими, якими вони є у дійсності при цьому закономірності національного суспільства повинні бути імперативні (первинні), а світового суспільства – диспозитивні (другорядні);

15) обґрунтованості, який означає, що нормативно-правові акти, де визначені дозволи, заборони обмеження, приймається тільки тоді, коли вони об'єктивно зумовлені суспільними відносинами на підставі одержання об'єктивної інформації, а зазначені правові приписи найбільш повно можуть регулювати ті відносини, необхідність регулювання яких обумовлена потребами;

16) планованості, який передбачає наявність офіційної стратегії й тактики правотворчості, прийняття нормативно-правових актів при настанні відповідних економічних та інших соціальних умов;

17) достатності і співрозмірності – полягає у тому, що встановлення дозволів, заборон і обмежень повинні бути адекватними існуючим і потенційним загрозам національній безпеці;

18) прозорості, який полягає у тому, що плани законопроектних робіт з встановлення дозволів, заборон і обмежень, повинні бути відомі народу, а процес підготовки відповідних нормативно-правових актів відкритим з ясною процедурою.

5. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.

В) У розділі IV СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Статтю 12 викласти в такій редакції :

1. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та громадські інституції (об'єднання і організації), які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.

2. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, Підрозділи територіальної оборони України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику, органи місцевого самоврядування.

Статтю 18 викласти в такій редакції :

Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

2) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції та іншій злочинній діяльності, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги.

Доповнити розділ IV СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ новими статтями такого змісту:

Стаття 24. *Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сферах :*

- охорони державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контролю за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій.

У мирний час Державна прикордонна служба України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.

Із введенням воєнного стану Державна прикордонна служба України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

Стаття 25. *Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій.*

У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.

Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

Стаття 26. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій* є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності, а і з введенням воєнного стану приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

Стаття 27. Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України, як відповідних суб'єктів забезпечення національної безпеки, спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 28. Конституційний суд, суди загальної юрисдикції, органи прокуратури з питань формування і реалізації державної політики діють в межах своїх повноважень і у спосіб визначеними чинним законодавством України.

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності через місяць з дня його опублікування.

2. Внести такі зміни до законів України:

- у Законі України «Про державну прикордонну службу» статтю 1 викласти в такій редакції:

Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сферах :

- охорони державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контролю за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій.

На Державну прикордонну службу України покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні.

У мирний час Державна прикордонна служба України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Із введенням воєнного стану Державна прикордонна служба України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

- у Законі України «Про Національну гвардію» п. 1 статті 1. «Призначення та завдання Національної гвардії України» викласти в такій редакції:

1. *Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і*

держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій.

2. У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони. Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

3. Національна гвардія України у взаємодії зі Збройними Силами України бере участь у відсічі збройній агресії проти України та ліквідації збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також у виконанні завдань територіальної оборони.

3. Кабінету Міністрів України до набрання чинності цього Закону:

- привести приписи Постанови Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 878 «Про затвердження Положення «Про Міністерство внутрішніх справ», Постанови Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052 «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» та інших власних нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом;

- забезпечити приведення міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Голова

Верховної Ради України

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до проєкту Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про національну безпеку України» щодо удосконалення засад державної політики із забезпечення національної безпеки»

1. Мета

Проєкт акта розроблено з метою удосконалення організаційно-правових засад державної політики України у сферах національної безпеки і оборони, а також створення правових рамок, необхідних для підвищення ефективності сектору безпеки і оборони України.

2. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Реалізація визначеного у Конституції України стратегічного курсу держави на набуття членства в ЄС і НАТО та необхідність подальшого зміцнення обороноздатності України у контексті відбиття збройної агресії російської федерації потребують удосконалення законодавчих актів, які регламентують питання організації органів, що відносяться до сектору безпеки і оборони.

3. Основні положення проєкту акта

Проєктом Закону передбачено внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України» шляхом його доповнення нормами, які передбачають:

удосконалення понятійно-категоріального апарату сфери національної безпеки, зокрема, новими визначеннями понять : «Державна політика національної безпеки України», «Державна політика із забезпечення національної безпеки України», «державна безпека», «національна безпека України», «національні інтереси», «сектор безпеки і оборони», «сили безпеки», «сили оборони»;

доповнення положеннями щодо визначення сутності, суб'єкта, об'єкта і предмета, основної мети і завдань державної політики із забезпечення національної безпеки та етапів її формування, а також переліку

фундаментальних національних інтересів, принципів формування і реалізації, суб'єктів реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікацію;

- *розвиток сектору безпеки і оборони* як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони, віднесення Державної прикордонної служби України, Державної гвардії України та Державної Служби з надзвичайних ситуацій України до самостійних суб'єктів забезпечення національної безпеки;

- *формування необхідних спроможностей* для посилення гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку, мирного майбутнього України як суверенної і незалежної держави, а також відновлення її територіальної цілісності, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян України;

- *запровадження у сектор безпеки і оборони стандартів і найкращих практик* держав – членів НАТО та Європейського Союзу;

- *визначення основ правового статусу* Державної прикордонної служби України, Державної гвардії України та Державної Служби з надзвичайних ситуацій України як самостійних суб'єктів забезпечення національної безпеки.

4. Правові аспекти

У відповідній сфері правового регулювання діють Конституція України, закони України «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», «Про державну прикордонну службу», «Про Національну гвардію», «Про Службу безпеки України», «Про розвідку», «Про оборону України», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про правовий режим воєнного стану».

Реалізація положень проекту Закону не потребує прийняття нових законів, інших нормативних актів.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту акта не потребуватиме додаткових витрат із Державного чи місцевих бюджетів України.

6. Позиція заінтересованих сторін

Проект Закону не потребує громадського обговорення та проведення публічних консультацій, не стосується питань функціонування місцевого самоврядування, прав та інтересів територіальних громад, місцевого та регіонального розвитку, соціально-трудової сфери, прав осіб з інвалідністю, функціонування і застосування української мови як державної.

Проект Закону не стосується сфери наукової та науково-технічної діяльності.

7. Оцінка відповідності

У проекті акта наявні положення, що стосуються зобов'язань України у сфері європейської інтеграції; прав та свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод; впливають на забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, не суперечать праву Європейського Союзу та положенням джерел міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції.

У проекті акта відсутні положення, що містять ризики вчинення корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією; створюють підстави для дискримінації.

8. Прогноз результатів

Прийняття проекту Закону сприятиме удосконаленню організаційно-правових основ забезпеченню національної безпеки і оборони України з урахуванням основних тенденцій розвитку сучасної геополітичної ситуації.

Реалізація акта не матиме впливу на ринкове середовище, забезпечення захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян і держави; розвиток регіонів, підвищення чи зниження спроможності територіальних громад; ринок праці, рівень зайнятості населення; громадське здоров'я, покращення чи погіршення стану здоров'я населення або його окремих груп; екологію та навколишнє природне середовище, обсяг природних ресурсів, рівень забруднення атмосферного повітря, води, земель, зокрема забруднення утвореними відходами, інші суспільні відносини.

2025 р.

ПОРІВНЯЛЬНА ТАБЛИЦЯ

**до проєкту Закону України «Про внесення зміни до Закону України
«Про національну безпеку України» щодо удосконалення засад
державної політики із забезпечення національної безпеки»**

Зміст положення чинного акта законодавства	Зміст відповідного положення проєкту акта
<p style="text-align: center;">Стаття 1</p> <p>4) державна безпека - захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру;</p> <p>б) загрози національній безпеці України - явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України;</p>	<p style="text-align: center;">Стаття 1</p> <p>4) <i>державна безпека</i> – це стан захищеності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, який гарантує безпечне її суверенне існування та сталий розвиток завдяки створенню і функціонуванню відповідного державного механізму та реалізації ним комплексу організаційних, юридичних, політичних, економічних та військових заходів;</p> <p>б) <i>загрози національній безпеці України</i> – наявність явищ, тенденцій і чинників, які утворюють вірогідність виникнення чогось небезпечного для життєво важливих національних інтересів України, можливість нанесення шкоди їм, будь-якій сфері життєдіяльності держави, що спроможне унеможливити чи ускладнити їх безпечне функціонування і сталий розвиток;</p>

<p>9) національна безпека України</p> <p>- захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз;</p> <p>10) національні інтереси України - життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян;</p> <p>16) сектор безпеки і оборони - система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України,</p>	<p>9) <i>національна безпека України</i></p> <p>– стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз;</p> <p>10) <i>національні інтереси України</i> – фундаментальні (матеріальні, інтелектуальні і духовні) цінності людини, суспільства і держави, реалізація яких гарантує безпечний і сталий розвиток усіх сфер їх життєдіяльності, забезпечує державний суверенітет України, конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність її кордонів.</p> <p>16) <i>сектор безпеки і оборони</i> – Рада національної безпеки і оборони України, Збройні Сили України, Сили територіальної оборони, інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту, органи державного управління,</p>
---	--

<p>діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України;</p> <p>17) сили безпеки - правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України;</p> <p>18) сили оборони - Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави;</p>	<p>підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що відносяться до оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз.</p> <p>17) <i>сили безпеки</i> – спеціального призначення з правоохоронними функціями, розвідувальні органи та правоохоронні органи і сили цивільного захисту на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України.</p> <p>18) <i>сили оборони</i> – Збройні Сили України, Сили територіальної оборони України, інші утворені відповідно до законів України військові формування, сили цивільного захисту, органи державного управління, підприємств, установ і організацій промисловості та науки, що розробляють, виробляють, модернізують і</p>
---	--

	<p>утилізують продукцію військового призначення, надають послуги в інтересах оборони для оснащення та матеріального забезпечення сил безпеки і сил оборони, а також здійснюють постачання товарів військового призначення та подвійного використання, надання послуг військового призначення під час виконання заходів військово-технічного співробітництва України з іншими державами.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>До окремих заходів сил оборони в період воєнного стану можуть залучатися правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>25) <i>Державна політика національної безпеки України</i> – це передусім діяльність вищих органів державної влади, яка полягає у визначенні і реалізації цілей, пріоритетів, напрямів, принципів і регулятивних заходів для розв’язання проблем безпекового сектору держави та втілення в життя шляхом розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів та їх наступної практичної реалізації.</p>

	<p>26) <i>Державна політика забезпечення національної безпеки України – це діяння (дії і без дії) суб’єктів забезпечення національної безпеки України із гарантування безпечного функціонування і сталого розвитку держави, усіх сфер її життєдіяльності, суспільства і людини.</i></p>
<p>Стаття 3. Принципи державної політики у сферах національної безпеки і оборони</p> <p>Відсутнє</p> <p>1. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина - їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства - його демократичних цінностей, добробуту та умов для</p>	<p>Стаття 3. Державна політика України із забезпечення національної безпеки.</p> <p>1. Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.</p> <p>2. Державна політика України у сферах національної безпеки і оборони спрямована на забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу, гарантування захисту конституційних прав і свобод, безпечних умов</p>

<p>сталого розвитку; держави - її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища - від надзвичайних ситуацій.</p>	<p>функціонування усіх сфер життєдіяльності суспільства, громадян і держави та безпечного і сталого їх розвитку.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>Призначенням державної політики із забезпечення національної безпеки є вирішення актуальних проблем у сферах воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної, продовольчої, екологічної, біологічної, демографічної та на інших напрямках безпеки України.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>3. <i>Сутність державної політики із забезпечення національної безпеки</i> полягає у формуванні та реалізації відповідної системи впливу на певні сфери життєдіяльності держави з метою гарантування її безпечного функціонування та сталого розвитку.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>4. <i>Основною метою державної політики із забезпечення національної безпеки</i> є гарантування безпечного і сталого функціонування та розвитку держави, її конституційного ладу,</p>

<p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p>П. 3. Фундаментальними національними інтересами України є:</p> <p>1) державний суверенітет і територіальна цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні</p>	<p>суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності території, прав і свобод людини і громадянина.</p> <p>5. Завданнями державної політики із забезпечення національної безпеки є: визначення пріоритетних національних інтересів України; можливих загроз національній безпеці України в найбільш важливих сферах життєдіяльності; головних суб'єктів і об'єктів; основних принципів і напрямів державної національної політики України в зовнішньополітичній і внутрішньополітичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, гуманітарній та у сферах державної безпеки, безпеки державного кордону України, цивільного захисту, міжнародного співробітництва, а також створення належної системи забезпечення національної безпеки України.</p> <p>6. Фундаментальними національними інтересами України є:</p> <p>1) державний суверенітет і територіальна цілісність, недоторканність її кордонів,</p>
--	--

<p>справи України;</p> <p>2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;</p> <p>3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами.</p>	<p>демократичний конституційний лад України, недопущення втручання у її внутрішні справи;</p> <p>2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;</p> <p>3) інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами;</p> <p>4) забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів;</p> <p>5) розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу;</p> <p>6) забезпечення позитивного розвитку демографічної ситуації, зміцнення фізичного здоров'я нації,</p>
Відсутнє	
Відсутнє	
Відсутнє	

<p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p>5. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p>	<p>збереження та зміцнення інституту сім'ї;</p> <p>7) створення умов для повноцінного життя і розвитку дитини, її безпеки, благополуччя, зростання у безпечному сімейному оточенні.</p> <p>7. Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України.</p> <p>8. Суб'єктами державної політики із забезпечення національної безпеки. В залежності від призначення, ролі і значення в системі забезпечення національної безпеки суб'єкти державної політики поділяються на: головний, основний виконавчий та допоміжний.</p> <p style="text-align: center;"><i>Головним суб'єктом державної</i></p>
---	--

<p style="text-align: center;">Відсутнє</p>	<p>політики із забезпечення національної безпеки є вищі органи державної влади і управління – Президент України, Верховна Рада, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, їх повноваження визначені Конституцією, іншими законами України.</p> <p style="text-align: center;"><i>Основними виконавчими суб'єктами</i> державної політики із забезпечення національної безпеки є міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; Державна митна служба; Державна служба з надзвичайних ситуацій; Конституційний суд, суди загальної юрисдикції; прокуратура України; Національне антикорупційне бюро України; Національне бюро розслідування; Збройні Сили України, Сили територіальної оборони, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; органи громадської безпеки і правопорядку –</p>
--	---

	<p>Національна поліція, Національна гвардія, служба цивільного захисту, структурні підрозділи зазначених органів управління, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p><i>Допоміжним суб'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки є інститути громадянського суспільства (громадські організації і рухи, інші об'єднання громадян), а також громадяни.</i></p>
<p>Відсутнє</p>	<p>9. <i>Об'єктом державної політики із забезпечення національної безпеки є : людина і громадянин – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, суспільні відносини, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.</i></p>
<p>Відсутнє</p>	<p>10. <i>Предмет державної політики із забезпечення національної безпеки –проблеми,</i></p>

полягає в аналізі і оцінці існуючої ситуації в країні; визначенні, усвідомленні та формулюванні актуальної суспільної проблеми, що підлягає нагального вирішення для забезпечення національної безпеки; пошук варіантів (альтернатив) розв'язання зазначеної проблеми, вибір з них оптимального, прогнозування результатів його реалізації; обґрунтуванні необхідності формування державної політики та її моделі; прийнятті щодо цього відповідного рішення.

- *Другий – основний.* На ньому здійснюється безпосередня розробка державної політики, визначаються її зміст (мета, завдання, об'єкти і суб'єкти, повноваження останніх, засоби вирішення існуючої суспільної проблеми).

- *Третій – завершальний,* який передбачає ухвалення на законодавчому рівні (затвердження Верховною радою, Указом Президента України, Постановою Верховної ради, Кабінету міністрів України) прийнятого рішення – закріплення його у вигляді нормативно-правового акту,

<p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p>2. Основними принципами, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки і оборони, є:</p> <p>1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p>	<p>програмно-цільового та організаційно-розпорядчого документу у формі Доктрини, Стратегії, Концепції.</p> <p>3. Безпосередніми суб'єктами реалізації державної політики із забезпечення національної безпеки є : органи державної влади і управління, розвідувальні, контррозвідувальні, правоохоронні органи, Збройні сили та інші військові формування, інститути громадянського суспільства, громадяни України, як діють в межах визначених чинним законодавством.</p> <p>4. Основними принципами формування і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони є:</p> <p>1) верховенства права, який передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення, а також, що кожна людина не є вище права, ні кого не можна притягнути до відповідальності за правопорушення інакше ніж, що його встановлено законом;</p> <p>2) пріоритету прав і свобод людини і громадянина;</p>
--	---

<p>Відсутнє</p>	<p>3) відповідності своєчасності і адекватності визначених заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>4) пріоритету договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів, що можуть виникати;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>5) чіткого розмежування повноважень та взаємодії органів державної влади у забезпеченні національної безпеки;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>6) демократизму, який полягає в участі громадян, громадських об'єднань і організацій, поряд з державними інституціями, у формуванні і реалізації програмних документів з вирішення нагальних проблем в безпекових сферах;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>7) законності, який полягає у забезпеченні в нормах, які встановлюють заборони і обмеження, гарантій не допущення порушення прав і свобод громадян, реалізації інтересів народу, всіх соціальних груп населення країни і передбачає відповідність встановлених заборон і обмежень нормативно-правовим актам вищої сили, застосування їх лише уповноваженими структурами, в межах їх повноважень, визначених</p>

<p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p> <p>2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;</p> <p style="text-align: center;">Відсутнє</p>	<p>законодавством;</p> <p>8) гуманізму, який передбачає відповідність приписів із заборон і обмежень, що визначені в прийнятих нормативно-правових актах, суспільним гуманістичним цінностям, а також відсутність можливості порушень ними загальновизнаних прав особи заради групових інтересів та забезпечення реалізації зазначених прав;</p> <p>9) дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили;</p> <p>10) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки;</p> <p>11) системності, який означає, що нормативно-правові акти, в яких йдеться про дозволи, заборони і обмеження повинні створюватися за принципом «від загального до конкретного», не повинні суперечити</p>
---	--

<p>Відсутнє</p>	<p>один одному та повинні прийматись одночасно з процесуальними;</p> <p>12) науковості, який полягає у науковому обґрунтуванні необхідності встановлення певних дозволів, заборон і обмежень;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>13) доцільності, який означає, що нормативно-правовий акт, де прописані дозволи, заборони обмеження, приймається тільки у випадках, коли це обумовлено суспільними потребами, а зазначені приписи є найбільш оптимальними засобами досягнення мети забезпечення сталого і безпечного розвитку держави;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>14) об'єктивності, який полягає в тому, що суспільні закономірності повинні відображатись у нормативно-правових актах такими, якими вони є у дійсності при цьому закономірності національного суспільства повинні бути імперативні (первинні), а світового суспільства – диспозитивні (другорядні);</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>15) обґрунтованості, який означає, що нормативно-правові акти, де визначені дозволи, заборони обмеження, приймається тільки тоді, коли вони об'єктивно зумовлені</p>

<p>Відсутнє</p>	<p>суспільними відносинами на підставі одержання об'єктивної інформації, а зазначені правові приписи найбільш повно можуть регулювати ті відносини, необхідність регулювання яких обумовлена потребами;</p> <p>16) планомірності, який передбачає наявність офіційної стратегії й тактики правотворчості, прийняття нормативно-правових актів при настанні відповідних економічних та інших соціальних умов;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>17) достатності і співрозмірності – полягає у тому, що встановлення дозволів, заборон і обмежень повинні бути адекватними існуючим і потенційним загрозам національній безпеці;</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>18) прозорості, який полягає у тому, що плани законопроектних робіт з встановлення дозволів, заборон і обмежень, повинні бути відомі народу, а процес підготовки відповідних нормативно-правових актів відкритим з ясною процедурою.</p>
<p>Відсутнє</p>	<p>5. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення національної безпеки України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття</p>

<p>3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.</p> <p>4. Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями.</p>	<p>заходів, адекватних характеру і масштабам загроз національним інтересам.</p> <p style="text-align: center;">Вилучити</p> <p style="text-align: center;">Вилучити</p>
<p style="text-align: center;">Розділ IV</p> <p style="text-align: center;">СЕКТОР БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ</p> <p style="text-align: center;">Стаття 12. Склад сектору безпеки і оборони</p> <p>1. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-промисловий комплекс; громадяни та</p>	<p style="text-align: center;">Розділ IV</p> <p style="text-align: center;">СЕКТОР БЕЗПЕКИ І</p> <p style="text-align: center;">ОБОРОНИ</p> <p style="text-align: center;">Стаття 12. Склад сектору безпеки і оборони</p> <p>1. Сектор безпеки і оборони України складається з чотирьох взаємопов'язаних складових: сили безпеки; сили оборони; оборонно-</p>

<p>громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.</p>	<p>промисловий комплекс; громадяни та громадські інституції (об'єднання і організації), які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Функції та повноваження складових сектору безпеки і оборони визначаються законодавством України.</p>
<p>2. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України, центральний орган виконавчої влади,</p>	<p>2. До складу сектору безпеки і оборони входять: Міністерство оборони України, Збройні Сили України, Державна спеціальна служба транспорту, Міністерство внутрішніх справ України, Національна гвардія України, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Служба безпеки України, Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Служба судової охорони, Управління державної охорони України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Апарат Ради національної безпеки і оборони України, розвідувальні органи України,</p>

що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику.

Стаття 18. Міністерство внутрішніх справ України

1. Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також

Підрозділи територіальної оборони України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну військово-промислову політику, органи місцевого самоврядування.

Стаття 18. Міністерство внутрішніх справ України

1. *Міністерство внутрішніх справ України* є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах:

1) забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави від злочинних посягань, підтримання громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг;

Вилучити

Вилучити

гідрометеорологічної діяльності;

4) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

3. Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

П. 6 статті 18 Державна прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

2) міграції (імміграції та еміграції), зокрема протидії нелегальній (незаконній) міграції та іншій злочинній діяльності, громадянства, реєстрації фізичних осіб, зокрема біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів.

Вилучити

Стаття 24. *Державна прикордонна служба України* є правоохоронним органом спеціального призначення, що реалізує державну політику у сферах :

- охорони державного кордону України на суші, морі, річках, озерах та інших водоймах з метою недопущення незаконної зміни

проходження його лінії, забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму;

- охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та контролю за реалізацією прав і виконання зобов'язань у цій зоні інших держав, українських та іноземних юридичних і фізичних осіб, міжнародних організацій.

У мирний час Державна прикордонна служба України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.

Із введенням воєнного стану Державна прикордонна служба України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

<p>П. 5 статті 18 Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій.</p> <p>У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.</p> <p>Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в</p>	<p>Стаття 25. <i>Національна гвардія України</i> є військовим формуванням з правоохоронними функціями, призначеним для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з іншими органами - із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, організованих злочинних груп та організацій.</p> <p>У мирний час Національна гвардія України входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони.</p> <p>Із введенням воєнного стану Національна гвардія України приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в</p>
---	--

умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

П. 7 статті 18 Державна служба України з надзвичайних ситуацій є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності.

умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».

Стаття 26. *Державна служба України з надзвичайних ситуацій* є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення аварійно-рятувальних робіт, пожежогасіння, пожежної та техногенної безпеки, роботи рятувальних служб під час аварій, а також гідрометеорологічної діяльності, а і з введенням воєнного стану приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується відповідно до

<p>П. 3 статті 18 Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.</p> <p>Відсутнє</p>	<p>положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Закону України «Про Національну гвардію України».</p> <p>Стаття 27. Діяльність Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Державної міграційної служби України, як відповідних суб'єктів забезпечення національної безпеки, спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.</p> <p>Стаття 28. Конституційний суд, суди загальної юрисдикції, органи прокуратури з питань формування і реалізації державної політики діють в межах своїх повноважень і у спосіб визначеними чинним законодавством України.</p>
---	--

ПЕРЕЛІК
нормативно-правових актів з формування і реалізації
державної політики із забезпечення національної безпеки України
(1991–2004 рр.)

Закони України

1. Конституція України : [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р.]. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред. – Ред. від 01.01.2020 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про відновлення Кримської автономної Радянської Соціалістичної республіки : Закон УРСР від 12.02.1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 9. Ст. 84.
3. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 2. Ст. 5.
4. Про національну гвардію : Закон України від 04.11.1991 р. № 1774-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992, № 1, Ст. 1.
5. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
6. Про Збройні Сили України : Закон України від 06.12.1991 р. № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
7. Про альтернативну (невійськову) службу : Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 188.
8. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 22. Ст. 303.
9. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 386.

10. Про внесення змін доповнень до Закону України «Про статус Автономної Республіки Крим» : Закон України від 30.06.1992 р. № 2523-ХІІ.

11. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

12. Про Представництво Президента України у Республіці Крим : Закон України від 17.12.1992 р. № 2875-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 9. Ст. 58.

13. Про цивільну оборону України» : Закон України від 03.02.1993 р. № 2974-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 14. Ст. 124.

14. Про внесення змін і доповнень до закону України Про оборону України» : Закон України від 21.10.1993 року № 3547-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 420.

15. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. Ст. 416.

16. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-ХІІ. *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 16. Ст. 93.

17. Про внесення змін і доповнень до статті 17 Закону України «Про оборону України» : Закон України від 20.10.1994 р. № 221/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994 № 45. Ст. 410.

18. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України від 05. 07.1994 р. № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286.

19. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»: Закон України від 17.10.1995 р. № 387/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 38. Ст. 284.

20. Про Раду національної безпеки України і оборони. Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.

21. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23.XII.1998 р. № 350-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 5-6. Ст. 43.

22. Про аварійно-рятувальні Служби : Закон України від 14. XII. 1999 р. № 1281-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 4. Ст. 25.

23. Про розформування національної гвардії : Закон України № 1363-XIV від 11.01.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 8. Ст. 48.

24. Про Представництво Президента України в Автономній Республіці Крим : Закон України від 02.03.2000 р. № 1524-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 21. Ст. 158.

25. Про розвідувальні органи України : Закон України від 22.03. 2001 р. № 2331-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 19. Ст. 94.

26. Про дипломатичну службу : Закон України від 20.09.2001 р. № 2728-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 5. Ст. 29.

27. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України від 26.12. 2002 р. № 374-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 12. Ст. 89.

28. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 180.

29. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.

30. Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією» і правоохоронними органами держави : Закон України від 19. 06. 2003 р. № 975-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 46. Ст. 366.

31. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

32. Про організацію оборонного планування : Закон України від 18.11. 2004 р. № 2198-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 4. Ст. 97.

Постанови, Заяви Верховної Ради України

33. Декларація про державний суверенітет від 16.07.1990 р. № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

34. Про проголошення і незалежність України : Постанова Верховної Ради України від 24.08.1991 р. № 1427-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.

35. Про створення Служби національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 20.09.1991 р. № 1581-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 689.

36. Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1659-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 729.

37. Про утворення Ради оборони України : Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 р. № 1658-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 728.

38. Заява Про без'ядерний статус України» : Постанова Верховної Ради України від 24.10.1991 р. № 1697-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 51. Ст. 742.

39. Про додаткові заходи по забезпеченню набуття Україною без'ядерного статусу : Постанова Верховної Ради України від 09.04.1992 р. № 2264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 405.

40. Про внесення змін до Постанови Верховної Ради «Про створення Ради оборони України» : Постанова Верховної Ради України від 09.04.1992 р. № 2261-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 404.

41. Про основні напрями зовнішньої політики України : Постанова Верховної Ради України від 02.07.1993 р. № 3360-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 37. Ст. 379.

42. Заява Президії Верховної Ради України «Про постанову верховної ради російської федерації від 09.07.1993 р. «Про статус міста Севастополя». Постанова Верховної Ради України від 10.07.1993 р. № 3375-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 376.

43. Про воєнну доктрину України : Постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 р. № 3529-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 43. Ст. 409; 2001. № 9. Ст. 38.

44. Заява Президії Верховної Ради України у зв'язку з дорученням VII з'їду народних депутатів російської федерації Верховній Раді щодо розгляду питання про статус міста Севастополя : Постанова Верховної Ради України від 09.12.1993 р. № 2825-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993, № 5. Ст. 31.

45. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997, № 10. Ст. 85.

46. Заява Верховної Ради України з приводу подій у Керченській протоці № 1228 від 14 жовтня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47-48. Ст. 373.

Укази, Розпорядження Президента України

47. Про тимчасове положення про Раду національної безпеки України : Розпорядження Президента України від 03.07.1992 р. № 117.

48. Про затвердження Положення Про Міністерство внутрішніх справ України : Розпорядження Президента України від 07.10.1992 р. № 157/92-рп.

49. Про Положення про Раду національної безпеки України : Указ Президента України від 23.08.1994 р. № 469.

50. Про Представництво Президента України у Республіці Крим : Указ Президента України від 31.03.1994 р. № 119/94.

51. Питання Представництва Президента України в Автономній Республіці Крим : Указ Президента України від 31.01.1996 р. № 100/96.

52. Про Раду національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 30.08.1996 р. № 772.

53. Положення про Апарат Ради національної безпеки і оборони України : Указ Президента України від 04.10.1996 р. № 927.

54. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98.

55. Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 29.05. 2000 р. «Про Державну програму реформування та розвитку Збройних Сил України до 2005 року» : Указ Президента України від 28.07.2000 р. № 927/2000.

56. Про систему центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 07.07.2000 р. № 572/2000.

57. Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 31.10.2000 р. «Про хід виконання у 1997-2000 роках Державної програми будівництва та розвитку Збройних Сил України на період до 2005 року» : Указ Президента України від 15.11.2000 р. № 1237.

58. Про державну програму перетворення військ Цивільної оборони України у Державну службу цивільного захисту : Указ Президента України від 25.07.2002 р. № 664/2002.

59. Про воєнну доктрину України (648/2004) : Указ Президента України від 15.06.2004 р. № 648.

60. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 06.07.2004 р. «Про дальший розвиток відносин з НАТО з урахуванням результатів засідання Комісії Україна – НАТО на найвищому рівні 29.06.2004 р.» : Указ Президента України від 15.07.2004 р. № 800.

Постанови Кабінету Міністрів України

61. Про вдосконалення порядку здійснення службових відряджень за кордон : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1992 р. № 698.

62. Про правила в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.1995 р. № 1074.

63. Про затвердження Методики визначення залишкової вартості майна Збройних Сил України та інших військових формувань : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1998 р. № 759.

Міждержавні Угоди, Договори

64. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами (№ 998_012 від 14.06.1994 р., ратифікована Законом від 10.11.1994 року № 237/94-ВР).

65. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору 1997 року.

**Алгоритм формування
державної політики із забезпечення національної безпеки**

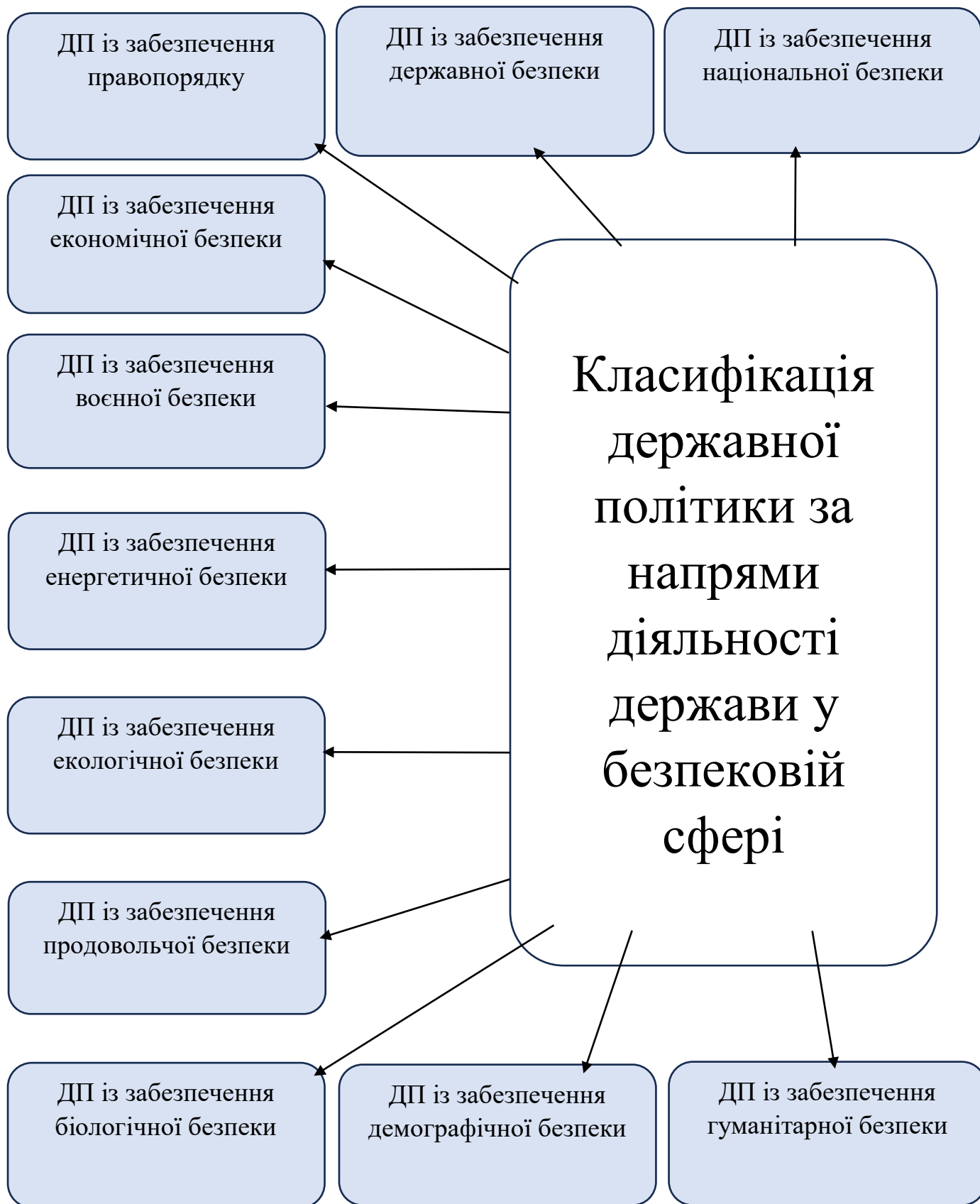

Обов'язкові компоненти реалізації ДП із ЗНБ і її суб'єкти

Класифікація державної політики за напрямками діяльності держави
у безпековій сфері

ЗАТВЕРДЖУЮ
Керівник Міжвідомчого науково-дослідного Центру
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України
доктор юридичних наук, старший дослідник
Дарія ПРОКОФ'ЄВА-ЯНЧИЛЕНКО
« 30 » жовтня 2024 року

АКТ
впровадження результатів дисертаційного дослідження Коник Т.Г.

Комісія у складі: першого заступника Керівника Центру доктора юридичних наук Семенюка О.Г. (голова), начальника відділу дослідження проблем протидії кіберзлочинності та загрозам інформаційній безпеці доктора юридичних наук, професора Ковальчук А.Ю. та начальника відділу дослідження проблем протидії організованій злочинності загальнокримінальної спрямованості, у сфері торгівлі людьми, нелегальної міграції, обігу обмежено оборотоздатних та вилучених з цивільного обороту об'єктів доктора юридичних наук, професора Луценка Ю.В. склала цей акт про впровадження у діяльність Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України результатів дисертаційного дослідження на тему Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991-2004рр.)», виконаного здобувачем наукового ступеня доктори філософії кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Коник Тетяною Григорівною, в частині положень підготованого здобувачем в ході дисертаційного дослідження проекту Закону України «Про внесення зміни до Закону України «Про національну безпеку України» щодо удосконалення засад державної політики у сфері національної безпеки і оборони», порівняльної таблиці й пояснювальної записки до цього проекту.

Комісія дійшла висновку, що вказаний проект Закону України та додатки до нього можуть бути використані в діяльності Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України при виконанні визначених чинним законодавством завдань щодо здійснення науково-аналітичного та прогностичного супроводження діяльності Ради національної безпеки і оборони України з проблем боротьби з організованою злочинністю, а також підготовки та подання в установленому порядку пропозицій щодо реалізації основ державної політики у сфері протидії організованій злочинності.

Голова

О.Семенюк

Члени комісії:

А.Ковальчук

Ю.Луценко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

Національного Університету

«Острозька академія»

проф. Дмитро ШЕВЧУК

в листопада 2024 року

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Тетяни Григорівни на тему : «Державна політика України із забезпечення її національної безпеки (1991-2004рр)» у науково-дослідну діяльність та освітній процес

Комісія у складі:

завідувача кафедри національної безпеки і політології Національного університету «Острозька академія» проф. Миколи Романова, голова;

професора кафедри політології і національної безпеки проф Юрія Мацієвського ;

доцента кафедри кафедри політології і національної безпеки доцента Романа Мартинюка,

склала цей акт про те, що матеріали дисертації «Державна політика України із забезпечення її національної безпеки (1991-2004рр)» аспірантки кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Тетяни Коник Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Тетяни Коник мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності. .

Впроваджені у освітній процес Національного університету «Острозька академія», праці, опубліковані за результатами дослідження Коник Т.Г., зокрема, використовуються під час підготовки до проведення лекційних,

семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Національна безпека» і «Політологія» у науково-дослідній діяльності під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань з проблем національної безпеки та її забезпечення. Це сприяє активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності викладачів та студентів.

Результати дисертаційного дослідження Коник Т.Г., що відображені у науково-практичних та навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, використовуються науковцями Національного Університету Острозька академія містяться у наступних, опублікованих джерелах Коник Т.Г.:

1. Коник Т.Г., Шилін М.О. «Державна політика із забезпечення національної безпеки як правова категорія» / Науковий вісник Національної академії СБ України № 82, 2022, с. 56-68. Інв. № 4321.

2. Абдуліна Т.Г. Політика держави у сфері національної безпеки як наукова категорія / Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ. Випуск 12. 2014. Рівне 2014. – С. 92-97.

3. Коник Т.Г., Шилін М.О. Можливості використання законодавчого визначення в минулому повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки для їх удосконалення в умовах її Європейської та Євроатлантичної інтеграції. Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника. Серія Політологія. Випуск 17. 2024. С. 219-230. DOI.1032782/2312-1815/2024-17-27).

4. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Botvinkin O. (2022). Formation and formulation of state policy to ensure national security: theoretical and legal aspects. Amazonia Investiga,11(57),152-161. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.16> (Web of Science).

5. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Chekhovska M. (2023). Theoretical and Legal basis for the implementation of state policy on

national security of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(64), 63-70. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.6> (Web of Science).

6. Коник Т.Г. Періодизація державної політики національної безпеки України / тези доп. ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (2-3 грудня 2019 року. Дніпро 2019). – Т. 2. – С. 79-84. 725 с. <http://www.wayscience.com/>

7. Коник Т.Г., Шилін М.О. Державна політика із забезпечення національної безпеки як складова правової політики України / Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану. Збірник тез І міжнародної науково-практичної онлайн конференції (Україна, м. Луцьк, 27 травня 2022 року), за заг. ред. Батюк О.В. Луцьк.: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. – С. 204-205. - 218 с.

8. Коник Т.Г., Шилін М.О. «Щодо визначення суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікації». Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький 24 листопада 2022 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 454-455. 1648 с.

9. Коник Т.Г., Шилін М.О. «Визначення в чинному законодавстві повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки: проблеми та можливості використання досвіду минулого для їх вирішення». Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми та пріоритети розвитку: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог 17 травня 2024 р.) за ред. проф. М.С. Романова, доц. Р.С. Мартинюка, доц. О.О. Дацюка. Острог. Видавництво національний університет «Острозька академія» 2024. С. 20-23.

10. Tetiana Abdlulina, Taras Zhovtenko. Political Stability as a National Security Basis: The Lessons of Russian Federation and Moldova / *Moldavia I Unia Europejska*, 2014 Lublin.– С. 83-91.

https://repozytorium.kul.pl/bitstream/20.500.12153/1671/3/Piskorska_Kosienkowski_red._Moldawia_i_Unia_Europejska.pdf

11. Абдуліна Т.Г. Трансформаційні процеси Європейської системи національної безпеки / Слов'янський вісник: збірник наукових праць. Серія «Історичні та політичні науки» Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. – Випуск 21. – Рівне, 2014. – С. 7-15. 218 с.

12. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США – досвід для України / Грані Науко-теоретичний і громадсько-політичний альманах № 9 (113) вересень 2014. – Дніпропетровськ – 2014. – С. 82-86.

13. Абдуліна Т.Г. Нові загрози національній безпеці України : аналіз наукових поглядів / Нова педагогічна думка Науково-методичний журнал № 1 (81) 2015. – Рівне 2015. – С. 69-72.

14. Абдуліна Т.Г. Нові загрози національній безпеці України : аналіз наукових поглядів / Нова педагогічна думка Науково-методичний журнал № 1 (81) 2015. – Рівне 2015. – С. 69-72.

15. Абдуліна Т.Г. Система національної безпеки країни центральної та східної Європи : порівняльний аналіз / Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wschodnie partnerstwo – 2014» Volume 3. Filologiczne nauki. Historia. Filozofia. Politologija: Przemysł. Nauka I studia – 80 str. – С. 59-65.

16. Абдуліна Т.Г. Реформування системи управління сектором безпеки України на сучасному етапі / «Освіта і наука у сфері національної безпеки : проблеми і пріоритети розвитку» : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2017 р. м. Острог) [за заг. ред. д.юн. Романова М.С.] – Видавництво Національного університету «Острозька академія» – С 42-44.

17. Абдуліна Т.Г. Безпекове середовище Європи : трансформація та нові виклики Materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji

«Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014» Volume 11. Historia. Politologija: Przemysl. Nauka i studia – 87 str. – С. 49-53.

18. Абдуліна Т.Г. Контент російських ЗМІ в інформаційному просторі України / Третя міжнародна наукова конференція «Міжнародна інформаційна і кібербезпека : сучасні виклики і загрози» (7 грудня 2016 м. Київ) International relations, Part «Political sciences» / Міжнародні відносини Серія «Політичні науки» №13 (2017) http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2995

Зазначені праці підтверджують належний теоретичний і навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дослідження Коник Т.Г. за темою «Державна політика України із забезпечення її національної безпеки (1991-2004рр)», а також практичну значимість роботи та можливість використання результатів дисертаційного дослідження при викладанні вище зазначених дисциплін та у науковій діяльності.

ВИСНОВОК

Матеріали дисертації аспірантки кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Коник Т.Г. за темою «Державна політика України із забезпечення її національної безпеки (1991-2004рр)» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань національної безпеки та її забезпечення та освітньому процесі Національного Університету Острозька академія.

Голова комісії

Члени комісії:

Юрій Мацієвський

Роман Мартинюк

ЗАТВЕРДЖУЮ

в.о ректора Рівненського державного
гуманітарного університету

 проф. Павелків Р.В.
19 " 12 2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника **Коник Тетяни Григорівни** на тему: **«Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991-2004 рр.)»** у науково-дослідну діяльність та освітній процес.

Комісія у складі: доктора політичних наук, професора, професора кафедри економічної кібернетики Юськіва Б.М., кандидата політичних наук, доцента, завідувача кафедри політології та міжнародних відносин Крета Р.М., кандидата історичних наук, доцента, заступника декана з навчальної роботи Факультету історії, політології та міжнародних відносин Невинної Г.Я. склала цей акт про те, що матеріали дисертації Коник Т.Г. за темою «Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991-2004 рр.)» впроваджені у освітній процес і наукову діяльність Рівненського державного гуманітарного університету, зокрема: праці, опубліковані за результатами дослідження Коник Т.Г., використовуються під час підготовки до проведення лекційних, семінарських та практичних занять із здобувачами вищої освіти з навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Національна безпека України», «Державне управління та місцеве самоврядування», «Проблеми національної та регіональної безпеки», а також у науково-дослідній діяльності під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань з проблем

національної безпеки та її забезпечення. Це сприяє активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності працівників, викладачів, докторантів та кафедр, відділу організації наукової діяльності.

Результати дисертаційного дослідження Коник Т.Г., що відображені у науково-практичних та навчально-методичних матеріалах для здобувачів вищої освіти, використовуються науковцями Рівненського державного гуманітарного університету містяться у наступних, опублікованих джерелах Коник Т.Г.:

1. Коник Т.Г., Шилін М.О. «Державна політика із забезпечення національної безпеки як правова категорія». *Науковий вісник Національної академії СБ України*. № 82. 2022. С. 56-68.
2. Абдуліна Т.Г. Політика держави у сфері національної безпеки як наукова категорія. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*. Випуск 12. 2014. Рівне 2014. С. 92-97.
3. Коник Т.Г., Шилін М.О. Можливості використання законодавчого визначення в минулому повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки для їх удосконалення в умовах її Європейської та Євроатлантичної інтеграції. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника*. Серія Політологія. Випуск 17. 2024. С. 219-230.
4. Коник Т.Г. Інституційні основи політики України із забезпечення національної безпеки на етапі її становлення як незалежної держави. *Актуальні проблеми філософії та соціології: наукове фахове видання*. №49/2024. С. 193-199. URL: http://apfs.nuoua.od.ua/archive/49_2024/36.pdf
5. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Botvinkin O. (2022). Formation and formulation of state policy to ensure national security: theoretical and legal aspects. *Amazonia Investiga*,11(57),152-161. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.16> (Web of Science).
6. Shilin M., Shmotkin O., Chernysh R., Konyk T., Chekhovska M. (2023). Theoretical and Legal basis for the implementation of state policy on

national security of Ukraine. *Amazonia Investiga*, 12(64), 63-70. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.6> (Web of Science).

7. Коник Т.Г. Періодизація державної політики національної безпеки України. Тези доп. ІХ Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасний рух науки» (2-3 грудня 2019 року. Дніпро 2019). Т. 2. С. 79-84. 725 с. <http://www.wayscience.com/>

8. Коник Т.Г., Шилін М.О. Державна політика із забезпечення національної безпеки як складова правової політики України / Забезпечення державної безпеки в умовах воєнного стану. Збірник тез І міжнародної науково-практичної онлайн конференції (Україна, м. Луцьк, 27 травня 2022 року), за заг. ред. Батюк О.В. Луцьк.: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022. С. 204-205. 218 с.

9. Коник Т.Г., Шилін М.О. Щодо визначення суб'єктів державної політики із забезпечення національної безпеки та їх класифікації. Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану: тези Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький 24 листопада 2022 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 454-455. 1648 с.

10. Коник Т.Г., Шилін М.О. Визначення в чинному законодавстві повноважень суб'єктів забезпечення національної безпеки: проблеми та можливості використання досвіду минулого для їх вирішення. Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог 17 травня 2024 р.) за ред. проф. М.С. Романова, доц. Р.С. Мартинюка, доц. О.О. Дацюка. Острог: Видавництво національний університет «Острозька академія» 2024. С. 20-23.

11. Tetiana Abdulina, Taras Zhovtenko. Political Stability as a National Security Basis: The Lessons of Russian Federation and Moldova / *Moldavia I Unia Europejska*, 2014, Lublin. С. 83-91.

https://repozytorium.kul.pl/bitstream/20.500.12153/1671/3/Piskorska_Kosienkowski_red._Moldawia_i_Unia_Europejska.pdf

12. Абдуліна Т.Г. Трансформаційні процеси Європейської системи національної безпеки. *Слов'янський вісник: збірник наукових праць*. Серія «Історичні та політичні науки» Рівненський державний гуманітарний університет, Рівненський інститут слов'янознавства Київського славістичного університету. Випуск 21. Рівне, 2014. С. 7-15. 218 с.

13. Абдуліна Т.Г. Теоретичні та практичні аспекти функціонування системи національної безпеки США – досвід для України. *Грані Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах* № 9 (113) вересень 2014. Дніпропетровськ. 2014. С. 82-86.

14. Абдуліна Т.Г. Нові загрози національній безпеці України: аналіз наукових поглядів. *Нова педагогічна думка Науково-методичний журнал* № 1 (81) 2015. Рівне 2015. С. 69-72.

15. Абдуліна Т.Г. Система національної безпеки країни центральної та східної Європи: порівняльний аналіз. *Materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Wschodnie partnerstwo – 2014» Volume 3. Filologiczne nauki. Historia. Filozofia. Politologija: Przemysł. Nauka i studia* 80 str. С. 59-65.

16. Абдуліна Т.Г. Реформування системи управління сектором безпеки України на сучасному етапі. «Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми і пріоритети розвитку»: збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (1 грудня 2017 р. м. Острог) [за заг. ред. д.юн. Романова М.С.] Видавництво Національного університету «Острозька академія» С 42-44.

17. Абдуліна Т.Г. Безпекове середовище Європи: трансформація та нові виклики *Materialy X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2014» Volume 11. Historia. Politologija: Przemysł. Nauka i studia.* 87 str. С. 49-53.

18. Абдуліна Т.Г. Контент російських ЗМІ в інформаційному просторі України. Третя міжнародна наукова конференція «Міжнародна інформаційна і кібербезпека : сучасні виклики і загрози» (7 грудня 2016 м. Київ) International relations, Part «Political sciences». Міжнародні відносини Серія «Політичні науки» №13 (2017) http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2995

ВИСНОВОК

1. Зазначені праці підтверджують належний теоретичний і навчально-методичний рівень, актуальність обраної тематики, фахову підготовку дослідження Коник Т.Г. за темою «Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991-2004 рр.)», а також практичну значимість роботи та можливість використання результатів даного дисертаційного дослідження при викладанні вище зазначених дисциплін, а також під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань забезпечення національної безпеки України.

2. Матеріали дисертації аспірантки кафедри політології Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника Коник Тетяни Григорівни за темою «Державна політика із забезпечення національної безпеки України (1991-2004 рр.)» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань національної безпеки і її забезпечення та освітньому процесі Рівненського державного гуманітарного університету.

Голова комісії

проф. Юськів Б.М.

Члени комісії:

доц. Крет Р.М.

доц. Невинна Г.Я.